

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

OSMANLI'DA SİYASAL BİR CEZA ARACI OLARAK SÜRGÜN:
“ Niyâzî-i Mısırî Örneği”

Yunus KARATAŞ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Gökhan TUNCEL

İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmenliği Gereklere
Doğrultusunda

Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda

YÜKSEK LİSANS TEZİ Olarak Hazırlanmıştır.

(Malatya, Mayıs 2013)

**OSMANLI'DA SİYASAL BİR CEZA ARACI OLARAK SÜRGÜN:
“ Niyâzî-i Mısrî Örneği”**

Yunus KARATAŞ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Gökhan TUNCEL

**İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmenliği Gerekleri
Doğrultusunda**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda

YÜKSEK LİSANS TEZİ Olarak Hazırlanmıştır.

(Malatya, Mayıs 2013)

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Enstitümüz Yüksek Lisans Öğrencisi Yunus KARATAŞ tarafından Yrd. Doç. Dr. Gökhan TUNCEL danışmanlığında hazırlanan OSMANLIDA SİYASAL BİR CEZA ARACI OLARAK SÜRGÜN: “Niyâzî-i Mısırî Örneği” başlıklı bu çalışma, Jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Bitirme Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :.....

Üye : Yrd. Doç. Dr. Gökhan TUNCEL
(Danışman)

Üye :.....

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../2013

Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ

Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans Programı Bitirme Tezi olarak sunduğum OSMANLIDA SİYASAL BİR CEZA ARACI OLARAK SÜRGÜN :“Niyâzî-i Mısırî Örneği” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını,yararlandığım bütün yapıtların hem metin hem de kaynakçada yöntemine uygun bir biçimde gösterilenlerden olduğunu belirttiir, bunu onurumla doğrularım.

Yunus KARATAŞ

ÖN SÖZ

Türk Edebiyatının ve tasavvuf düşüncesinin mühim simalarından olan Niyâzî-i Mısrî 1618 Cuma gecesi Malatya da doğmuştur.78 yaşında 1694 tarihinde 3.defa gönderildiği sürgün adası olan, o dönem bir Osmanlı toprağı olan Limni adasında vefat etmiştir.

“Bilinmesi istenmeyen adam” olarak lanse edilen değerli şahsiyetlerin hayatlarını ortaya çıkarmanın zamanı gelmiştir. Son 20 yılda demokrasi alanında ortaya çıkan gelişmelere paralel olarak inkar ve reddedilmiş milli değerleri yeniden gün ışığına çıkarmak için bu çalışma yapılmıştır. Bu gün Mısrî gibi tarihi değerlerimizi hem büyük eserler ortaya koydukları için tanımak, hem de onlardan hareket ederek yeni eserler ortaya koymak için gayret gösterenlerin epey çoğalması memnuniyet vericidir.

Mehmet Niyâzî-i Mısrî'nin tüm yaşamı incelediğinde vatan ve millet menfaati dışında bir taşkınlığı görülmediği halde haksız olarak kendisine 18 yıl sürgün hayatı yaşatılmıştır. Padişah 2.Ahmet ve dönemin idarecileri veziriazam,(Bozoklu Mustafa Paşa),Vâni Mehmet Efendi kendisine en büyük haksızlığı yapmış kişilerdir.

Mehmet Niyâzî-i Mısrî'yi bu çalışmamızda tam olarak anlattığımızı söyleme cesaretine sahip değiliz. O ne Elmalıya, ne Çal'a, ne Kütahya'ya , ne Malatya'ya' ne Bursa'ya ne de Mısır'a sığımış.Bütün Türkiye'de özellikle o dönem Osmanlı toprağı olan balkanlarda haklı bir takdir kazanmıştır.300 yılı aşkın bir süredir hala kendinden söz edilmekte,eserleri geniş halk tabakası ve tasavvuf çevresince çokça okunup,takdir edilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında daima desteğini esirgemeyen çok değerli hocam İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Gökhan TUNCEL'e teşekkür ederim.

**OSMANLI'DA SİYASAL BİR CEZA ARACI OLARAK SÜRGÜN:
“Niyâzî-i Mısrî Örneği”**

Yüksek Lisans Tezi, Yunus KARATAŞ

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs 2013

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Gökhan TUNCEL

ÖZET

Bu toprağın bağrında çok değerli şahsiyetler çıkmıştır. Bunlardan Somuncu Baba, Hulusu Efendi, Sadreddin Konevi ve Niyâzî-i Mısrî bu şahsiyetlerden en önemli kişileridir. Bu kişilerin toplumsal, kültürel ve siyasal yaşama çok önemli etkileri olmuştur.

Malatyalı Mehmet Niyâzî-i Mısrî sadece yaşadığı dönemde değil, günümüz dahi derin etkileyciliği olan bir İslam Mutasavvıfıdır. 17 asırda Osmanlı Devletinin duraksama döneminde Siyasi İktidarın tüm yanlışlıklarını açık bir yüreklilikle ortaya koymuş, İktidara devletin daha iyi yönetilmesi için sistematik bir şekilde muhalif olmuştur. O sadece bir eylem insanı değil, hak ve hakikat için sivil itaatsizliğin ve aksiyonerliğin çağlar aşan parlak örneğidir.

Niyâzî-i Mısrî yazmış olduğu divanı olan “Divan-ı İlahiyatı” en çok okunan, bilinen, sevilen, baskısı yapılan ve atıfta buluna kişilerden birisidir.

O, Türkçe ve Arapça olmak üzere 10 ciltten fazla Manzûm ve Mensûr eseri kaleme almıştır.

Mısrî şair kimliği ötesinde aynı zamanda yaşadığı toplumu, devleti ve siyaseti de dönüştürmeyi kendine bir görev bilmiş bir fikir adamıdır. Hak bildiğini söylemekten çekinmeyen, ezber bozan söylemleri, kabına sığmayan yaşamı ve bunun 18 yıl süren Rodos ve Limni adalarında sürgünlerle bedelini ödemekten çekinmeyen özgün ve örnek bir şahsiyettir.

Bu nedenle Niyâzî-i Mısrî'ye sahip çıkmak, kültürel mirasımıza sahip çıkmak, haksızlık karşısında dik durmak, vatansever olmak ve Malatya'nın değerlerine sahip çıkmak demektir.

Niyâzî-i Mısrî dönemin üst dönem idarecileri olan Sadrazam, veziriazam ve defterdar gibi üst düzey idarecilerin yanlışlıklarını, yolsuzluklarını eleştirmiştir. Devletin geleceği ile çözüm önerileri sunmuştur.

Osmanlı Devletinin 17.Y.Y 'dan itibaren yeteneksiz yönetici sınıfının elinden bunalıma sürüklendiğini tek başına yüksek sesle haykırır.Osmanlı Hanedanı'nın tahtı artık Kırım Tatar Hanları'na bırakması gerektiğini söyleyebilecek kadar yenilikçi,değişime açık bir kişidir.

Osmanlı devletinin kuruluş ve yükseliş döneminde Tekke ile Medrese arasında fikir ve gönül birliği sağlanmıştır.17.Y.Y'dan itibaren Tekke-Medrese arasında bir çekişme başlamış, bu çekişmeden denge Tekkeler lehine bozulmuş. Mehmet Niyâzî-i Mısrî bu çatışmanın önlenmesi için çok mücadele vermiş, bu konuda çok önemli eserler yazmış örnek bir şahsiyettir.

Mısrî, davası uğruna meşru olmadığı düşündüğü Padişah fermanlarını dinlememiş, muhalif ama daime ilkeli bir duruş sergilemiştir. Erdel Seferine katılmak için izin vermeyen padişaha mektup yazacak kadar yüreklidir. Düşmanları ona 18 yıl devam eden sürgün hayatı yaşatmıştır. O sürgün yaşamı boyunca izlenmiş, aşağılanmış, zehirlenmiş bir mazlumdur.

Ona bu sürgün hayatını reva gören Osmanlı hanedanının akibetleri de aynen onun gibi acı ve trajik bir sürgün hayatı ile sonuçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: **Demokrasi, Siyaset, Sürgün, Monarşi, Şiddet, Ceza**

EXILE, AS A MEANS OF POLITICAL PUNISHMENT IN THE OTTOMAN EMPIRE:

“Example of Niyâzî-i Mısrî”

Master Thesis, Yunus KARATAŞ

İnönü University Institute of Social Sciences, May 2013

Advisor: Assistant Professor Dr. Gökhan Tuncel,

ABSTRACT

This country has seen many important people for years. Some of the most significant ones are Somuncu Baba, Hulusi Efendi, Sadreddin Konevi and Niyâzî-i Mısrî. They affected the cultural and political life dramatically.

Being an Islamic Mutasawwuf Mehmet Niyâzî-i Mısrî from Malatya not only had a deep impression during his time but also has one today. He revealed bravely all the mistakes of the political power, became against systematically to the rulers so as to make the country to be ruled well during the stagnation period of the Empire in the 17th century. He was not only a man of action but also a brilliant example of civilian disobedience.

Divan-I İlahiyat, written by Niyâzî-i Mısrî, is one of the pieces which has been read, known, liked and published most.

More than ten volumes poetical and prosaically pieces were written in Turkish and Arabic by him.

Apart from his poetic feature Mısrî was a thinker who believed that his duty was to change the society, the state and the policy. He was a unique and a modal person who never hesitated to say the truth. His thoughts were not usual and as a result he paid for this by being exiled to Rhodes and Limnos.

For this reason supporting Niyâzî-i Mısrî means supporting cultural heritage being powerful against injustice, being patriotic and owning values of Malatya.

Niyâzî-i Mîsrî criticized some of the significant authorities such as Grand Vizier, Treasurer for their failure and misuses. He offered suggestions for the problems of the state.

He exclaimed on his own that since 17th century the Ottoman Empire had been stained to the depression because of the untalented administration class. He was so modernized and changeable person that he could tell that the Ottoman Dynasty had to hand over the ruling to the Crimean Dynasty.

A thought and heart cooperation was provided between the Lodge and the Madrasa in the early and rise period of the Ottoman Empire. In the 17th century a dispute emerged between the Lodge and the Madrasa and at the end the losing part was the Lodge. Mehmet Niyâzî-i Mîsrî struggled much to avoid this conflict and being a modal he wrote very important pieces.

Mîsrî did not obey the Imperial Orders of Sultan which he considered them as illegal for the sake of his aim. He was oppositional but he always had ideal manner. He was so brave that he wrote a letter to the Sultan who did not allow him to join the expedition to Transylvania. His enemies exposed him an exile life lasting 18 years.

He was a miserable poor who was watched, despised and poisoned during his exile.

Key Words: Democracy, Politics, Exile, Monarchy, Violence, Criminal.

OSMANLI'DA SİYASAL BİR CEZA ARACI OLARAK SÜRGÜN:

“ Niyâzî-i Mısri Örneği”

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	ii
ÖN SÖZ.....	iii
OSMANLI'DA SİYASAL BİR CEZA ARACI OLARAK SÜRGÜN: “NİYÂZÎ-İ MİSRÎ ÖRNEĞİ”	iv
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZELGESİ	x
OSMANLI'DA SİYASAL BİR CEZA ARACI OLARAK SÜRGÜN: “NİYÂZÎ-İ MİSRÎ ÖRNEĞİ”	1
BİRİNCİ KESİM	1
ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCESİ, AMACI VE YÖNTEMİ	1
1.2. Araştırmanın Denenceleri ve Amacı.....	2
1.3. Araştırmanın Yöntemi, Bilgi Derleme ve İşleme Araçları.....	2
1.4. Araştırmada Kullanılan Kavramların Tanımları	3
1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası	6
İKİNCİ KESİM.....	7
OSMANLININ CEZA SİSTEMİ VE SİYASAL BİR CEZA ARACI OLARAK SÜRGÜNLER HAKKINDA GENEL AÇIKLAMALAR	7
2. OSMANLI CEZA SİSTEMİ	7
2.1. Osmanlı Hukukunun Yapısı: Şeriat ve Kanun	8
2.2. Şer'î Hukuk ve Örfî Hukuk Kavramları	9
2.3. Şer'î ve Örfî Hukukun Uygulanma Alanları	11
3. OSMANLIDA SÜRGÜN CEZASI	12
3.1. Osmanlı Devletinin Sürgün Politikası	13
3.2. Osmanlı Devletinde Sürgün Yerleri.....	14
ÜÇÜNCÜ KESİM	17
NİYÂZÎ-İ MİSRÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ, YAŞADIĞI ASRA (17.Y.Y) GENEL BİR BAKIŞ, SÜRGÜNE GÖNDERİLME NEDENLERİ VE SÜRGÜN HAYATININ ETKİLERİ.....	17

4. NİYÂZÎ-İ MISRÎ'NİN HAYATI	17
4.1. Doğduğu Yer ve Doğumu ile İlgili Görüşler	17
4.2. Eğitimi.....	19
4.3. Mısır Seyahati	19
4.4. Edebi Kişiliği	21
4.5. Siyasi Kişiliği.....	21
4.6. Niyâzî-i Mısırî Hayat Kronolojisi	22
5. ESERLERİ	24
5.1. Türkçe Eserleri	24
5.1.1. Divân (Divan-ı İlahiyat).....	24
5.1.2. Mecmuaları	25
5.1.3. Risaleleri	25
5.1.4. Şerhleri	28
5.1.5. Mektupları	31
5.1.6. Ait Olduğu Söylenen Diğer Eser ve Risaleler.....	32
5.1.7. Yazdığı Tefsirler	32
5.2. Arapça Eserleri.....	33
6. NİYÂZÎ-İ MISRÎ'NİN YAŞADIĞI ASRA (17. Y. Y) GENEL BİR	34
BAKIŞ	34
6.1. Siyasî ve Ekonomik Durum	34
6.2. İlmî ve Edebî Durum.....	36
6.3. Dinî ve Fikrî Durum	37
7. SÜRGÜN DÖNEMLERİ VE ÇEKTİĞİ SIKINTILAR	42
7.1. Rodos Adasına Sürülmesi	42
7.2. Limni Adasına Sürülmesi.....	44
7.3. Sürgün Hayatında Çektiği Sıkıntılar.....	44
8. NİYÂZÎ-İ MISRÎ SÜRGÜNÜNÜN SİYASAL, SOSYAL VE KÜLTÜREL	54
ETKİLERİ	54
8.1. Siyasal Etkileri.....	54
8.2. Sosyal ve Kültürel Etkileri	55
9. NİYÂZÎ-İ MISRÎ VE TASAVVUF ANLAYIŞI	57
DÖRDÜNCÜ KESİM	70
GENEL DEĞERLENDİRME	70
10. BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ	70
10.1. Bulgular	70
10.2. Öneriler.....	74
10.3. Genel sonuç.....	77
KAYNAKÇA	79

KISALTMALAR DİZELGESİ

- A.E** : Aynı Eser
- A.G.E** : Adı Geçen Eser
- Ant.** : Antolojisi
- B.** : Beyit
- BKZ.** : Bakınız
- BNZ. KZ** : Benzeri İçin Bakınız
- C.** : Cilt
- Çev.** :Çeviren
- D:** : Doğumu
- HZL.** : Hazırlayan
- H.** : Hicri
- HYT.** : Hakk'a Yürüdüğü Tarih
- KBY** :Kültür Bakanı Yayını
- MAD.** : Madde, Maddesi
- Mec.** :Mecmuası
- M.** : Milâdi
- R.** : Rûmi
- TRC.** : Tercüme Eden
- Sad.** : Sadeleştiren
- S.** : Sahife

OSMANLI'DA SİYASAL BİR CEZA ARACI OLARAK SÜRGÜN: “Niyâzî-i Mısırî Örneği”

BİRİNCİ KESİM

ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

Bu bölümde; araştırmanın konusu, önemi, denencesi ve amacı açıklanmış. Araştırmada kullanılan yöntem ile bilgi derleme ve işleme araçları hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmada kullanılan işlevsel kavramların tanımları ve araştırmanın sunuş sırası belirtilmiştir.

1.ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCESİ, AMACI VE YÖNTEMİ

Bu bölümde, Araştırmanın konusu ve Önemi, Araştırmanın Denencesi ve Amacı, Bilgi Derleme ve işleme Araştırmada kullanılan kavramların Tanımları ve Araştırmanın sunuş sırası bilgiler sunulmaktadır.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Osmanlıda “sürgün cezası” çok yaygın olarak kullanılan bir cezalandırılma aracıdır. İdam cezası ve zindana atma cezaları ile karşılaştırıldığında çok hafif olarak kalsa bile ağır bir cezalandırılma aracıdır. Düşünürlerin sürgüne gönderilmesi çok yaygın olarak kullanılmış ve Niyâzî-i mısırî de bu kaçınılmaz sondan kurtulmamış. Limmi adasında 18 yıl sürgün hayatı yaşamıştır.

Doğu dünyasının önemli düşünürlerinden birisi olan Niyâzî-i Mısırî hakkında çok fazla akademik çalışma yapılmamıştır. Yapılan metin çalışmaları daha çok edebi ve dini ağırlıklı çalışmalardır. Oysa Niyâzî-i Mısırî yaşadığı dönemin siyasal hayatında önemli bir figürdür. Önemli bir siyasal figür olan Niyâzî-i Mısırî'nin siyasi düşüncesi ve siyasal alandaki etkisi ile ilgili kapsamlı çalışma yapılmamıştır.

Tasavvuf ehli olmakla birlikte Osmanlı Devlet idaresi tarafından yakından takip edilmiş, düşünceleri sebebiyle sürgüne gönderilmiştir. Çağdaş batılı düşünürleri tarafından eleştirilen mutlak monarşiler ve Padişahlık sisteminin yanlış olduğunu dile getirmekten çekinmemiştir.

Bu çalışma ile bu konuda var olduğuna inanılan eksikliğin giderilmesi hususunda önemli bir adım atılmış olacaktır. Gelecekte yapılacak akademik çalışmaların yolunu aydınlatacak katkılar sunacaktır.

1.2. Araştırmanın Denenceleri ve Amacı

Bu araştırmanın denenceleri aşağıda belirtildiği şekilde olacaktır.

Denence-1: Niyâzî-i Mısırî Mutlak monarşilerin iyi bir yönetim biçimi olmadığını, Osmanlı padişahlarının yönetimi “Kırım Hanlığına” devrini isteyerek o dönem de babadan oğlu geçen Osmanlı saltanat yönetimini eleştirmiştir.

Denence-2: Niyâzî-i Mısırî dönemin üst dönem idarecileri olan Sadrazam, veziriazam ve defterdar gibi üst düzey idarecilerin yolsuzluklarını eleştirmiştir. Devletin geleceği ile çözüm önerileri sunmuştur.

Denence-3: Niyâzî-i Mısırî hayatı pahasına gerçekleri dile getirmekten çekinmemiş, Tasavvuf ehli olmasına rağmen tüm toplumun çıkarları için siyasi düşüncelerini dile getirmiş; kendi hayatını pahasına da olsa kötü yönetilen devlet idaresine kayıtsız kalmamıştır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi, Bilgi Derleme ve İşleme Araçları

Osmanlıda siyasi bir ceza aracı olarak sürgün ve bunun en canlı örneği Niyâzî-i Mısırî ile ilişkilendirerek açıklamaya çalıştığımız araştırmamızda kullanılan araştırma yöntemleri betimsel ve tarihsel araştırma yöntemleridir.

Araştırmamızın hazırlanmasında kullanılan bilgi toplama tekniği yazılı ve elektronik kaynakların taranmasıdır. Bilgi işleme tekniği ise niceliksel ve niteliksel çözümleme yöntemi olmaktadır. Bu yapılırken öncelikli olarak Osmanlı'nın ceza sistemi ve Osmanlılarda sürgün cezası açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra Niyâzî-i Mısırî'nin hayatı, eserleri, etkileri açıklanmıştır. Niyâzî-i Mısırî'nin sürgüne gönderilme nedenleri ve buna sebep olan hususlar irdelenmiştir.

Daha sonra ise Osmanlıda siyasal bir ceza aracı olan sürgün politikasının nedenleri ve sonuçları ile birlikte tüm hususlar bir arada ele alınarak birbirleri ile olan ilintileri ve etkileşimleri açıklanmaya çalışılmıştır.

1.4. Araştırmada Kullanılan Kavramların Tanımları

Araştırmanın bu bölümünde konuya ilişkin önemli kavramların açıklamalarına yer verilmiştir. Seçilen kavramlar konunun geneline bakıldığında önem arz eden ve araştırmayı inceleyecek herkesin araştırmanın daha hemen başında bilmesi gereken temel kavramları içermektedir. Bu kavramlar: Demokrasi, Siyaset, Sürgün, Osmanlıda Sürgün kavramlarının tanımına yer verilmiştir.

Demokrasi: Yunanca ‘dan türemiş bir kelime olan demokrasi, basit anlamıyla halkın kendi kendini yönetmesi demektir. Demokrasi, batı toplumlarının sınıfsal yapılarındaki gelişmeler sonucunda ortaya çıkan bir yönetim anlayışı olarak, günümüzde bu gelişmeler sonucu, bazı temel ilkeler üzerine oturmuştur.

Demokratik bir yönetim, azınlık ya da azınlık temsilcilerinin, barışçıl yoldan çoğunluk ya da çoğunluk temsilcileri olabileceği bir yönetim biçimidir. Gene bir demokrasi, halkın beğenmediği bir iktidarı başından atılması için bulanabilmiş tek pratik ve barışçı yoldur (Karl Popper, 1995:21).

Demokrasi günlük hayatta sıklıkla kullanılan ancak tanımlanması istendiğinde herkesin farklı bir anlam yüklediği bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokrasi bireysel özgürlükleri mi, çoğunluğun hakimiyetini mi yoksa azınlık haklarını mı tarif etmektedir (Beetham, Boyle, 2005:1). İşte bunun cevabı net olarak verilememektedir. Belki de bu nedenle Voltaire “Katıksız demokrasi ayak takımının despotizmidir” tarifini yaparken Montesquieu ise “Demokrasinin temeli fazilettir” görüşünü savunmuştur (Meriç, 2004:169).

Demokrasi kavramı Eski Yunan’a uzanmaktadır. “Krası” ile biten diğer sözcükler gibi demokrasi de Yunanca bir sözcük olan ve güç, iktidar anlamına gelen “kratos”tan türemiştir. Demos ise halk anlamına gelmektedir. Böylece demokrasi; halkın iktidarı anlamında kullanılmaktadır (Türküne, 2006:188).

Ancak bu tanımlama demokrasiyi tanımlamak için yeterli görülmemektedir. Zira demokrasi bir özü değil süreci ifade etmektedir. Demokratik süreç var olanı muhafaza etmek yerine halkın yönetimdeki gücünü artırmayı hedefler. Demokrasinin temeli halkın üstünlüğüdür. Halkın üstünlüğü ve özgürlüğü güvence altına alınırken, devlet iktidarı halkın ellerine teslim edilmektedir (Erdoğan, 2006:106).

Günümüz de demokratik bir yönetim biçiminden bahsetmek için bir takım kurumlar gereklidir. Bunlar tarafsız ve Bağımsız bir yargı sistemi, hür fakat sorumluluk duygusuna sahip bir basın, sivil fakat denetim altında olan bir ordu gibi.

Siyaset: "Siyaset" Arapça kökenli bir sözcük olup, at eğitimi anlamına gelmektedir. Bunun yanında aynı kavrama karşılık Batı'dan alınan "politika" sözcüğü Yunan kökenli bir sözcüktür.

"Siyaset" sözcüğünün günümüzdeki anlamıyla siyaseti ülke, devlet, insan yönetimi biçiminde tanımlamak olanaklıdır. Siyaset bilimini bir bilim olarak ta, siyasal otorite ile ilgili kurumların ve bu kurumların oluşmasında ve işleminde rol oynayan davranışların bilimi olarak tanımlayabiliriz.

Ayrıca siyaset biliminin kapsamı, birçok bilim dalıyla yakın bir ilişki içinde bulunmasını zorunlu kılmaktadır. Tarih, hukuk, ekonomi, coğrafya, sosyoloji, psikoloji, demografya, istatistik gibi (Kışlalı, 1999: 33; Daver,1968:60-61).

Sürgün: "Sürgün" kelimesi hemen herkesin anlayabildiği ve insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. Tarih boyunca siyasi iktidarlar kendisi için tehlikeli gördüğü kişileri bir yerlere sürerek, bu kişiler için dramatik bir son hazırlamışlardır. Bu dramatik bir serüvendir. Bu serüven yni zamanda geçmişten günümüze kadar özünü ve değerini muhafaza etmiştir. Bu açıdan bakıldığında, insanı konu alan ve onunla varlığını sürdüren bir olgudur. Bu şekliyle 21. yüzyılda bile kendisinden söz ettirmektedir. Sürgünün kendi başına da bir anlamı vardır. Ancak coğrafya, siyaset, nüfus, iktisat, sosyal yapı, v.b. gibi ifadelerle ilişkisi kurulduğunda çok daha geniş anlamlar ifade ettiği görülecektir.

Monarşi: Bir devlet yönetim biçiminde tek bir kişinin hükümdar, padişah, kral veya imparator olduğu bir yönetim biçimidir. Dilimize Fransızcadan girmiş bir

kavramdır. Tarih boyunca hemen hemen her toplum bir şekilde monarşi yönetimi ile idare edilmiştir. Yüzyıllar boyunca en yaygın yönetim biçimi olan monarşilerin birde dinsel boyutu vardı. Yönetici olan kişi bu gücünün kaynağını tanrıdan aldığı varsayımına dayanıyordu.

Monarşiler başlangıçta “mutlak” bir şekilde varlığını sürdürürken, XVIII. Y.y.’der itibaren “meşruti” bir değişim ve dönüşüm geçirmişlerdir. Bu tarihten itibaren Padişah ve krallar yetkilerinin bir kısmını yeni yapılan anayasalarla seçimle gelen meclislere bırakmak zorunda kalmışlardır.

Şiddet: Kişi ya da kişilerce, kurum veya kurumlarca hatta devlet yada devlet kurumunca birbirine karşı üstünlük sağlama, karşı tarafı sindirmek amacıyla bilinçli ve sistematik bir şekilde yapılan davranış biçimidir. Şiddetin pek çok amacı olabilir. Çoğunlukla çeşitli amaçlar adına bir menfaat sağlamak, maddi veya manevi bir çıkar elde etmek içinde şiddet uygulandığı görülmüştür.

Şiddet, gücün kötüye kullanımını olduğundan ceza kanunlarınca suç olarak kabul edilmiştir. Şiddetin önlenmesi için alınan ulusal ve uluslararası tedbirler yeterli değildir. Şiddet uygulayanlara verilen cezalarda caydırıcı olmamıştır. Çünkü tüm toplumlarda çok yaygın ve yoğun şekilde şiddete maruz insanlar bulunmaktadır. Şiddetin önlenmesi için alınan tüm tedbirlerin yeterli olmadığı, hergün pek çok insanın (hatta kadınlar ve çocuklarda dahil olmak üzere) şiddete maruz kaldığı üzümlere şahit olmaktayız.

Ceza: Genel manada suç işleyenlere uygulanan yaptırımlara ceza denilmektedir. Cezaların pek çok amacı vardır. Bunlardan en önemlileri adaletin sağlanması için, Suçlunun ıslah edilerek bir daha suç işlemesinin önlenmesi ve cezanın caydırıcı özelliğe sahip olması.

Ceza türleri hemen hemen her toplumda birbirine benzemektedir. Bu cezalar kişinin hayatına yönelik cezalar (idam cezası), bedenine yönelik cezalar (kırbaçlama, sopa, dayak), özgürlüğüne yönelik cezalar (hapis cezası), malvarlığına yönelik cezalar (para cezaları) , haklarına yönelik cezalar (kamu hizmetlerinden men cezası) olarak tasnif edilebilir.

1.5. Araştırmanın Sunuş Sırası

Araştırma 4 kesimde ve 10 bölümde halinde sunulmuştur.

“ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR” başlıklı araştırmanın birinci kesimi bir bölümden oluşmuştur. Bu bölümde araştırmanın konusu, önemi, denencesi, amacı, yöntemi, bilgi derleme ve işleme araçları, araştırmada kullanılan kavramların tanımları ve araştırmanın sunuş sırası hakkında bilgi verilmiştir.”OSMANLININ CEZA SİSTEMİ VE SİYASAL BİR CEZA ARACI OLARAK SÜRGÜNLER HAKKINDA GENEL AÇIKLAMALAR” başlıklı ikinci kesim 2 bölümden oluşmuştur. Bu kesimde Osmanlının ceza sistemi ve Osmanlıda sürgün cezası hakkında bilgi verilmiştir. “NİYÂZÎ-İ MISRÎ’NİN SÜRGÜN HAYATI” başlıklı üçüncü kesim altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Niyâzî-i Mısrî’nin hayatı anlatılmış, ikinci bölümde eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde yaşadığı asrın siyasi, ekonomik, ilmi, edebi, dini ve fikri durumu hakkında bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde Niyâzî-i Mısrî’nin sürgüne gönderilme nedenleri hakkında bilgi verilmiştir. Beşinci bölümde Niyâzî-i Mısrî sürgününün siyasi, sosyal ve kültürel etkileri anlatılmıştır. Altıncı ve son bölümde Mısrî’nin tesirleri ve tepkileri hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmanın dördüncü kesimi “GENEL DEĞERLENDİRME” başlığını taşımaktadır. Bu kesimde bulgular, öneriler ve genel sonuç hakkında bilgilerin yer aldığı bir bölümde oluşmaktadır.

İKİNCİ KESİM

OSMANLININ CEZA SİSTEMİ VE SİYASAL BİR CEZA ARACI OLARAK SÜRGÜNLER HAKKINDA GENEL AÇIKLAMALAR

Osmanlı yönetim sisteminde “sürgün” yasal olan bir cezalandırma sistemi olduğundan, bu konuda çok fazla araştırma konusu yapılmamıştır. Bu sanki belli suçları işleyen insanları kaderi olarak nitelendirilmiştir.

Osmanlı idare sisteminde “sürgün” kavramının iki farklı anlamı vardır. Bunlardan ilki “iskân ve yerleştirme politikası” karşılığıdır. Devlet, kendi idaresi altında altında yaşayan topluluklardan bir kısmını yada tamamını belirli program ve kurallar çerçevesinde değişik sebeplerle yerleşik oldukları bölgelerden alıp kendisinin belirlediği başka bölge ya da bölgelere yerleştirmiştir. İkinci anlamıyla sürgün tamamen hukukî bir terimdir ve bir “ceza” çeşididir (Alan,2006: 42).

Bu çalışmada sürgünü bu ikinci anlamıyla Osmanlı hukukunda bir “ceza” ve “cezalandırma” biçimi olarak ele alacağız. Öncelikle Osmanlının ceza sistemi hakkında bilgiler sunulduktan sonra Osmanlı’da sürgün cezası, sürgün politikası ve sürgün yerleri ele alınmaya çalışılacaktır (Uzunçarşılı, 1998: 76).

2.OSMANLI CEZA SİSTEMİ

Her toplumun kendine özgü suç ve ceza sistemi vardır. Osmanlının ceza sistemi de kendine özgü bir cezalandırma sistemidir.

Osmanlı Devletinde suç, toplumsal kontrol, asayişin sağlanması, sürgün, kalebentlik, hapishanelerin durumu gibi konular, Osmanlı tarih yazımında bugüne kadar çok ele alınmamışsa da, Batı Avrupa’da uzun zamandan beri önemli bir araştırma alanı olmuştur. Bu araştırma alanı son yıllara kadar ülkemizdeki tarihçiler tarafından ihmal edilmiştir. Bu konudaki önemli sorunlardan birisi ikinci el kaynakların son derece sınırlı olmasıdır. Yapılan araştırmaların çoğu genelde çok da iyi incelenmemiş vaka örneklerinden oluşmakta, özellikle kadı defterleri üzerine yapılan incelemelerin çoğu olayın tam kavranmasına izin vermeyen eksik anlatımları barındırmaktadır (İnalcık,1958:134).

Birkaç önemli istisna dışında, sürgün ve kalebentlik üzerine çok fazla araştırma yapılmamış, Osmanlı araştırmaları, “Foucault etkisi”ne görel olarak kayıtsız kalmıştır (Göral, 2009: 54).

Bunun temel sebebi, belki tartışmayı besleyecek malzemenin yetersizliğinden, belki de kaynak taramasının hala çok kısmi olmasından kaynaklanmıştır. Osmanlı devletinde asayişin sağlanması ve sürgün üzerine genel çıkarımlara varılamadığı gibi, olay incelemesi çalışmaları da çok nadirdir. Yine de özellikle Osmanlı hapishanelerinin incelenmesi ve sürgün ile ilgili günümüzde ciddi araştırmalar yapılmaktadır (Şen, 2000: 87).

2.1.Osmanlı Hukukunun Yapısı: Şeriat ve Kanun

Osmanlı yasa koyucularının ve uygulayıcılarının Şeriata kayıtsız olmadıklarını, ancak kanunnamelerde sık sık saygıyla değinilen şeriatın, daha çok ikincil öneme sahip olduğunu ve kenara itildiğini söyleyebiliriz. Osmanlı ceza sisteminin Şeriatın öngördüğünün aksine mali merkezli olması ve suçlulara para cezası uygulaması ile örneğin şeriatın hırsızlık suçlarında öngördüğü uzuv kesme cezalarının uygulanmasında devletin gönülsüz davranması buna örnek olarak değerlendirilebilir. Yine ölüm cezalarında suçlunun çoğu zaman “kan parası” ödeyerek cezadan kurtulabiliyor olması da Osmanlı adalet sisteminin Şeriatla bağdaşmadığı noktaların başında gelmektedir (Uzunçarşılı, 1988: 87) .

Osmanlı Devleti’nin ahaliyi genel bir sınıflandırmaya tabi tuttuğunu söylemek mümkündür. Buna göre daha önce suç işlemediği sabit olan ve insanlar arasında dürüstlüğü ile tanınan kimselere, Osmanlı hukuku tatbikatında “kendi halinde kimseler” adı verilmekteydi. İkinci gruptaki suçlular, daha önce suç işledikleri bilinen ve insanlar arasında suça meyilli oldukları ve her an suç işleyebilecekleri düşünölenlerdi. Üçüncü grupta ise durumları meçhul olanlar, dolayısıyla insanların haklarında olumlu ya da olumsuz bir kanaate sahip olmadıkları kişiler yer almaktaydı ki, bunlara meçhul’ü ahval (halleri bilinmeyen) kişiler adı verilmekteydi (Erim, 1994: 52) .

2.2.Şer'i Hukuk ve Örfî Hukuk Kavramları

Osmanlı hukuku esas itibariyle şer'i hukuk ile bu hukukun yanında zaman içerisinde oluşan örfî hukuktan oluşmaktadır. Kısacası, klasik fıkıh kitapları içinde yer alan ve geçmiş dönemlerde devletin müdahalesinden bağımsız olarak oluşan hukuka şer'i hukuk, padişahların emir ve fermanlarıyla oluşan hukuka da örfî hukuk adı verilmiştir (Barkan,1992: 23).

Şer'i hukuku oluşturan kurallar hiçbir kişi veya kurulun tasdikine gerek olmayan, doğrudan doğruya Kur'an, sünnet, icma ve kıyasa dayanan ve fıkıh kitaplarından alınmış kurallardır. Şer'i hukukun özellikleri fikhin özellikleri demektir. Şer'i Osmanlı hukuku, meseleci (olaysal, kazuistik) yöntemi benimsemiştir. Bu açıdan genelde, modern hukukta olduğu üzere soyut kanun maddelerinden çok meselelere göre çözüm üretilmiştir. Bunun bir nedeni şer'i hukukun, sorunları en az formalite ile çözümlenmeyi amaç edinmiş olmasıdır. Dolayısıyla, şer'i hukukun etkin olduğu yargılama hukukunda, kadıların, az formalite ile çabuk ve kesin olarak adaleti gerçekleştirme çabası söz konusudur. Örfî hukukun oluşumu ise, şer'i hukuktan farklıdır. Şer'i hukuk, İslam hukukunun ana kaynaklarına ve bu arada müçtehit (içtihatla bulunan) hukukçuların bu kaynaklara dayanarak yapmış oldukları içtihatlarla dayanırken, örfî hukuk padişahların koydukları kanunlarla oluşmuştur (Barkan, 1992: 91).

Bu açıdan örfî hukukun oluşumunda hukukçuların ilmi içtihatları etkili değildir. Örfî hukuk devletin müdahale ve katkısıyla oluşmakta ve bu yönüyle de farklılık göstermektedir. Osmanlı hukukunda örfî hukuk denilince, sadece âdet hukuku değil, şer'i hükümlerin kanun tarzında ortaya konulması da dahil olmak üzere, padişaha tanınan sınırlı yasama yetkisi çerçevesinde, uzman hukukçuların içtihat ve fetvalarına da başvurularak ortaya konan hukuki düzenlemeler akla gelmektedir (Akgündüz, 2011:165).

Zaman içerisinde Osmanlı padişahlarının münferit ferman ve kanunlarıyla yapılan bu düzenlemeler önemli bir miktara ulaştıkça, oluş biçimine bakılarak kendi

içinde bir bütün olarak değerlendirilmiş ve “kanunname” olarak ayrı bir isimle anılmaya başlanmıştır (Uzunçarşılı, 1988: 87) .

Osmanlı’da tarihsel olarak kaydedilmiş ilk kanunnameyi yayınlayan II. Mehmet’tir (Fatih). Bu kanunnamenin ilk babı Müslüman ve Hıristiyan reaya tarafından ödenmesi gereken vergilere ayrılmıştır; ikinci bab ise saray ve hükümet için olan idari düzenlemeleri içermektedir. Her ikisi de şeriata herhangi bir referansta bulunmamaktadır (İnalcık,1958: 109). Her ne kadar Sultan Süleyman, Osmanlı tarihindeki en önemli kanun yapıcı olarak biliniyorsa da aslında yasamada bir yenilik getirmemiş, kendisinden öncekileri takip etmiştir (Uzunçarşılı, 1988:123).

Bu çerçevede içerisinde Sultan Süleyman, özellikle yeni fethedilmiş bölgelerle ilgili olarak daha önceki yasamayı genişletip detaylandırarak pek çok sayıda örfî yasa çıkarmıştır. İnalcık onun yasalarını üç kategoriye ayırır: Her bir sancak (vilayet) için çıkartılmış kanunname; belirli konulara ve durumlara mahsus kanunları içeren hükümler ve üçüncü olarak yasama bünyesini sistematik olarak birleştiren genel bir kanunname (İnalcık,1958: 111-117). Osmanlı devletinde şer’i hukukun yanı sıra bir de örfî hukukun ortaya çıkışının, devletin içinde bulunduğu mali, askeri ve idari şartlarla da ilgisi vardır. Geniş bir coğrafyaya yayılmış bulunan devlette sükûn ve asayişin zaman zaman zorlukla sağlanması ağır bir ceza politikasını, devletin mali darlık içinde bulunduğu dönemlerde para cezalarının, donanmada kürekçiye ihtiyaç bulunduğu dönemlerde de kürek cezalarının ağırlık kazanmasını gerekli kılmış, devlet de ihtiyaca uygun bu düzenlemeleri yapmaktan geri kalmamıştır. Tekâlif-i şer’iye denilen şer’i vergilerin devletin giderlerini karşılamaması üzerine çeşitli isimler altında örfî vergilerin (tekâlif-i örfiye) konması da buna örnektir (İnalcık,1958: 89).

İslam hukukunun Kur’an ve Sünnet tarafından ayrıntılı olarak düzenlenmemiş alanlarında devlet başkanına belirli bir takdir hakkını tanımış olması Osmanlı padişahlarının özellikle idare hukuku, ceza hukuku ve mali hukuk alanında yaptıkları düzenlemelere uygun bir zemin hazırlamıştır. Had ve kısas suçlarının aksine t’azir (cezalandırma) suçları denen çok geniş bir suç kategorisinin düzenlenmesi İslam hukukunca devlet başkanına bırakılmıştır. Hangi fiillerin suç sayılacağı ve ne gibi

cezalara çarptırılacağı belirli esaslar çerçevesinde devlet başkanı tarafından tespit edilmiştir. Yine şer'i vergiler dışında yeni vergilerin konulmasında da devlet başkanının takdir yetkisi vardır. Osmanlı padişahları her iki alanda kendilerine tanınan yetkiyi düzenli bir biçimde kullanmışlardır (Barkan;1943 :45).

Şer'i hukukta net bir düzenleme olmadığı halde "sürgün" cezası çok yoğun ve yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu çalışmada Osmanlının sürgün siyaseti ve sürgün yerleri hakkında geniş bir açıklama yapılmıştır (Şen,2000:686-689) .

2.3.Şer'i ve Örfî Hukukun Uygulanma Alanları

Örfî hukukun yazılı kaynağı olan kanunnamelerde dikkati çeken önemli bir husus, örfî hukukun uygulanmasının ancak şer'i bir hukuk kuralı bulunmayan durumlarda mümkün olmasıdır. Osmanlı padişahlarının, şer'i hukukun ayrıntılı olarak düzenlemiş bulunduğu alanlarda kanun koymamaya, diğer alanlarda kanun koyarken de bu hukukun genel prensiplerine ters düşmemeye özen gösterdikleri görülmektedir. Zira örfî hukuk, şer'i hukukun bir takım hükümlerini ortadan kaldırmak veya değiştirmek iddiasıyla ortaya çıkmış değildir (Şen,1999:327) .

İlke olarak Osmanlı Devleti'nde bir hukuki olgu, şer'i hukuk ile çatışırsa, şeriat hükümlerinin esas alınması gerekliydi. Osmanlı hukukunda şer'îye sicilleri incelendiğinde görülmektedir ki, modern hukuk tasnifiyle özel hukuk kapsamında yer alan şahsın hukuku, aile hukuku, borçlar hukuku, ticaret hukuku ile miras ve eşya hukukunun büyük çoğunluğunda mahkemelerin hukuk kaynağı, fıkıh kitaplarında yer alan şer'î hükümlerdir. Bunun sonucu olarak, şahıs, aile, miras, eşya, borçlar ve ticaret hukuku gibi İslam hukukunca ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş özel hukuk alanlarında şer'î hukuk esasları hâkim olmuştur. Ancak zaman içerisinde ve ihtiyaç duyuldukça bu alanlarda da örfî düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin, nikâhların mahkemelerce veya kadıların verdiği izinle din adamlarınca kıyılması gibi (İnalçık,1958:187).

Anayasa, idare, ceza, vergi hukuku gibi kamu hukuku alanlarında şer'î ve örfî hukuk yan yana bulunmaktadır. Ceza hukuku alanında ise had ve kısas suçlarında

fıkıh kitaplarındaki hükümler uygulanmış; bunların dışında kalan t'azir suçlarında ise kanunnamelerde yer alan hükümler uygulama alanı bulmuştur. Aynı durum vergi hukuku alanında da geçerlidir. Devlet bir taraftan şer'i vergiler alırken diğer taraftan da yeni mali kaynaklara duyulan ihtiyaç sebebiyle birçok örfi vergi konmuş ve tahsil edilmiştir (Barkan,1952: 24).

Osmanlılarda hukukun uygulanmasının en önemli aracı kadıydı. Uygulamada kadının, şer-i davalar kadar örf-i davalara da bakması beklenmekteydi. Kadı yöneticilerin kanunlarına göre hükmetmek zorundaydı ve ilgili bir kural bulamadığı her örfi vakada sultandan açık bilgi istemesi gerekliydi. Sultanın hükmü, saray siciline yazılıp sonraki davalar için emsal hüküm olarak kullanılmaktaydı. Bu aşamada çalışmamızda esas itibariyle ilgileneceğimiz ceza hukuku alanında Osmanlı hukukunun kaynaklarının ne olduğuna kısaca değinmek istiyorum. Esasen, şeriatın ceza hukuku hiçbir zaman İslam topraklarında çok fazla pratik bir önem taşımamıştır. Çünkü şeriatın bu alanda öngördüğü temel hukuki düzenlemeler oldukça eksiktir ve yalnızca sınırlı sayıda suç için belirlenmiş cezalar vardır (Zubaida, 2008:178).

3.OSMANLIDA SÜRGÜN CEZASI

Sürgün cezası tarih boyunca tüm toplumlarda yaygın olarak kullanılan bir cezalandırma sistemidir. İnsanlık tarihi boyunca pek çok insan öz vatanında kopartılarak yaşam şartları ölümcül coğrafyalara gönderilmiştir. Sovyetler Birliği kurulduktan sonra binlerce muhalifin Sibiryaya sürülmesi Baskıcı rejimlerin kendisini kurmak için acımasız davrandığının en büyük örneğidir.

Eski çağlardan bugüne kadar kullanıla gelen bir ceza şekli olan sürgün; Roma imparatorluğu zamanında ölüme denk sayıldığından suçlu eğer idam cezası almışsa bu cezası idama karşılık olarak kabul edilen sürgüne çevrilebiliyordu. Dünya tarihi içinde uzun yaşayan devletlerden biri olan Osmanlı Devleti'nin de kendine mahsus yazılı veya sözlü kuralları vardı. Doğal olarak bu kurallara uymayanlar bir şekilde cezalandırılmaktaydı. Osmanlı anayasasında bulunan bu cezalardan biri de çok ağır bir yaptırım olan sürgündü (Daşcıoğlu,2007: 32) .

Osmanlı ceza hukukunda sık sık uygulanan cezalardan birinin, sürgün ve kalebentlik cezası olduğunu söyleyebiliriz. Sürgün olarak cezalandırılmak bir mekandan bir başka mekana gitmektir. Ama kalebentlik ise biraz daha farklıdır. Çünkü hem bir mekandan başka bir mekana gidersen hem de kale içinde mahpus olarak kalırsın yani dışarı çıkmak yasaktır. Aralarındaki tek fark hapis cezasıdır. Her iki ceza türüne(sürgün, kalebent) baktığımızda ise toplu işlenen suçlar için verilen cezada sürgünden daha ağır bir ceza olan kalebentliğin tercih edildiğini görmekteyiz. Dolayısıyla kalebentliğin, sürgüne göre daha ağır bir ceza olduğunu anlıyoruz (Acehan, 2008: 49).

Osmanlı döneminde kamu düzenine karşı suç işleyenlere çok sıklıkla işlenen suçların karşılığı olarak sürgün veya kalebentlik cezası verilmekteydi.

3.1.Osmanlı Devletinin Sürgün Politikası

Osmanlı Devleti'nin belirli bir sürgün politikasının olduğunu sürgün hadisesi gerçekleşirken takip edilecek güzergahların tespitinden de alıyoruz. Çok geniş topraklar üzerinde yapılan sürgün faaliyetlerinde hep belli güzergahlar kullanılmıştır. Deniz yoluyla yapılacak sürgünler için doğal olarak limanlar ve sahildeki kentler kullanılmıştır

Ege ve Marmara denizindeki adalara yapılacak sürgünler için çoğunlukla İstanbul ve Gelibolu limanlarının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Kıbrıs fethedildiği zaman buraya Anadolu'dan yapılan sürgünler için Mersin limanının kullandığı bilinmektedir. Karayoluyla yapılan sürgünlerde ise sürgün bölgesinin yerine göre değişik yollar takip edilmiştir. Bunun yanında sürgünler için dönemin ulaşım araçları olan gemiler ve at arabalarını kullandığı görülmektedir.

Bireysel sürgünler de ise farklı yollar kullanılmıştır. Kısacası coğrafi açıdan ulaşımı en müsait nakil şekli seçilmiştir (Daşcıoğlu,2007:23).

Belki çok noksan tarafı da olabilir. Ancak keskinliği giderilmemiş fikir ve sistemler her zaman kıymetli evlatlarını yok ederken bunu doğruluk ve dürüstlük adına yapmışlar ve bundan rahatsızda olmamışlardır. Bu türlü gidişatlar devletlerin

yıkılmasına sebep olduğu gibi gerilemenin temellerini atmıştır. Meselâ; Osmanlının ilimde gerilemesi Molla Lûtfî (hyt. 1494)'nin idamıyla başlamış ve devam etmiştir. Çünkü tenkit edilmeyi hazmedemeyen bir ilim ehlinin yanlışı daha sonra kalıplaşınca kaldırılması mümkün olmayan taşlar gibi olmuş akan nehirleri durağanlaştırıp kokmuş sular haline getirmiştir (Altuntaş,2010:198).

XV. yüzyılda gerginleşmeye başlayan Devlet-Din adamları ve Ulema ilişkileri Niyazî-i Mısırî'nin yaşadığı XVII. yüzyıla gelindiğinde iyice kutuplaşmıştır. Bu dönem de Niyazî-i Mısırî de dâhil pek çok mutasavvıfın devlet tarafından sürgüne gönderildiği, şeyhler açısından oldukça şanssız bir dönemdir. Aynı asırda **Karabaş Şeyh Ali Azîz Efendi** (1090-1679) yılında Limni adasına, yine **Osman Fazlı Atpazarî** (1101-1690) tarihinde Kıbrıs'taki Magosa kalesine, **İsmail Ankaravî** (1041-1631) de kaynaklarda yeri belirtilmeyen bir yere sürgün gönderilmiştir. Bu dönemde dıştaki birkaç yenilgiden sonra Anadolu'da da birtakım iç isyanlar vardır. 1666'da Musul civarında Seyyid Abdullah oğlu Muhammed, mehdîliğini ilan eder, çok çetin bir savaş sonucunda yakalanır, İstanbul'a getirilir ve tevbe eder. 1666 yılında "Sabetay Sevi" adında İzmirli bir yahûdi Kudüs'te Mesihliğini ilan eder, o da yakalanıp İstanbul'a getirildiğinde tevbe edip müslüman olur (Erdoğan,2008 :33).

Bu arada İstanbul'da korkunç bir taun (veba) hastalığı görülür. İşte bütün bu menfî hâdiseler Vâni Mehmed Efendi nazarında bid'atlerden kaynaklanıyordu. Onun için bid'atçilerle ve bid'atlerin işlendiği yerlerle mücâdele edilmesi lâzımdı. Onun telkinleriyle Edirne'de Kanber Baba türbesi yıktırıldı (Altuntaş, 2010:162).

3.2.Osmanlı Devletinde Sürgün Yerleri

Osmanlı Devleti, sürgün yeri olarak pek çok toprak parçasını kullanmıştır. Bunlar o zaman ülke sınırları içinde yer alan fakat bugün bir kısmı müstakil ülke konumunda bulunan yerler olabildiği gibi bazı adalar ve vilayetler de sürgün yeri olarak tercih edilmiştir. Tabi bu sürgün mekanı olarak seçilen bu yerlerin hepsinin bir tek ortak özelliği mevcuttur o da; merkezden olabildiğince uzak beldeler olmasıdır. Fakat uzaklığın yanında sürgün yerlerini birbirinden ayıran bir diğer özellikte yaşam şartlarıdır. Mesela bir Manisa vilayeti ile Rodos, Akka aynı konumda olmadığı gibi Afrika kıyıları hatta Afrika'nın iç kısımları ise bu mekanlardan en kötü olan

yerlerdir. Çünkü buraya gönderilen suçlunun geldiği yerin -ki burası genellikle İstanbul'dur- yaşam koşulları, özellikle iklimi, kişi üzerinde birinci derecede etken konumunda olduğundan çok önemlidir (Doğan, 1994 :54).

Dilimizde iraklığı, uzaklığı ifade eden “Fizan” sözcüğünü, genellikle coğrafi olarak nereyi tarif ettiğini bilmeden kullanırız (Gerçektende Fizan, dünyanın en irak, ulaşılması en güç ve en izole yerlerinden biridir). Fizan 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde en korkulan sürgün yeri idi. Burası, bugün Libya olarak anılan eski Trablusgarp vilayetinde, kıyıda yaklaşık 600 km içeride, Sahra-yı Kebir denilen Sahra Çölü'nün doğu kısmında yer alan vahalar topluluğuydu. Bölge, Kuzey'de ve Güney'de dağlarla, doğuda Libya çölüyle ve batıda sahranın uçsuz bucaksız çölleriyle çevrilmiş doğal bir tecrit alanıydı. Anadolu'nun yaklaşık dörtte üçü büyüklüğündeki topraklar hemen bütünüyle çöllerle kaplıydı. Fizan'a sürgüne gönderilenlerin büyük çoğunluğu tabiat şartlarının ağır koşullarına yenik düşerek, geri dönme şansı bulmadan orada ölmüşlerdir (Altun,2004:65).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 18.Yüzyıla ait Divan-ı Hümâyun tarafından verilen kalebentlik ve sürgün cezalarının yer aldığı 44 tane defter bulunmaktadır. Bu 44 defterden ayrı olarak bulunan kalebentlik defterlerden biri de “Kamil Kepeci 678” isimli defterdir. Bu defter 1703-1711 yılları arasında kapsamaktadır. Kamil Kepeci 678 isimli defterde 445 tane hüküm vardır. Bu verilen hükümlerden 168'i kalebentlik, 277'si sürgünle ilgilidir. Bu sürgünlerden 17 tanesi Bozcaada, 7 tanesi Limni, 10 Tanesi Bursa'ya gönderilmiştir (Neşe, 1984 : 56).

Kısacası Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde daha çok yeni fetih yapılan yerlere imar, iskan ve güvenlik politikası gereğince Müslim veya gayri Müslim halkın yerleştirilmesi olarak başlayan sürgün; zaman içinde ve özellikle 19.yüzyılda bir ceza ve muhalifleri sindirme politikası olarak kullanılan, başvurulan bir devlet politikası haline gelmiştir (Barkan,1952:21).

Bu incelemelerimizden sonra Osmanlı Devleti zamanında en çok sürgün gönderilen yerler; Akka, Ankara, Antalya, Ayaş, Ayranoz, Bağdat, Bilecik, Bingazi, Bolu, Bozcaada, Bursa, Çankırı, Çorum, Dazkırı (Afyon), Dimetoka,

Diyarbakır, Edirne, Ermenek, Fizan, Halep, İstanköy, İzmir, İznik, Karahisar, Kars, Kıbrıs, Kudüs, Kütahya, Limni, Malta, Manisa, Maraş, Midilli, Mudanya, Rodos, Sakız, Samsun, Sinop, Sivas, Sultaniye, Suriye, Tekfurdağı, Tırhala, Tırnova, Tire, Trablusgarp, Trabzon, Yemen olarak karşımıza çıkmaktadır (Barkan,1952,32).

ÜÇÜNCÜ KESİM

NİYÂZÎ-İ MISRÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ, YAŞADIĞI ASRA (17.Y.Y) GENEL BİR BAKIŞ, SÜRGÜNE GÖNDERİLME NEDENLERİ VE SÜRGÜN HAYATININ ETKİLERİ

Bu bölümde Mısırî'nin son derece ilginç hayat hikayesi ve çok kıymetli eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Onun hayatın en belirgin özelliği sürekli bir arayış içinde olması ve bitmez tükenmez bir ilim ve irfanı öğrenme talebi vardır.17.yy Osmanlı devleti için son derece çalkantılı bir devredir. Bu yy'dan itibaren Osmanlı devletinin ekonomik, askeri ve siyasi açıdan duraksama dönemi başlamıştır. Bu bölümde aynı zamanda Mısırî'nin sürgün yaşamı hakkında bilgiler verilmiş, sürgün hayatının kronolojik bir özeti verilmiştir.

Mısırî düşmanları Onu sürgün hayatında bile rahat bırakmamışlar. Onu zehirlemek, öldürmek ve ortadan kaldırmak için çok büyük çaba göstermişlerdir. Mısırî bu sürgün yaşamında başında geçen bu olayları günlük şeklide gün gün kayıt altına almıştır. Bu günlük günümüze kadar gelmiştir.

4.NİYÂZÎ-İ MISRÎ'NİN HAYATI

Mehmet Niyâzî-i Mısırî'nin Malatyadan başlayan yaşam öyküsü Diyarbakır, Mardin, Mısır,Bursa,Elmalı,Çal gibi pek çok il ve ilçede geçmiştir.Bu fırtınalı yaşamı Limni adasında ayağında bukağı ile defnedilmesi ile sona ermiştir. Ancak o tüm yaşamı boyunca tüm alemi ıslah etmek gibi bir misyon yüklenmiş.

Özellikle kendi döneminde Osmanlının tüm ileri gelenleri olan Sadrazam, Defterdar, Kadızadelerin tüm yanlışlıklarını düzeltmek için bunları uyarıcı vaaz ve nasihatta bulunması devlet erkanınca hiç te hoş karşılanmamıştır. Bu tutumu sebebiyle çokça düşman sahibi olmuş. O hak bildiği yolda asla geri adım atmamıştır.

4.1.Doğduğu Yer ve Doğumu ile İlgili Görüşler

Mehmet Niyâzî-i Mısırî 8 Şubat 1618 tarihinde Malatya'da doğmuştur. Doğumuyla ilgili en sağlam kaynak kendiel yazısıyla ele aldığı “Mucmua-i Kelimât-

ı Kutsiyye” adlı hatıratında “fakîr 1027-1618 yılında dünyaya gelmişim.” diyerek doğum yılını açıkça belirtmiştir (Tatçı,2012: 2) .

Niyâzî-i'nin asıl ismi Mehmed'dir. Niyâzî ve Mısırî ise mahlaslarıdır. Mısırî diye anılması, tahsilini Mısır'da yapmasından dolayıdır.

Malatya'da doğumu kesin olmakla beraber, Malatya'nın neresinde hangi köy ve kasabasında doğduğu tartışmalıdır (Erdoğan, 2008: 43-44).

Oral ise “Soğanlının şimdiki Yeşilyurt olduğunu ve Niyâzî'nin eski ismi Aspozi olan bu güzel yerde doğduğunu” söyler. Ahmet Şentürk kaynaklardaki Aspozi nin bu gün ki Malatya'ya bağlı olan soğanlı denilen Konak-Yukarı Banazı olabileceğini söyleyerek şairin burada doğduğunu ifade etmiştir.

Süleyman Ateş tarafından Türkçeye çevirisi yapılan Mevaidül İrfan (İrfan Sofraları) adlı eserinde “doğum yerim olan Malatya” ifadesini açıkça kullanmıştır.

Celal Yalvaç'ın kanaati ise Akçadağ'a bağlı Mısırî Köyü'nün onun köyü olduğu yolundadır.

Bazı Malatyalı araştırmacı yazarlar tarafından hazırlanan “Malatyalı Gönül Sultanları” adlı eserinde çok eskiden beri Niyâzî-i Mısırî adını taşıyan bir çeşme ve tekke olduğunu ancak bu eserlerin gönümüze varmadan yıkıldığı ifade edilmiştir.

Günümüzde Malatya da onun adını taşıyan bir mahalle ve bir cami mevcuttur. Ayrıca yine onun adını taşıyan sokak isimleri de bulunmaktadır.

Divanı İlahiyat adlı eserinde Niyâzî'nin Aspozi hakkında:

Bârek'allâh gülsitân-ı bülbülândur Aspozi

Cenneti tezkîr ider âlî mekândur Aspozi

Beytiyle başlayan bir medhiyesi bulunmaktadır.

4.2.Eğitimi

Mehmet Niyâzî ilk eğitimine kardeşi Ahmet ile beraber kendi köyünde başlar. Bu eğitimi o döneme göre çok nitelikli bir eğitimidir. Kırâat, hitâbet, ilmihal gibi ilk bilgilerinden sonra Malatya'nın meşhur alimlerinden tefsir, hadis, fıkıh ve tasavvuf dersleri alarak tahsilini tamamlar. Camilerde ders okutarak vaazlar verir (Doğramacı, 1944 :29).

“Ben, doğum yerim olan Malatya'da ilk ilim talebinde bulunduğum sıradaki kalbimde tarikat-i Sufiyye'yi bilmek arzusu vardı.Önce onların meclislerine muhalif idim,gitmezdim.Fakat sohbetleri bereketiyle günden güne şevkim arttı,nihayet Halveti şeyhlerinden birine bey'at ettim.Babam da beni ona gitmekten menediyor,kendi şeyhine götürmek istiyordu.O zat nakşibendiyyeden idi.Ve bana göre kamil değildi.Sefer etmem icabetti.Nihayet bin kırk sekiz yılında ki Bağdat bu yılda fethedilmişti,ilim talebi kasdiyle Diyarbakir'e sefer ettim.Ama asıl maksadım tarikat ilmi idi.Orada bir yıl kaldım,sonra Mardin'e gittim.Orada da bir sene kaldım.Diyarbakir ve Mardin'de mantık ve kelam okudum.Oradan Mısır'a gittim.Mısır'da şeyhuniyye (Medresesinde) Kadiriden bir şeyh buldum.Ona bey'at ettim ve Camiü'l-Ezher'de de derse başladım.Camiü'l-Ezher'de okuyor ve o tekkede de yatıyordum.Ciddi çalışıyor,her ikisini de muntazaman yürütüyordum.Bir gün şeyhim bana dedi ki: "Zahir ilim talebinden tamamen vazgeçmedikçe tarikat ilmi sana açılmaz" (Ateş,1971:98).

4.3.Mısır Seyahati

1638 tarihinde 20 yaşlarında ilim tahsili için seyahate çıkan mısırî sürekli bir arayış içindeydi. Diyarbakır, Mardin, Kerbelâ ve Bağdat şehirlerini birer birer gezerek Mısır'a gider. Bu arayışın sebebi bilgi ve görgüsünü artırmak ve yeni bir mürşit bulmak içindir. Çıkmiş olduğu bu seyahatte mısırda bir rüya görür. Bu rüya üzerine mısırdan ayrılır. Bu rüyası Süleyman Ateş tarafından çevirisi yapılan “İrfan Sofraları” adlı eserinin 14.sofrasında şöyle açıklanmıştır (Tatçı,2012:4).

"Bir gün şeyhim bana dedi ki: "Zahir ilim talebinden tamamen vazgeçmedikçe tarikat ilmi sana açılmaz."

İlimden ayrılmam bana güç geldi. Ağlayarak tazarru ve niyaz ile Allah'a istihare ettim ve uyudum.Gördüm ki güya ben büyük bir şehirdeyim,sultana hizmet ediyorum.Sultan da Şeyh Abdul-Kadir Geylani (Ks.S.) imiş.Kendisinin avlusu geniş bir sarayı var.Kendisi,nedimlerinden büyük bir cemaat arasında bir tarafta abdest alıyor.Sanki ben de öbür tarafında tereddüt içerisinde duruyor,bana kızacağından korkuyorum.Oradan çıkacak bir yer de bulamadım.Beni gördü,çağırıldı: "Ey Sufi" Hemen kendisine döndüm.Ve önünde durdum.Hadimlerinden birine: "Buna bir kese getir." dedi.Hizmetçi çabuk çabuk bir kaç adım gidince "gel,dedi,ona kendi cebimden vereyim." Elini cebine soktu,bir kese çıkardı ve ban uzattı.huzurunda keseyi açtım.İçinde taze sikkeli dirhemler vardı.Başka bir kese daha gördüm,onu da açtım.Onda da taze sikkeli dinarlar vardı.Ben: "Efendim,bu iki kesenin manası nedir?" diye sordum.Cevaben dedi ki: "Dirhemler zahir ilimdir,öğren ve onunla amel et.Dinarlar tarikat ilmidir,ona ancak sana takdir edilmiş bulunan kimsenin (mürşidin) yüzünden kavuşabilirsin" ve bana: "Senin şeyhin bu şehirde değildir." diye işaret etti.Söylemeye muktedir olamayacağım bir ferah ve sevinç ile uyandım.

Rü'yayı şeyhime söyledim. Bu rü'ya üzerine beni halife yapmak istedi.Dedim ki: "Efendi benim kalbim hilafete kanmaz.Artık bundan sonra seyahat etmek istiyorum.Çünkü hiçbir yerde durağım kalmadı.Eğer bana izin vermezsen helak olmaktan korkuyorum."

İzin verdi.Bana yüzünden ilim mukadder olan zatı bulmak arzusuyla yola çıktım.Senelerce dolaştım.Arap ve Rum (Anadolu) şehirlerinde çok şeyhlerin sohbetine eriştim.Akıbet şeyhim,göz bebeğim,kalbimin devası Şeyh Ümmi Sinan Elmalı (Ks.S.) nın hizmetine ulaştım.Kalbimin şifasını onun hizmeti şerefinde buldum.Mübarek nefesi kimyasıyla,bana Hz.Şeyh Abdul-Kadir Geylani (Ks.S.) nın bahsettiğim rü'yada bana işaret ettiği

her şey hasıl oldu.Allah'a hamdolsun,Allah'ın lutfiyle telvin gitti,temkin hasıl oldu. "Allah gerçeği söyler,O,yola iletir."(Ateş,1971:54)

Birkaç yıl Arabistan ve Anadolu'da bulunan birçok şehirdeki tekke ve medreseleri ziyaret ederek buradaki âlim ve şeyhlerle görüşerek 1646 tarihinde İstanbul'a gelir.

4.4.Edebi Kişiliği

Hiç abartısız söylemek gerekirse Niyâzî-i Mısrî'nin destansı bir edebi kişiliği vardır. Yunus Emre, Fuzuli gibi divanı en çok okunan ve en çok bilinen günümüzde her Edebiyatla ilgilenen kişiler onu çok yakında tanıma fırsatına bulurlar. Edebi eserlerin büyük çoğunluğu tüm halkın anlayacağı dilde yazılmıştır.

Niyâzî-i Mısrî şiiirlerinde kendinden önce yetişen şairlerin de etkisi vardır. Başta Yunus Emre olmak üzere Mevlana Celalettin Rumi, Nesimi, Fuzuli, Aziz Mahmut Hüdayi, Elmalı Ümmi Sinan gibi mutasavvıf şairlerinden, Muhiddin-i Arabî, Şeyh Bedrettin, Sadettin Konevi gibi mutasavvıflardan etkilenmiş, bazılarının şiiirlerine nazireler yazmış, gazellerini tahmis etmiştir (Erdoğan, 1998: 76).

Yaşadığı dönemde hem tasavvufi yönü hem de sanat telakkîsi itibariyle önemli ölçüde kabul görüp çevresini etkileyen şairlerden, sonraki dönemlerde etkilenen pek çok sanat erbabı mevcuttur. Te'vilinde zorlanılan ve kendisinin uzun yıllar sürgün hayatı yaşamasına sebep olan bir takım fikirleri nedeniyle küçük bir azınlık tarafından tenkide maraz kalıp eleştirildi ise de genel olarak o, halk tarafından sevilmiş, sayılmış, halkın gönlünde taht kurarak, yüzyıllarca varlığını ve canlılığını devam ettirmiştir (Kavruk, 2011: 14).

4.5.Siyasi Kişiliği

İslâm dünyasındaki sınırlar ya da sert muhalefet, İbnü'l-Arabî'nin ünü ve fikirlerinin yayılmasına engel olamadı. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki etkisi, genişliği ve derinliği ile dikkat çeker. Bu sebeple, İbnü'l-Arabî'nin Osmanlı sülûflüğü üzerindeki etkisinin incelenmesi Osmanlı sosyal tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. İbnü'l-Arabî'ye veya onun hakkındaki eleştirilerin yoğunlaştığı

vahdet-i vucûda taraftar olmak, Osmanlı İmparatorluğu'nda her zaman idam veya sürgün anlamına gelmiyordu (Gölpınarlı,1989 :13)

Yönetimin ve ulemanın tepkisini çeken daha ziyade *vahdet-i mevcûda* kayan ifadeler ve bunun siyasî iddialarla birleşmesiydi. Ancak XVII. yüzyılda İbnü'l-Arabî'nin muhalifleri ile sûfler arasındaki polemik yeniden alevlendi. Bu dönemde Niyâzî-i Mısırî, Karabaş Veli ve Osman Fazlı, İbnü'l-Arabî'ye ilgi duyan isimler arasındaydı. Gerek bu ilgileri gerekse tasavvufî yorumları ile ulema ve yönetimi tedirgin ettiler. Her üçünün sürgününde bu tedirginlik kadar yönetim çevreleriyle olan ilişkileri de etkili olacaktı (Kılıç, 2007: 79).

4.6.Niyâzî-i Mısırî Hayat Kronolojisi

Niyâzî-i Mısırî'nin yaşamış olduğu maceralı hayatının bir kronolojisi tablo halinde aşağıda verilmiştir. Bu tablo sayesinde tarihi olayların anlatımının bir özeti verilmiş olur. Hayatının en önemli yılları şüphesiz sürgünde geçen 18 yıldır. Araştırmamızın diğer kesimlerinde bu konuya genişçe yer verilmiştir.

Bu tabloda görüldüğü gibi çok iyi bir eğitim görmek ve aradığını bulmak için diyar diyar gezmiş. Gittiği tüm yerlerde çok farklı ve engin bir çevreden eğitim ve ilim tahsili yapmıştır (Altuntaş,2007: 127).

DÖNEMİ	YAŞI	HİCRİ	MİLADİ	OLAYLARI	NOTLAR
Sultan II. Osman		1027	1618	Doğumu	Malatya'da doğmuştur
Sultan 4.Murat	21	1048	1638	Tahsil için seyahate çıkması	Anadolu şehirlerini dolaşmaya başlıyor.
Sultan 4.Murat	22	1049	1639	Diyarbakır'da ilim tahsili	Medrese Tahsili
Sultan 4.Murat	23	1050	1640	Mardin'de ilim tahsili	Mantık, Kelam, Kıraat tahsili
Sultan İbrahim	23	1050	1640	Tahsil için mısra gelişi	Câmiü'l Ezher de ders alır
Sultan İbrahim	23-27	1053	1643	Mısırdaki Tahsil Dönemi	Mısır'da o dönemde çok meşhur medrese

					eğitimi
Sultan İbrahim	27	1053	1644	Mısırdan Ayrılış	
Sultan 4.Mehmet	27	1056	1646	Anadolu'da Dolaşması	
Sultan 4.Mehmet	30	1056	1646	İstanbul'a Gelişi	
Sultan 4.Mehmet	30	1056	1646	Bursa'ya Gelişi	
Sultan 4.Mehmet	33	1057	1647	şeyh Ümmî Sinan'a intisabı	Rivayete göre 40 tekkeyi ziyaret edip,burada karar kılması.
Sultan 4.Mehmet	40	1066	1656	Hilâfet verilmesi	Hocası ümmi Sinan tarafından diploma verilmesi
Sultan 4.Mehmet	41	1067	1658	Uşak ve Kütahya'daki hizmeti	
Sultan 4.Mehmet	42	1067	1658	şeyhinin vefatı	
Sultan 4.Mehmet	45	1072	1662	Bursa'ya gelip yerleşmesi	
Sultan 4.Mehmet	50	1077	1665	Zikir ve deveranın yasaklanması	
Sultan 4.Mehmet	51	1078	1667	şeyh Mehmed'in vefatı	
Sultan 4.Mehmet	53	1080	1670	Bursa'da dergâh inşası	
Sultan 4.Mehmet	55	1083	1672	Edirne'ye gidişi	
Sultan 4.Mehmet	56	1083	1672	Rodos adasına sürgün edilmesi	1 yıl sürgün hayatı
Sultan 4.Mehmet	57	1084	1673	Affedilmesi	

Sultan 4.Mehmet	61	1088	1677	Limni adasına sürgün edilmesi	15 yıl sürgün hayatı
Sultan II. Süleyman	75	1100	1691	Bursa'ya dönüşü	
Sultan II. Ahmet	76	1104	1692	Edirne'ye gidişi- Limni sürgünü	2 yıl sürgün hayatı
Sultan II. Ahmet	78	1105	1694	Hakk'a Yürüyüşü	Kabristanı Limni Adasında dır.

Kaynak: (Altuntaş, 2012)

5.ESERLERİ

Araştırmanın bu bölümünde Niyâzî-i Mısırî'nin günümüze kadar gelen çok değerli eserleri olan divanı, mecmuaları, risaleleri, şerhleri, tefsir ve mektupları hakkında bilgi verilecektir. Her bir eserin çok kıymetli olduğunu ama özellikle divanı o kadar kıymetli ki hakkında methiye ve tahmisler yapılmış, günümüze kadar çok çeşitli şerh ve çevirileri yapılmıştır.

5.1.Türkçe Eserleri

Türkçe eserleri arasında en meşhur ve en çok okunan divanıdır. Hatıra veya günlük niteliğinde 2 tane mecmua kaleme almıştır. Çok sayıda risale yazmıştır. Esmâ-i Hüsnâ Şerhi ile Yunus Emre'nin bir şiirine şerh yazmıştır. Kardeşi ve özellikle padişaha yazmış olduğu mektupları da günümüze kadar ulaşmıştır

5.1.1.Divân (Divan-ı İlahiyat)

Fikir ve sanat birikimini estetik bir biçimde yansıtan Divan'ı, sanat değeri bakımından, sevenleri ve san'at erbabı nazarında önemli bir yere sahiptir. Eser, 100'e yakın el yazması nüshası ve 25 civarındaki baskısıyla halk nazarında Yunus Divanı, Fuzulî Divanı gibi büyük bir teveccühe mazhar olmuştur (Gölpınarlı,1972: 45)

Niyazi Divanı üzerine bilindiği kadarıyla bir hayli lisans, yüksek lisans, doktora çalışması yapılmış olup edisyon kritikli neşri prof. Dr. Kenan Erdoğan tarafından yaptırılmıştır.

Bu çalışmadan hareketle daha sonra Prof. Dr. Mustafa Aşkar tarafından “*Niyâzî-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*” adıyla bir çalışma yapılmıştır (Ank.1998). Divân, hem halk ve yüksek zümre tarafından çok okunmuş ve tutulmuş, birçok şiirin açıklaması ve şerhi yapılmıştır (Erdoğan, 2012: 121) .

5.1.2.Mecmuaları

Kendi el yazısıyla bizzat tertip ettiği antoloji, hatıra, günlük niteliğinde mecmualarıdır. Bunlar iki tane olup, Niyâzi'nin edebî zevki ve kişiliği üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

1. Süleymaniye Küt. Reşid Ef. 1218 numaradaki mecmua

Bu mecmuada Niyâzi'nin, ailesi hakkında (ne zaman evlendiği, kaç defa evlendiği, kaç çocuğu olduğu, bunların ne zaman doğup öldüğü) bazı bilgiler bulunmaktadır.

Niyâzi bu eserinde Türk, Arap ve Fars şair ve yazarın eserlerini okumuş, seçtiği bazı eserleri de bu mecmuada toplamıştır .(Erdoğan,1998:123) .

2. Bursa Sultan Orhan Küt. 690 no'lu “Mecmua-i Kelimât-ı Kudsiyye” diye adlandırılan mecmua

Bu mecmua onun Vanî Mehmed Efendiyle husumetini, Kadızadeler denilen hoşgörüsüzler grubuyla olan çatışmalarını, tekke ve zaviyelerin kapatılmasını, 18 yıllık sürgün hayatında çektiklerini bu hatıralarından öğrenmesek birçok şiirine nüfuz etmemiz imkânsız hâle gelecektir (Gölpınarlı,1965: 29) .

Bu mecmua şairin kendi el yazısıyla yazılmış olup 116 yaprak ve tek nüshadır. Hatırat, mecmua içinde 1-105. yapraklar arasında bulunmaktadır.

Şair bu eserinde yaşadıklarını, endişe, korku, şüphe vb. iç dünyasının bütün çalkantılarını, kızgınlıklarını, kırgınlıklarını, hasımlarıyla düşmanlıklarını aksettirmiştir (Kavruk, 2009 :24) .

5.1.3.Risaleleri

— 1.Risâle-i Devriyye

— 2. Risâle-i Es'ile ve Ecvibe-i Mutasavvufâne

Mehmet Niyâzî Mısrî'nin Çok tutulan,çok okunan bir eseridir.Sadece İstanbul Süleymaniye kütüphanesinde ve bağlı kütüphanelerde 50 den fazla yazma nüshası mevcuttur.Soru-cevap yoluyla bazı tasavvufi meseleleri açıklayan bir risaledir.

— 3.Risâle-i Eşrâtü's-Sâat

Eser iki üç yapraklık küçük bir risale olmasına rağmen derin bir mana taşıdığı ilk okuyuşta anlaşılmaktadır. Mustafa Tatçı tarafından yeni harflerle yeniden yayımlanan bir eserdir. Mısrî bu eserinde Kıyametin alametlerini tek tek tasavvufi bir manada açıklamıştır (Dolunay Dergisi, Eylül-1988:23).

— 4.Tabirnâme

Tasavvufi manada yazılmış rüya tabirleri niteliğinde bir eserdir. Özellikle seyri sülük aşamasında Sâlik'in nefis mertebelerini birer birer geçerken bu aşamalarda gördüğü rüyalar ve bu rüyaların tabirleri konusunda bahseder. Bu risâle de Mustafa Tatçı tarafından neşredilmiştir (Tatçı ,1989:23) .

(Fasl: Göklerde yedi gezegen yıldızının dönmeleri, Allah'ın yedi ismine mazhar olmalarındandır. Yedi yıldız, ilâhî isimlerin hararetiyle dönerler; onların dönüşüyle gökler (dahi) dönerler. Büyük şeyhler, sûfilere yedi yıldızın dönmesine sebep olan yedi zikir isimlerini telkin ederler; O kadar (çok) yıldızı ve gökleri döndüren (bu) isimlerin insanın yastık kadar (küçük) vücudunu döndürmesine şaşılmamalıdır. Eğer talip, gayret gösterip (zikrini) sürdürdüğü isimle çok meşgul olursa; o isim onu, meşgul olduğu (derece) kadar döndürür.)

— 5.Risâle-i Hasaneyn

Hz. Hasan ve Hüseyin'in nübüvvet-i tarifîyye ile nebî olduklarını bildiren 2-3 sayfalık küçük bir risaledir. Mısrî bu iddiasını sadece bu risalesinde değil, başka risalelerinde de dile getirmiştir.

— 6.Risâle-i Hızriyye

Kur'an-ı Kerim'de geçen Hazret-i Musa ve Hızır kıssasının tasavvufi manada anlatıldığı çok güzel, ibret alınacak bir eserdir. Musa Peygamber kendisinden çok daha bilgili olan Hızır ile yol arkadaşlığı yapıyor. Burada olağanüstü olaylara şahit oluyor. Daha sonra Hızır bu ibretlik olayların sırrını tek tek anlatarak Musa peygamber ile olan yol arkadaşlığını sonlandırıyor (Erdoğan,2008:126) .

— 7.Risâle-i Arşiiyye

Bilindiği gibi Niyâzî-i Mısırî'nin 18 yıl süren sürgün hayatı olmuştur. Sürgün hayatına dair önemli bilgiler, başında geçen ilginç hadiseler, Kur'an-ı Kerim'den Bakara süresine ait bazı sûrelerin yorumları da bu risalede açıklanmıştır.

— 8.Vahdetnâme

Niyâzî-i Mısırî'nin Osmanlılarda bir ekol haline gelen Vahdet-i Vücut görüşlerinin işlendiği bir eserdir. Bu risalede Vahdet-i Vücut görüşü ayetler ve hadisler, Türkçe, Arapça, Farsça beyitlerle açıklanmıştır. Baha Doğramacı tarafından kısmen yayınlanmıştır. Orjinal nüshaları İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi ve Ankara Milli Kütüphane de bulunmaktadır

— 9.Risâle-i İade

Mısırî'nin bu risalesi de iki sayfalık çok küçük bir risaledir. Tasavvufun önemli ritüel konusu olan seyr-i sülûk konusu açıklanmıştır.

— 10.Risâle-i Nokta

Mehmet Niyâzî-i Mısırî'nin Ehl-i Beyt sevgisi en üst safhadadır. Bu sevgiyi de yazmış çeşitli eserlerinde görmek mümkündür. İşte Hz. Ali'nin söylediği rivayet edilen “Ben besmelenin be (ب) harfinin altındaki noktayım.” Anlamındaki sözünü açıklamak için bu eseri kaleme almıştır.

—11. Akîdetü'l-Mısırî

— 12.Risale fi Devrân-ı Sofiye

Bu risalede Mısrî'nin zikir ve devran hakkında düşünce ve fikirler geniş kapsamlı olarak açıklanmıştır.

— 13.Etvâr-ı Seb'a

5.1.4.Şerhleri

— 1.Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ

12 Esmâ-i Hüsnâ, küçük bir risale olup araştırmacı yazar Mustafa TATÇI tarafından yeni harflarla yayımlanmıştır.

— 2.Şerh-i Nutk-ı Yûnus Emre

Mutasavvıflar arasında en çok ilgi gören ve en çok okunan eserlerinden biridir. Yunus Emre'nin “Çıktım erik dalına anda yedim üzümü” mısrasıyla başlayan bu şathiyesine müthiş bir tasavvufî bakış açısıyla izah etmiştir. Tarihi kütüphanelerde pek çok yazma nüshası mevcuttur. Ayrıca eski ve yeni harflerde Yunus Emre divanı ile birlikte baskıları da yapılmıştır.

Aşağıda bu bu şiirden bir beyit'in açıklaması verilmiş olup, edebi açıklaması ve tasavvufî açıklamasının derinliğini gözler önüne serilmesi için bir örnek olarak bu çalışmada yer verilmiştir.

“Çıktım erik dalına, anda yedim üzümü.

Bostan ıssı kakıdı, der ne yersin kozumu.”

Yunus Emre

“Bu beyitten murat oldur ki; her amel ağacının bir türlü meyvesi ve yemişi olur. Ve zahirde her meyvenin bir mahsus ağacı olduğu gibi, her ilmin bir mahsus aleti vardır. Anın ile hâsıl olur. Mesela ilm-i zahirin hulusüne alet; lügat ve sarf ve nahiv ve âdab ve mantık ve meani ve hikmet ve hey'et ve kelam ve hadis ve usül ve fıkıh ve tefsirdir. Ve ilm-i

batının hulusüne alet; evvela hulus-ü daim ve olgun Mürşid nefesi ile fasılasız zikir ve az yemek ve az konuşmak ve az uyumak ve yalnız kalmaktır. Ve ilm-i hakikatin hulusüne alet; terk-i dünya ve terk-i ukba ve terki terk etmektir.

İmdi aziz merhum erik ve üzüm ve ceviz ile şeriat ve tarikat ve hakikate amelin işaret ederler. Zira eriğin taşrası yenir içi yenmez. Erik gibi olan meyvelerin cümlesi zahirine işaretir.

Ve üzüm gibilerin cümlesi amelin batınına işaretir. Zira üzüm hem yenir ve hem nice türlü nimetler andan zuhura gelir. Sucuk ve köfte ve pekmez ve turşu ve sirke ve bunların emsali nice nimetler hâsıl olur. Ve lakin içinde bir miktar riya ve tezkiye çekirdeği olmakla amel-i batına denir hakikate denilmez.

Ve ceviz sırf hakikate misaldir ki; içinde asla yabana atacak bir şey yoktur. Hem yenir ve hem nice marazlara ve illetlere şifa hâsıl olur.

İmdi bir kimse erik talep ederse erik ağacından ister ve üzüm talep derse bağından talep eder ve ceviz talep ederse ceviz ağacından talep eder.

İmdi her kimse üzümü erik ağacından talep ederse o kimse ahmak ve cahildir. Kuru yere zahmet çeker, külli emeği hebadır, hâsılı mahsulü ancak zahmettir.

Pes imdi bu malum olduysa bir kimse zahir amelinin doğru olup olmadığını bilmek isterse anı şeraitten ve erbabından talep eder. Ve fıkıh kitaplarına müracaat eder. Andan bilip, öğrenip amel eder. Ve eğer batın amelinin salahını ve fesadını ve tenezzülünü ve terakkisini bilmek isterse mürşidin telkini ile usül-ü esma ile gönül kitabına ve ilm-i tabire müracaat eder. Her gün rüyada ne görürse mürşidine arz eyler. Anlar da ona ahvali beyan eder. Andan ol müşkül hallolur. Sulûk edip perver olur.

Ve kimse ilm-i hakikatin ki kendini bilmek ve aynı Marifet-i Rabb'dır zevkine ve hâline ermek isterse, Mürşid-i Kâmil terbiyesi ve büyük perhiz ateşi ile nefsin cemi-i evsafını ve beşeriyetini ve benliğini yakıp masıvayı

reddederek tamamıyla mahv-ı vücud-i zilli kıldıktan sonra aynı vücud hakiki olup fenası aynı beka olmağile olur.

Az müddetle maksut hasıl olur. Nitekim erik ve üzümün ve cevizin başka semereleri olup İmdi bu üç ilmin başka başka yolu vardır. Yolu ile talep edilirse ümittir ki her biri kendi ağacından talep olunduğu gibi. İmdi bir kimse zahir amelini işlerken ben batın ilmini ve ilm-i hakikati zahir ameli ile ele geçirip tahsil ederim dese ve birçok zahmetler çekse, mesela kendiliğinden esmaullahı müdavemet eylese ve oruçlar tutup halvetler çekse ol kişinin hâli bu erik ağacından üzüm talep etmeye benzer.

*Bostan ıssından murat Mürşid-i Kâmilidir. “Niçin kozumu yersin?” diye çekişip, kakıdığı tembihtir ki; “Niçin olmaz yere riyazet ve olanları mücahade eder yorulursun? **Üç ilmi bir amel ile ele geçireyim mi sanırsın? Her birinin başka ameli, muallimi ve mürşidi vardır.**” der.*

Ehl-i kemal bunların gibi sülûk edenleri gördükte nazar edip “Niçin böyle edersin? Sana evvela lazım olan budur ki, var her bir meyvenin ağacından bittiğini bil ve andan amel eyle. Senin misalin buna benzer ki bir kimsenin bahçesinde uğrulayın erik ve üzüm yemeye ağaca çıka, ceviz taşılaya. Bostan ıssı anı gördükçe niçin yersin kozumu dediği gibidir.” Zira hakikat Mürşid-i kâmilin ilmi ve mülküdür. Ve anın ameli, aleti onu bilmeye meleke ve istidat hâsıl etmek ve Mürşid-i Kâmil izni ile terbiyesiyle ağır perhizler ve ona tam teslim ve kendi renginden çıkıp mürşidin rengi ile hemrenk olmaktır.

İmdi mürşit görse ki bir kimse kendiliğinden esmaya ve perhize devam eder; ona der ki, "sahibinden izinsiz bahçeye hırsızlığa niçin girersin?"

Pes imdi tarikat ve hakikat ilmi Mürşid-i Kâmilin bahçesi ve mülküdür. Ve ALLAH'ı zikretmek ve perhiz ol bahçenin kapısıdır. Her kim ki kendiliğinden sülûk eyler; bir gayrı kimsenin bağına hırsızlığa girmiş gibi olur.

Bunun hariçte bir misali de ona benzer ki; bir alay dülger âletlerini pazardan alsa ve kendiliğinden dülgerlik etmek istese; ol kimse ol sanatı işlemeye başladıktan sonra her murat ettiği işte hangi âlete, hangi pusata yapışacağını bilemez. Bir usta anı gördükte “Bire sanat uğrusu, küstah, hâm dest! Bizim sanatımızı uğrulamak mı istersin? Bizim âletimizi sen niçin aldın?” der. Eğerçi ki ol kimse ol âletleri pazardan akçesiyle almıştır.

İmdi azizin bu beyitten muradı, Mürşitsiz “ben tarikata ve hakikate kendi bildiğim ile amel etmekle vasıl olurum.” diye çalışanların ahvalini temsil tariki ile beyandır. Yani mesele böyle olan ve mürşitsiz yola giden kimsenin hâli; her meyve hangi ağaçta bittiğini bilmeyen ve gönlü üzüm istedikte erikte biter ve erik ağacı diye ceviz ağacına çıkan ve cümle renkleri siyah sanan kör gibi olur.

Yunus Emre (ALLAH sırrını takdis etsin) bu hâli kendisine nispet etti. Caizdir ki kendi böyle bir zaman Mürşitsiz çalışıp bir şey hâsıl edemeyip sonra mürşide varmış ola. Ve dahi caizdir ki; kendisinden muradı gayrilere tariz ve tembih ola.

Niyâzî-i Mısri

5.1.5.Mektupları

- 1.Kardeşi Ahmet Efendiye Mektubu:
- 2.Sürülmesi sırasında padişaha yazmış olduğu mektubu.
- 3.Padişaha teşekkür için yazmış olduğu mektubu.
- 4.Sadrazam Köprülü Musyaf Paşaya yazmış olduğu mektubu.

Yukarıda belirtilen mektuplar dışında başka önemli kişilere yazmış olduğu pek çok mektubu, İstanbul, Anaka, Bursa gibi kütüphanelerde bulunan mektupları günümüze ulaşmıştır (Erdoğan, 2008: 130) .

5.1.6.Ait Olduğu Söylenen Diğer Eser ve Risaleler

- 1. Lübbü'l-Lüb ve Sırru's-Sır
- 2. Cenâb-ı Hakk'ın her şeyi muhit olduğu hakkında risale
- 3. Elğâz-ı Sofiye
- 4. Risale fi işareti'l-vâkıât fi'l-fatihati'ş-şerîfe-
- 5.Risâle-i usûl-i târikat
- 6.Usûl-i târikat ve rumûz-i hakikat
- 7.Eşrefoğlu Rûmî'ye ait beyitlerin şerhi
- 8.Bir beyitin şerhi
- 9. Tefsir-i duâ hakkında risale
- 10.Ahvâl-ı tarîkat-ı Hak
- 11.Tuhfetü'l-Uşşak ve Tuhfetü'l-Müşâk
- 12.El-levâyih îf suâl-i Şeyh Mısırî
- 13. Güneşin mağribden nasıl doğduğu hakkında risale
- 14.Risâle-i îman-ı taklidi ve tahkiki
- 15.Ta'bîr-i sadâ-yı nâkûs
- 16.Risâle-i fi tasviri'l-ecsâm ve'l-erhâm
- 17.Risâle-i târihiyye
- 18.Cüz-i la yetecezâ

5.1.7.Yazdığı Tefsirler

- 1.Tefsîr-i sûre-i Yûsuf
- 2.Tefsîr-i innâ eradna'l-emânete
- 3.Tefsîr-i lem yekünillezîne keferû-
- 4. Allâhu nûru's-semâvâti ve'l-ard—
- 5.Tefsîr-i âyet-i “İz kale rabbüke---
- 6.Tefsîr-i âyet-i innallahe---

5.2.Arapça Eserleri

—1. Mevâidü'l-irfân; ve Avâ'idü'l-ihsan

Bu eser Niyâzî-i Mısırî'nin Limni de sürgünde iken yazmış olduğu mensur bir eserdir. Bunun 1694 yılında yazıldığı onun tasavvufî görüşlerini yansıtması açısından önemlidir. Eser toplamda 72 bölümden (ma'ide=sofra) oluşmaktadır. Eserin bir ilginç yanı da 68.bölüm Türkçe yazıldığı halde diğer bölümlerinde Arapça yazılmasıdır. Eserin Şeyh Bedrettin'in "Varidat" adlı serinden esinlenerek kaleme alındığı görülmektedir. Bu eser Dr.Süleyman ATEŞ tarafından İrfan Sofraları adıyla Türkçeye çevrilerek sevenlerinin hizmetine sunulmuştur (Kavruk,2011: 39).

--- 2.Devre-i Arşiyye;

---3. Tesbî-i Kasîde-i Bür'e (Bürde)

— 4.Tefsîr-i Fâtihatü'l-Kitâb; Mecâlis

6.NİYÂZÎ-İ MİSRÎ'NİN YAŞADIĞI ASRA (17.Y.Y) GENEL BİR

BAKIŞ

Osmanlı devleti Kanuni Sultan Süleymanın ölümünden sonra yükseliş dönemini tamamlamış ve duraksama dönemine girmiştir. Bu asırda özellikle İran bir sorun olarak Osmanlıyı tehdit etmiş ve sürekli mezhep ayrılıklarını kışkırtmış. Padişah 4.Murat İran üzerine bir sefer düzenlemiştir. Tarihe Çınar Vakası diye geçen olay da yine bu dönemde meydana gelmiştir.1693 Viyana bozgunu ile Osmanlı devletinin Avrupada ilerlemesi sona ermiştir. Mehmet Niyâzî-i Mîsrî bu gerilemenin tüm sebeplerini tahlil etmiş, bunu padişaha da rapor etmiştir.

6.1.Siyasî ve Ekonomik Durum

Niyâzî-i Mîsrî kaddese'lâhü sırrahu'l azîzin yaşadığı dönem (1027/1618 - 1105/1694) Osmanlı devletinin ekonomik, askeri ve siyasî yönden gerilemeye başladığı devreye rastlar. O Yedi Osmanlı hükümdarının hüküm sürdüğü bir dönemde yaşamıştır. Bu padişahlardan 2 Ahmet'e mektuplar yazmış ve padişahattan mektuplar almıştır (Gölpınarlı,1972: 19).

Bu Osmanlı padişahlarının saltanat süreleri sırasıyla;

Sultan Osman II.(1618-1622),

Sultan Mustafa I. (ikinci defa olarak, 1622-1623),

Sultan Murat IV.(1623-1640),

Sultan İbrahim (1640-1648),

Sultan Mehmet IV.(1648-1687),

Sultan Süleyman II.(1687-1691),

Sultan Ahmet II. (1691-1695).

Bu yüzyılda, IV. Murat döneminde İran, Osmanlı için mesele olmaya devam etmektedir. IV. Murat 1045-1635 yılında, Revan Seferine çıkar ve Revan Kalesini alıp, problemi geçici olarak halleder. İran güçlü bir Osmanlı devletini hiçbir zaman

hazmedememiştir. Fırsat buldukça Doğudaki şia nüfusunu kıçkırmiştir. Daha sonra Bağdat Seferi yapılmış, 1638 yılında Bağdat fethedilmiştir. Sultan IV. Murat'tan sonra yerine kardeşi Sultan İbrahim 1049-1640 yılında padişah olur. Sultan İbrahim döneminde Girit Adası alınmıştır. Sultan İbrahim'in yetersizliğinden dolayı âlimler ve devletin ileri gelenleri Fatih Camiinde toplanarak bahis konusu durumu bir son verilmesi gerektiğine karar vererek, yerine, çocuk yaştaki büyük şehzade Sultan IV. Mehmet'i tahta geçirirler.

Yeniçeri ve sipahilerin anlaşarak düzenledikleri ve birçok insanın asılmasıyla sonuçlanan "Vak'a-yı Vakvakiyye" (Çınar Vak'ası), Sultan Mehmet döneminin en önemli tarihi olaylarından. Hemen bu olayların arkasından, Osmanlı devlet yönetiminde uzun süre söz sahibi olacak Köprülüler Dönemi başlar.

XVI. milâdî asırdan itibaren başlayan dâhilî çöküşü, dış zaferler ve şiddetli tedbirlerle durdurulmaya çalışılan Köprülü ailesi yirmi seneye yakın devlete hizmet etmişlerdir. XVII. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devletinin saltanata kırk yıl Sultan IV. Mehmet kalmıştır.

Sadrazam, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'dır. Bu esnada, daha önce Köprülü Fazıl Ahmet Paşa zamanında yapılmış Avusturya Anlaşması bozulmuş ve Avusturya'ya karşı savaş ilan edilmişti. Padişah IV. Mehmet'in de ordusunun başında bulunduğu ve tarihe Viyana Bozgunu (1094-1683) olarak geçecek bu kuşatma, iki ay kadar sürer ve Osmanlı ordusu yenilir (Altuntaş,2010:132).

Bu dönemde, siyasî ve idarî yapıyı etkileyen en önemli meselelerden biri de, devlet yönetimine saraydaki Padişah eş ve validelerinin karışması sonucu idarenin bozulmasıdır. Bu dönemde Osmanlıların içinde bulunduğu ekonomik durum, siyasî durumdan pek de iyi değildir. Bu ekonomik kriz, tabii olarak devletin siyasî ve içtimaî yapışma da yansımıştır.

XVII. yüzyıl, Osmanlı Devleti için, siyasî ve ekonomik sıkıntıların yanında yangınların çok olduğu ve bu yönde de büyük felâketlerin atlatıldığı bir dönem olmuştur. Bu yüzyılda en büyüğü 24 Temmuz 1660'da olmak üzere on bir kez

yangın çıkmış ve bu dönem tarihî kaynaklarda Tarih-i Ihrâk-ı Kebîr başlığıyla kaydedilmiştir.

Bu yüzyılda görülen bu hoş görüzlük, isyan ve çalkantı haklı ve bir kısım kimseleri kurtarıcı bekleme sevk eder. Bazı kişilerde kendini bir kurtarıcı olarak göstererek “mehdilik, Mesihlik” iddialarıyla ortaya atılır (Erdoğan,2008:25).

6.2.İlmî ve Edebî Durum

Osmanlı Devletinde en yüksek İlmî müessese bilindiği üzere medreselerin Kuruluş döneminde Molla Fenarî (hyt. 834/1431) gibi gayretli müderrislerin sayesinde kurulmuş medreselerdeki, kelâm ve felsefî esaslara dayalı Fahrettin Razî ekolu, zamanla silinmeye başlamış, yerini tepkici bir zihniyete sahip, aklî ve felsefî ilimlere karşı bir anlayışa terk etmeye başlamıştır. Ayrıca bazı şeyhülislâmların telkini ile hikmet dersleri denilen matematik, felsefe ve kelam gibi aklî derslerin terk edilmesi, bir kısım ilim adamlarının çocuklarına on beş yaşından önce müderrislik berâtının verilmesi, talebelerin iyi bir eğitim görmeden rüşvet ve para ile müderris olmaları medreselerin bozulmasına doğrudan etki etmiştir.

XVII. yüzyıldan önceki yüzyıllarda tabii ve felsefî ilimlerin öğretim yeri olan medreselerde, birçok ansiklopedik temelli bilgin yetişmişti. Bu yüzyıldan itibaren medreselerde aklî ve müspet ilimler itibardan düşmüş ve dersler daha çok fıkıh alanına kaymıştı. Matematik, astronomi, felsefe gibi dersler, tamamıyla ortadan kalkmasa bile önem verilmiyordu. XVI. yüzyılın ikinci yansına gelindiğinde Osmanlı medrese sisteminde Razî ekolundan daha farklı bir mektep daha ortaya çıktı ki, bu ekol Osmanlı ilim ve fikir tarihi boyunca sanıldığından çok fazla etkili ve önemli olmuştur

Tesirleri günümüze kadar sürmüş olan bu ekolün kurucusu Birgivî Mehmed Efendi (hyt:981/1573)'dir. İşte bu ekolün zihniyeti bundan böyle tarihte hiç görülmedik bir boyutta, Osmanlı din ve ilim hayatım asırlar boyu meşgul edecek, Kadızadeli-Sivasî çekişmelerinin tohumlarını atacaktır. Diğer taraf tan medresenin gerilemesiyle birlikte ilmiye sınıfı da bozulmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin duraklama dönemi içinde mütalâa edilen bu asırda, birçok sahada görülen durgunluk ve gerileme çeşitli ilimlerde de kendini hissettirmeye başlamıştı. Bu dönemde genellikle belli bir konuda müstakil eserler yerine, âlimlerce kabul görmüş bazı eserlere şerh ve haşiyeler yazıldığını görmekteyiz. Bütün bu olumsuzluklar içinde, XVII. asırda âlimler, bir asır evvelkiler gibi müdekkik, muhakkik olmasalar bile; kalem sahibi münşi âlimler oldukça çoktur. Ancak bütün bunlara rağmen, edebiyat dünyasının etkilenmediği ve edebiyatta yeni büyük şairlerin ortaya çıktığı bir devirdir. Bu asırda Nefî, Şeyhülislâm Yahya, Şeyhülislâm Bahayî ve Nabî gibi divan şairleri yetişmiştir (Altuntaş,2007:2-3)

6.3. Dinî ve Fikrî Durum

Bilindiği gibi, Osmanlı devletinin Kuruluş Döneminde devlet ve sufler arasında bir yakınlıktan bahsedilir. Osmanlı tarihinin ilk devirlerinde bu şekilde hükümdarların umumiyetle tasavvufa karşı bir meyil duydukları görülür. Dönemin ilmî yapısını anlatırken bahsettiğimiz gibi, XV. yüzyıl başlarından itibaren ilmîye sınıfındaki tasavvuf cereyanları, kuvvetli bir biçimde yayılmaya başlamış, bunlar, Osmanlı Devletinin muhtelif bölgelerinde kendi târikatlarının inanç ve merasimlerini yaymak fırsatı bulmuşlardır.

Kadirî, Halvetî, Bayramî ve diğer târikatlar, XV. yüzyılın ikinci yarısından, XVI. Yüzyılın ortalarına kadar olan zaman zarfında, memlekette mevcut fikrî müsamaha sonucu, yayılmak fırsatını bulmuşlardır. Aynı şekilde, Nakşibendiye târikatı da, XV. yüzyılda girmiş ve Türk insanının dinî ve manevî hayatında önemli bir rol oynamıştır. Aynı şekilde ilk dönemdeki ulemâ-meşâyih ilişkilerine bir göz atılırsa, oldukça yüksek seviyede bir uyum göze çarpar. Çünkü ilk Osmanlı müderrisi Davud-ı Kayserî (hyt:751/1350), İbn Arabî'nin Fususu'l-Hikem'ine bir şerh yazmıştır. Buna benzer bir durumda, ilk Osmanlı Şeyhülislâmı Molla Fenarî (hyt:834/1431), Sadreddin-i Konevî (hyt:674/1274)'nin Miftahu'l-Gayb adlı tasavvufî eserini okumuş ve okutmuş olmakla beraber, kendi dönemindeki Halvetiye ve Zeyniye Târikatlarından bizzat istifade etmiş, Osmanlı fikir tarihinde önemli bir yeri olan vahdet-i vücûd anlayışını benimsemişti (Altuntaş, 2007 : 4-5) .

Bu örneklerden anlıyoruz ki; Osmanlı devletinin kuruluş döneminde ulema-meşayih ayırımı gibi bir durum söz konusu değildir. Ancak gerek devlet-mutasavvıflar arası gerekse ulema-meşayih arasındaki ilişkiler böyle devam etmemiştir. Geçen zaman ve asırlar boyunca dengenin mutasavvıflar aleyhine bozulmaya başladığını görüyoruz. Özellikle I. Mehmed Çelebi döneminde ortaya çıkan Şeyh Bedreddin Olayı (823-1420) ile birlikte devlet adamlarının tasavvufi çevrelere duydukları güven azalmaya yüz tutmuş, onlar hakkında mütereddit davranmaya başlamışlardı. 848-1444 yılında, Sultan II. Murad döneminde Molla Fahreddin Acemi, bir Hurufî şeyhini dinsizlikle itham etmiştir. Şeyhin idamı istenmiş, neticede şeyh idam edilip, taraftarları dağıtılmıştır. Yine Şeyhülislam Ebussuud Efendinin fetvasıyla, Bosnalı Şeyh Hamza Balî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz 969-1561 yılında idama mahkûm edilmiştir. Aynı şekilde, Oğlan Şeyh denilen İsmail Ma'sukî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz, zamanın Şeyhülislamı Kemalpaşazâde'nin fetvasıyla 935/1529 yılında on iki mürîdi ile birlikte idam edilmişti (Kara, 1994: 65).

Bu idamların sebebi, kendilerinden kaynaklanan, aşırı sözlerinin cahil halk tarafından yanlış anlaşılıp, halkı dalalete sevk edebileceği düşüncesi şeklinde açıklanabilir. Bu asırlarda ulemâ-meşâyih ilişkileri çerçevesinde cereyan eden bu idam fetvaları, ferdî olaylar olup, kitlelere yansımış değildir. Mutasavvıf-ulemâ ilişkileri bir gerilim dönemine girmekle birlikte, yine de kısmî bir müsamahadan bahsedilebilir.

XVII. yüzyıla geldiği zaman, izah etmeğe çalıştığımız bu müsamahanın çok daha azalmış olduğunu ve tasavvuf ehline lüzumundan fazla düşmanlık gösteren bir vaizler sınıfının ortaya çıktığını görüyoruz. Bir önceki yüzyılda, risale ve kitaplarla yapılan mücadele, XVII. asra gelince fiiliyata dönüşmüştü ve bu mücadele, bundan böyle Osmanlı fikir tarihinde asırlar boyu sürecek olan, vaiz sınıfının başını çektiği ve yüzlerce belki binlerce insanı meşgul edecek Kadızâdeliler Hareketi veya Kadızadeli-Sivasî çekişmesi olarak ortaya çıkacaktır. Bu olayları körükleyen vaizler, zahiren de olsa Birgivî (hyt:981/1573) "Târikat'i Muhammediye" adlı eserini kendilerine esas almışlardı (Altuntaş ,2007:10-11)

Birgivi kanaatlerini çekinmeden söyleyen, döneminde gördüğü bid'atlarla mücadele eden ve gerektiğinde tarikatların yozlaşmaya başlamış yönlerini açıkça eleştirebilen bir kimseydi. Aslında Birgivi Mehmed Efendi'nin kitap ve risale olarak yazdığı eserler incelendiğinde başta İbn-i Teymiye olduğu halde talebesi İbn-i Kayyim el-Cevziyye'nin etkileri pek açık şekilde görülür. Her halükarda Birgivi'nin eserleriyle Kadızâdeliler hareketinin fikrî temelleri hazırlanmış ve bir çığır açılmış. Sonuç olarak talebeleri hocalarının fikirlerini yayarak belli bir zümre oluşturmuşlardı. Birgivi'nin bu eserleri XVII. Yüzyıldaki bazı vaizlerin ellerine geçmiş olup, suret-i haktan görünerek ve bu eserlere sığınarak bazı menfaatler elde ediyorlardı. Kadızâdelilerin başında meşhur Küçük Kadızâde denilen Balıkesirli Mehmed Efendi gelmekte olup, sonradan, kendisi gibi düşünenlere bu lakap verilmiştir. (Altuntaş,2007 :12-13)

Küçük Kadızâde 1041-1631 yılında Ayasofya'da vaiz idi. Bu sırada devletin genellikle sıkışık olan durumundan istifade edip, şeriatı savunma adına ortaya çıkmış, halkı şeriate aykırı addettiği târiklara cephe almaya davet etmişti. Kadızâde hayatı boyunca bid'at üzerinde çok durmuş ve onlardan şiddetle kaçınmak gerektiğini savunmuştur. Katib Çelebi'nin ifadesiyle

Kadızâde, **“raks ve devr hususunda eski davayı tecdid”** etmişti. Bu arada Kadızâde IV. Murad'a memleketin durumunu anlatan manzum bir kaside yazar ve tüm Osmanlı topraklarında tütün yasağı koymuş olan IV. Murad'ı destekleyerek, tütünün haramlığına dair fetvalar verir. Bu yüzden haklı haksız pek çok adam öldürülmüştür. Kadızâde'nin asıl hedef kitlesi mutasavvıflar olmuştur. Ayrıca devran ve sema'nın haram olduğunu iddia etmiştir. Kendisiyle zamanın Sivasî Tekkesi şeyhlerinden Sivasî Efendi diye meşhur mutasavvıf Abd'ul'mecîd Efendi kaddese'llâhü sırrahu'l azîz (hyt:1049/1639) arasında tartışmalar çıkmıştır (Kara, 2002: 98).

Katib Çelebi, IV. Murad döneminde Sivasî Efendi ile Kadızâde'nin Yeni Camii'de bir mevlüd münasebetiyle vaaz ettiklerini, halkın Sivasî Efendi'ye, padişahın Kadızâde'ye teveccüh edip, onun etkisiyle kahve ve meyhanelerini tahrip ettirdiğini kaydeder. Bütün bunlardan sonra, Kadızâde Mehmed Efendi'nin

görünürde bid'at ve hurafelerle mücadele ediyor görünmesine rağmen, Mutasavvıflarla tartıştığı meselelerin seviyesine bakarak onun mevkî ve şöhret yakalama peşinde olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Kadıızâdeliler tartışmasında vâizlerden ve sûfilerden ön plana çıkan üçer kişi bulunmaktadır. Bunlar:

1. Küçük Kadızâde Mehmed Efendi (hyt.1045/1635) ve karşısında Abdülmecîd-i Sivâsî Efendi (hyt. 1049/1639),
2. Üstüvânî Mehmed Efendi (hyt.1072/1661) ve karşısında müellifimiz Abd-ül'ehad Nûrî Efendi (hyt:1061/1651),
3. Vânî Mehmed Efendi (hyt. 1096/1685) ve karşısında Niyazî-i Mısrî (hyt 1105/1694)

Dönemin tartışmaları üzerine ayrıca bir eser kaleme alan Katib Çelebi, Mizânül-Hakk fîhtiyârî'l-Ehakk adlı bu eserinde, Kadızâdelilerle-Sivasîlerarasındaki tartışma konularını kitabında başlıklar halinde verir.

1-Müspet ilimlerin bu arada matematiğin tahsili meşru mudur, değil midir?

2-Hızır peygamber sağ mı, değil mi?

3-Ezan ve mevlit ve sair şeylerin makamla okunması caiz midir, değil midir?

4-Târikat erbabının devranları meşru mu, değil midir?

5-Tütün ve kahve içmek haram mıdır, değil midir?

6-Hz. Rasûlullah sallallâhü aleyhi ve sellem'in anne ve babasının imanlı olup-ölmedikleri?

7-Fîravun'un imanlı olup ölmediği?

8-Şeyh-i Ekber Muhyiddîn ibn'ül Arabî hakkında Kadızâdelilerin ve mutasavvıfların görüşleri.

9-Hz. Hüseyin radiyallâhü anhinin şehadetine sebep olan Yezid'e lanet edilip edilmemesi.

- 10- Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemden sonra ortaya çıkan bid'atler.
- 11-Kabirleri ziyaret edip etmemek.
- 12-Cemaatle nafi'le, Kadir, Beraat, Regâib namazlarının kılınıp kılınmayacağı.
- 13-Büyüklerin elini, eteğini öpmenin hükmü.
- 14-Emr'i bi'l Ma'ruf ve Nehyi anil Münker bahsi.
- 15-Rüşvet Bahsi (Altuntaş,2007:2 0-21).

Niyazî-i Mısırî'nin gençlik döneminde Üstüvanî ile Şeyh Abd-ül'ehad Nuri liderliğinde devam eden, Kadızâdeli-Sivasî çatışmaları üçüncü kuşakta Niyazî-i Mısırî ile yine vaiz olan Mehmed Vanî Efendi arasında sürüp gidecektir.

XV. yüzyılda gerginleşmeye başlayan Devlet-Meşayih ve Ulema ilişkileri Niyazî-i Mısırî'nin yaşadığı XVII. yüzyıla gelindiğinde iyice kutuplaşmıştır. Bu dönem Niyazî-i Mısırî de dâhil pek çok mutasavvıfın devlet tarafından sürgüne gönderildiği, şeyhler açısından oldukça şanssız bir dönemdir. Aynı asırda Karabaş Şeyh Ali kaddese'llâhü sırrahu'l azîz Efendi (1090/1679) yılında Limni adasına, yine Osman Fazlı Atpazarî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz (1101/1690) tarihinde Kıbrıs'taki Magosa kalesine, İsmail Ankaravî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz (hyt: 1041/1631) de kaynaklarda yeri belirtilmeyen bir yere sürgüne gönderilmiştir.

7.SÜRGÜN DÖNEMLERİ VE ÇEKTİĞİ SIKINTILAR

Bazı tarih araştırmacıları Mısır'ın sürgüne gönderilmesinde diğer bazı kişiler gibi Vahdet-i vücudü görüşlerinin etkili olduğunu ileri sürmüşler.

İbnü'l-Arabî'nin Osmanlı sûfliğindeki etkisi, genişliği yanında derinliği ile de dikkati çeker. Hemen belirtelim ki, İbnü'l-Arabî'ye veya onun hakkındaki eleştirilerin yoğunlaştığı *vahdet-i vücûda* taraftar olmak, bu topraklarda her zaman idam veya sürgün anlamına gelmiyordu. Osmanlı'da Şeyh-i Ekber'e duydukları hayranlığı gizlemeyen çok sayıda saygın ulema ve sûfiye rastlamak hiç de zor değildir. Yönetimin ve sûflilerin deyimiyile ehl-i zâhirin tepkisini çeken daha ziyade *vahdet-i mevcûda* kayan ifadeler, toplumda yarattığı kargaşa ve bunun siyasî iddialarla birleşmesiydi. Ancak XVII. yüzyılın hassaslaşan ortamında İbnü'l-Arabî'nin muhalifleri ile sûfler arasındaki polemik yeniden alevleniyordu. İşte böyle bir ortamda Niyâzî-i Mısırî, Karabaş Veli ve Osman Fazlı, İbnü'l-Arabî'ye duydukları ilgi ile öne çıkan isimler arasındaydı.

Gerek bu bilgileri gerekse tasavvufî yorumları ile ulema ve yönetim çevrelerini tedirgin ettiler. Her üçünün sürgününde bu tedirginlik kadar yönetimle olan ilişkileri de etkili olacaktı. Zira onlar siyasî, sosyal ve ekonomik alandaki çözülmeye etkileniyor ve buna bir çözüm bulmakta kendilerini sorumlu hissediyorlardı. Çözümleri ise kimi zaman keşif ehline mahsus tasavvufî ifadeler kimi zaman da bununla sınırlı kalmayarak mevcut yöneticilere doğrudan bir eleştiri ve tavır olarak ortaya çıkmaktaydı (Kılıç,2007:175-176).

7.1. Rodos Adasına Sürülmesi

Rivayetlere göre Niyâzî-i Mısırî, İstanbul'a bir seyahatinde bir Cuma günü, Ayasofya camiinde padişahın da bulunduğu bir mecliste zikrin faziletleri, tekkelerin din ve millete yaptığı hizmetlerden bahsederek etkili bir konuşma yapmıştır. Padişah bunun üzerine tekkelerin tekrar açılması sema ve devranın tekrar yapılması konusunda izin vermiş. Namazdan sonra orada bulunan şeyh ve müritler hemen oracıkta sema ve devran yapmışlar, böylece yasak ta kalkmıştır (Erdoğan, 2008: 61).

1672 yılında Edirne de bir va'z verir. Bu va'z esnasında çok güvendiği cifre dayalı bazı siyasi konuşmalar yapar. Bu konuşmaları üzerine Rodos adasına sürgüne gönderilmiştir.

Misrîyi Rodos'a götüren Azbî Çavuş, Niyâzî de gördüğü kemâl ve kerâmetler üzerine görevinden istifa ederek ona bağlanır.18 sene hizmetinde bulunarak hilâfet alır. Sonra İstanbul'a gelerek Merdivan köyü Şahkulu dergâhına şeyh olur.

Niyâzî Rodos adasında 9 ay kalır. Burada bulunduğu sürece zikir ve sohbetlere devam eder. Burada çok saygı görür. Rivayetlere göre mahkûmlar ve kale muhafızları birçok keşif ve kerâmetini görerek, hürmet ve saygı gösterirler. Hatta o zaman Rodos adasında zorunlu ikâmete memur edilen Kırım Hanlarından Selim Giray han ona her gün 12 çeşit yemek göndermiştir. Niyâzî “iki çeşit kâfidir” diye haber göndermiş ve bununla iktifâ etmiştir.

Üç defa kırım hanı olan Hacı Selim Giray Han, çok kahraman bir han olup, Ruslar, Lehistan ve Avusturyalılara karşı Osmanlılara çok büyük destek ve yardımı olmuştur. Ancak kendisi kaderin bir cilvesi 1677-1684 yılları arasında tahtan uzaklaştırılarak Rodos adasına zorunlu ikametgâha tabi tutulmuştur. Niyâzî Rodos'ta iken Adil Giray handa orada olduğundan Misrî ye çok izzet ve ikramda bulunmuş ve saygı göstermiştir (Doğramacı,1996:49).

Niyâzî'nin kendisine 18 yıl sürgün hayatı yaşatan Osmanlı padişahlarına karşı çıkarak Kırım hanlarından birinin Osmanlı tahtına çıkarılmasını istemesinde bu dostluğun da etkisi olduğu söylenebilir (Akarca, 2001:76).

Bu sürgün zamanında Osmanlı tahtında sultan 4.Mehmet bulunuyordu. 4. Mehmet vaktinin büyük kısmını Edirne de avcılıkla geçiriyordu. Sürgün kararını veren sadrazam Fazıl Ahmet Paşadır.

Ayağındaki bukağı bizim ikbalimize takıldı. O dönem iktidarı arasında bazı zevatın zulmüne uğrayan Hz. Mısırî, Edirne Selimiye Camii'nde vaaz ettiği sırada derdest edilip götürülürken, “Osmanlı'nın çöküşü için dördüncü kat semaya bir kazık çaktım, bunu benden başkası çıkaramaz” der. Ehl-i irfan, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün Allah dostlarının hatırının kırılmasına bağlarlar. Mustafa Tatçı Hoca da

kitabında devlet erkânına seslenip, Hz. Niyâzî-i Mısrî'nin kabrinin Türkiye'ye naklinin, ruhaniyetine bir özür beyanı olabileceğini ve Hz. Pir'in ayağındaki bukağının aslında bizim ikbalimize takıldığını söylüyor. Bu özrün bizi ikbalimizdeki bu bukağıdan da kurtaracağını altını çiziyor.

7.2. Limni Adasına Sürülmesi

Niyâzî-i Mısrî Rodos'ta dokuz ay sürgün kalmıştır. Daha sonra affedilmiştir. Affedilmesi üzerine Bursa'ya dönmüştür.

I. Ahmet devrinde (1102-1106 h./1691-1695) Avusturya'ya sefer ilân edilince Niyâzî, Allah tarafından gazâyâ memur olduğunu söyleyip, Yeni Kaplıca civarında Bademli bahçeye çadır kurduğunu, orada toplanan iki yüz dervişiyle hareket edeceği sırada, isyan ihtimâli düşünülerek Bursa'da oturup, hayır duâ da bulunmasına dâir gelen fermânı dinlemeyip Tekirdağ'ına gitmiş, yapılan tekide de kulak asmayıp Şevvâl 1104'te (1693) Edirne'ye gelip vaaz etmek üzere Selimiye câmiine indiği zaman Limni'ye sürülmesine dâir gelen fermân üzerine câmiden alınıp bir tahtirevâna bindirilerek Boğazhisari'ndeki Kaptanpaşa'ya sevk olunmuş ve oradan Limni'ye gönderilmiştir.20 Receb 1105 (17.11.1694) çarşamba günü kuşluk vaktinde 78 yaşında iken Limni'de vefat etmiş, oraya defnolunmuştur (Gölpınarlı, 1972: 91).

7.3. Sürgün Hayatında Çektiği Sıkıntılar

Niyâzî-i Mısrî'nin sanata, hayata bakış açısını en iyi yansıtan eserlerinden biriside kendi el yazısı ile yazılmış nüshası zamanımıza kadar gelen hatırat türü mecmuasıdır.

Gün gün kaydedilen notlarından oluşan bu mecmua bir “günlük” esprisiyle yazılmıştır. Eserde şairin yaklaşık 18 yıl süren sürgün hayatında başında geçen hadiseler, duygu ve düşünceleri, endişe, korku, kırgınlıkları, kızgınlıkları kendi ifadeleri kayıtlıdır (Kavruk, 2011: 34) .

Türk edebiyatı tarihçiliğinin ölümsüz isimleri Abdülbaki Gölpınarlı ve Abdülkadir Karahan merhumların yaklaşık 35 yıl önce yayınladıkları araştırmalar, Mısrî'nin bu zor günlerini günlük benzeri bir metinle kayıt altına aldığını müjdelemişti. Evet, Mısrî'nin kendi el yazısıyla kaleme aldığı, sürgün yılları boyunca

yanından ayırmayarak gün gün notlar düştüğü bir defteri vardı ve biricik nüshası Bursa Sultan Orhan Kütüphanesi'nde korunmaktaydı. Bugüne dek ancak eski harflere aşına akademisyenlerce bilinen ve yararlanılan bu önemli metin, □Niyâzî-i Mısırî'nin Hâtıraları adıyla Latin harflerine aktarılarak Dergah Yayınları tarafından Türk okuyucusuna kazandırılmıştır.

Hatıralar, Niyâzî-i Mısırî'nin yalnız sürgün günlerinin değil, bütün bir birikiminin de adeta aynası. Limni'deki sosyal hayatı ve halkın kendisine yaklaşımını bütün çıplaklığıyla anlatan Mısırî, siyasî mücadelesini de ilmî donanımıyla desteklemeyi ihmal etmiyor. Sürgüne sebep olan fikirlerini ve yaşadığı buhranları ayetlerle, hadislerle, İbni Arabî beyitleriyle ve Mısır yıllarından beri ilgisini çeken cifir hesaplarıyla delillendiriyor. Bir yandan İstanbul'dan gelen haberleri muhasebe ederken, bir yandan da özel hayatına dair şaşırtıcı ipuçları veriyor. Vehimle hakikat arasında sıkışmış ruhunun ızdıraplarını teklifsiz, samimi ve hatta argo sınırlarını zorlayan bir üslupla yazıya aktarıyor (Aşkar, 2004: 32).

Bütün bunları yaparken de gücünü inanmışlığından alan bir adam edâsını her daim muhafaza ediyor. Öyle ki Dersaadet'e "Ey Sultan Mustafa! Sen benim iznim olmadıkça ismine hutbe okutamazsın!" yollu denizaşırı tehditler göndermekten bile çekinmiyor (Göpınarlı,1972: 41).

Onun Vanî Mehmet Efendi ile olan husumetini, Kadızadeler denilen hoşgörüsüzler gurubuyla olan çatışmasını, tekke ve zaviyelerin kapatılmasına gösterilen tepkiyi, toplam olarak 18 yıl olarak geçen sürgün hayatında çektiği sıkıntılara ait aşağıda verilmiştir.

—*Zehirlendiğini, kardeşinin kendisini öldürmek üzere kandırılmış olabileceğini, sonra da kardeşinin öldürülebileceği ve ikisinden birden kurtulunacağını, (1b)*

—*Soğuk günlerde mest giydiğini, kapısının sopa ile dışarıdan dayandığını, düğünlerde evine yemek gönderildiğini, bu düğün yemeklerinin normalden daha hafif olduğunu (1b)*

—*Mûsa Reis'in geldiğini, kapıyı çaldığı hâlde onu içeriye kabul etmediğini, 9 gündür gemi beklediğini, baştaki idarecilerin cılk yumurta gibi olduğunu, (2b)*

—Kale'den camiye inişinin 1040. günü olduğunu, Süleyman Paşa'nın 28.günde limana geldiğini, (3a)

—Hamzevîlere karşı olan aşırı düşmanlığını, (3b, 4a)

—Süleyman Paşa'nın 10 gün önce ölmüş olduğunu söyledikleri hâlde onun gemiyle geldiğini, (4b,5b)

—Mustafa Paşazade Muhammed Bey'in kendisini ziyarete geldiğini, bu harekete karşı memnuniyet hislerini, (5b)

—Ziyaretine gelen Bekir Paşa'nın Kaptan Paşa'dan bir mektup ve 50 kuruş hediye getirdiğini, fakat bunları kabul etmediğini, paranın 15 kuruşunu biraderine, 10 kuruşunu Ca'fer Bey'e ve Abdurrahman'a verdiğini, kalanını da Muhammed Dede'ye ve kayyımaya vermek için ayırdığını, paranın bir kısmını da çok nimetini yediği Mustafa Dede'ye vermek istediğini, (5b)

—İzni olmadan Sultan Mustafa'nın hutbe bile okutamayacağını, padişahların adaletle hükmetmesi gerektiğini, (6a)

—Bursa'da iken şeyhlerin kendisine mektup gönderdiklerini, nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda telkinde bulduklarını, kendisinin bu telkinleri kabul etmediğini “bildiğinizden kalmayın” diye karşılık verdiğini, bundan dolayı da 9 yıldır eziyet çekmekte olduğunu, (6b)

—Hâkim çağırdığını, kendine eziyet edilmemesi için ona ihtarda bulunduğunu, Füyûzî Çelebi mecmuasından “Derviş olan âşık gerek” ilâhîsini yazdığını, (7b)

—Süleyman Paşa'nın gemisiyle adaya Abdülcebbâr adında bir derviş geldiğini, onun kendisine Rodos'taki eski bir ahabından selam getirdiğini, (8a)

—Vanî Mehmed Efendi'ye karşı olan düşmanlığını, (8b)

—Gece evine girilip cebinden yazılı kâğıtlarının çalındığını, (9a)

—Sıçanotu zehiriyle zehirlendiğini, hâlbuki “Sülümen” denilen zehirin daha etkili olduğunu ve aktarlarda kolayca bulunabileceğini, etkili olduğundan kendisini daha çabuk öldürebileceğini, (9a)

—Evinin tavanının delinerek, oradan kendisinin devamlı takip ve kontrol edildiğini, (9b)

—1027 yılında dünyaya geldiğini, (9b)

—Bir miktar badem ve fındık kırıp yediğini, (11b)

—Ramazan adlı bir dinsizin kendisine eziyet çektirmek ve öldürmek için devamlı ağular verdiğini, (12a)

—Şehzade Sultan Mustafâ'nın validesinin, Süleyman adlı birini kendisine eziyet için adaya gönderdiğini, (12b)

—Selanik'ten gelen birinin, şiirlerinde yanlışlar olduğunu söyleyerek, onları beraber okumayı arzu ettiğini söylemesini, şairin bu davranışı, kendini imtihan olarak telakki ettiğini, (14a)

—Eziyetlerden, kötü davranışlardan iyice bunaldığını, (15a)

—Tavan bekçisinin iki gündür kendisini uyutmadığı için dayanamayıp bir miktar gündüz uyduğunu, (17a)

—Düşmanlarının kendine su aldırmadıkları için susuzluktan yandığını, susuzluğunu gidermek için karpuz yediğini, yedikçe hararetinin arttığını ve karnının davula döndüğünü, (17a)

—Cuma günleri üzerine şamdan koyulmak üzere bir sandık yapıldığını, şairin bunu kendi tabutu gibi gördüğünü, (35a)

—Önceleri cifir vb. şeyleri bilmediğini fakat hapsedilip Boğaz hisar'a gönderilince bütün kitaplarını yırttığını, kendinden geçtiğini, aklı başına gelince boğazında zincir, ayağında

bukağı gördüğünü, o anda “esmâ—i hurûf ve kavâid—i cifrin ba'zısı”nın feth olduğunu, (35b)

—Sabah uykudan kalkınca yüzünün şiş, dudaklarının sarkmış, yüreğinin tamamen şişmiş olduğunu, (38a)

—Hediye olarak evine bir miktar kurban eti getirildiğini, (38b)

—Balık avlamaya gidildiğini, (38b)

—Kendisine hediye olarak ayakkabı gönderildiğini fakat onları kabul etmediğini, (42b)

—İncelemesi için kitap gönderildiğini, fakat rahatsızlığından dolayı bakacak takatinin olmadığını, (43b)

—Gönderilen kitapları sonunda inceleyebildiğini, bunların en az 500 yıllık olduğunu, (44a)

—Kendisine hakaret etmeleri için düşmanlarının bazı çocukları üzerine gönderdiklerini, (44a)

—Bazı geceler camide sabahladığını, (44a)

—Kendisine eziyet edenlerin kendinden özür dilediklerini, (44b)

—Köprülüzâde Mustafa Paşa'nın kendisine biriyle bir kitap gönderdiğini, (45b)

—Zehirlendiğini, yüzünün, dudaklarının şişip ayakta duramaz hâle geldiğini, (53a)

—İstanbul'dan ziyaretine gelen iki kişinin Vanî Mehmet Efendi'nin casusu olabileceklerine kanaat getirdiğini, (52a, 52b)

—Talebelerinden birinin, evi civarında tükürerek kendisine hakaret ettiğini, bunu ona yakıştıramadığını, (53a)

—*Cahiller yapar anlarım, bu kişi bu hareketi nasıl yapar diye kendi kendine yakındığını ve oldukça üzüldüğünü, (53a)*

—*Yunus Amcasının hacca gittiğini, (54a)*

—*Nikâhli eşiyle evlenmeden ayrıldığını, (55a)*

—*Haksızlığa uğramasından dolayı şikâyetle bulunduğu kadıyla aralarındaki anlaşmazlığı, (55a)*

—*Kırk gün cami içinde, sıkıntılı vaziyette, minberde yatmak zorunda kaldığını, (55a, 56b)*

—*Kaldığı mescidin tavanının kendini kontrol etmek maksadıyla düşmanlar tarafından delindiğini, yere toz döküldüğünü, (56b)*

—*Yazdıklarının evinden alınıp kontrol edildiğini, (56b)*

—*Tavanının dövülerek kendisinin devamlı huzursuz ve rahatsız edildiğini,(56b)*

—*Her sıkıntısının, rahatsızlığının sebebinin Padişah ve Vanî Mehmed Efendi olduğunu, her şeyin onların rızası, bilgisi ve emriyle yapıldığını,(57b)*

—*Kendisine Limni'de sıkıntı çektirenlerin (8'liler) Şeyh, hakîm, Ramazan, kadı, dizdar, hatib, azab ağası ve Voyvoda olduğunu, (59a,93a)*

—*Osmanlı padişahlarından şiddetle yakınmasını, (60a)*

—*Osmanlıların yerine Tatarın (Selim Giray) tahta geçmesinin daha uygun olacağını düşündüğünü, bunun için halka seslenişini, (61b)*

—*Düşmanlarının yanına gelip gidişini ve kendisinin takibini kolaylaştırmak için evinin tavanının iki kapısını da açtığını, evinin kapısını devamlı açık bırakmasını, (63a)*

—*Kayınbiraderi ve kardeşinin kendini ziyarete gelişini, (63b)*

—*Dört kardeşi olduğunu, (67a)*

—*Kardeşinin gelip evde üzüm yediğini, (65b)*

—*Yanında devamlı bir bekçi bulundurulduğunu ve ondan çok rahatsız olduğunu, (68a)*

—*Zehirlenme korkusundan, yatarken yiyecek tabağını başının altına koyduğunu, (70a)*

—*Yemeğine zehir katarlar endişesiyle tuzsuz, yağsız ve karpuz suyuyla yemek pişirmesini, (72a)*

—*Yemek yapmak için suyundan faydalanmak üzere, hayli karpuz aldığını, (72a)*

—*Akşam yemeği yemediğini, yemek yemeden ne kadar dayanabileceğini düşündüğünü, (72a)*

—*Zehirlenmeden dolayı içinin dışının vurulmuş koyun gibi şiştiğini, şaşkın bir vaziyette dolaştığını, bunun için de saçmaladığını; saçmaladığından dolayı mazur görülmesi dileğini, (72a)*

—*Hâkim tarafından “sus bire edepsiz “ diye azarlandığını, halk içinde küçük düşürüldüğünü, (72b)*

—*Düşmanları tarafından yüzüne tükürüldüğünü, kendisine hakaret edildiğini, (72a)*

—*Cuma günü kendinden ısrarla nasihat etmesi talebini kabul etmediğini,(75a)*

—*Kendisini “tizcek” öldürmeleri için düşmanlarını bazen tahrik ettiğini,(75a, 91a)*

—*Bindiği eşeği tekmeleyip küfreden çocuğun hâlini, (75a)*

—*Oğlu Ali'nin doğumununun 1810'ncu gününü, (rumi)(78a)*

- Kendine tükürüldüğüne kızmasını ve üzüntüsünü, (78b)*
- Mestinin üstüne kan damlamasını, (80b)*
- Yılan zehiriyle zehirlendiğini, (90b)*
- Gördüğü eziyetleri, işkenceyi ve ihaneti, (90b)*
- İbrahim adlı hatib ile aralarındaki düşmanlığı, (91a)*
- Müderriş Sebzî Efendi ile Bursa'daki ilişkilerini, (91b)*
- Padişahın adaletle iş yapmaya başladığını kendisine yapılan muameleden anlamasını, (95a)*
- Limni'ye gemi geldiğini, (97a)*
- İki gün su sıkıntısı çektiğini, (97a)*
- Kandırılarak zehirli kestane ile öldürülme endişesini, (97a)*
- Rodos'da başından geçen köpek hadisesini, (98a)*
- Dokuz senedir Al-i Osman'ın pençesinde azap çektiğini, (98b)*
- Fıtratının ehl-i dünya ile konuşmaktan hazzetmediğini, (98b)*
- Adaya gelen gemi sahibinin kendisine bir kelle şeker ile bir bardak hediye getirdiğini, (99a)*
- Sabah kaldığı yerden çıkınca sofada büzülüp oturan zavallı birini görüp üzülmelerini, (100b)*

—*Düşmanlarının kaldığı yerin tavanını dövüp kendisini rahatsız etmelerini ve kendini yılan zehiriyle zehirlemelerini, (101b)*

—*Amcasının 3 aylık yoldan adaya kendisini ziyarete gelmesini ve buna karşı duyduğu memnuniyeti, (102a)*

—*Evinde çakmağı olmadığı için mumunu yakamayıp karanlıkta oturduğunu, daha sonra da dışarı çıktığını, (102b)*

—*Kendisine bir makreme (havlu, el bezi, peştemal) hediye getirildiğini, (102b)*

—*Edirne'de Bostancı başı ile başından geçen olayı hatırlamasını, (103a)*

—*Gece yarısı düşmanlarının çan çalarak kendisini uyutmayıp rahatsız etmelerini, düşmanlarının çanı elleriyle çaldıklarını, (104a)*

—*Bursa'da da zehirlendiğini, ruhunun cesedini terk ettiği hâlde dönüp tekrar geri geldiğini, (104a)*

—*Uşak'ta da "top dokunması" sonucu vücudunun tamamen dağılıp tekrar toparlandığını, (104a)*

—*"Allah öldürüp öldürüp diriltir" inancının kendisinde hâkim olduğunu, (104a)*

—*Mevâidü'l-irfan adlı eserinin 58 yaşında hangi durumda yazıldığını, (104b)*

—*Eserlerini yazarken daima imlâ hatası yaptığını, bu hataları yapmasının sebebini, (104b)*

—*Ömer Hayyam'dan haline uygun olarak seçip verdiği rubai misâlini, (105a)*

—*1083'ten beri dokuz yıldır devamlı eziyet çektiğini, (105a)*

Vassaf, Mısırî'nin sürgününe dair beş sebep ileri sürer:

1-Bursa'ya dönüşünde Mısır'ı karşılamaya çok sayıda kişinin gitmesi ve bunun yönetimin dikkatini çekmesi,

2-Hak sözü söylemesi gerektiğinde, padişah ya da devlet erkânından bile çekinmeden söylemesi,

3- Vahdet-i vücûda ve bazı hakikat mertebelerine dair sözleri, ehl-i zâhirin havsalasına sığmaması ve mugayir-i din olmakla suçlanması,

4- Onun şöhretini çekemeyenlerin bulunması,

5- Celâlinin cemâline galip olması (Hüseyin Vassaf V: 85-86).

Bizim için burada vahdet-i vücûd bahsi diğerlerine göre daha ağır basmaktadır. Şüphesiz, hemen bütün sürgüne gönderilen şeyhler için kullanılan kıskançlık maddesini bir yana bırakırsak, son sürgününde olduğu gibi yönetimle uyuşma yönünde hiç de istekli olmayan kişiliği ve denetimleri dışındaki herhangi bir harekete karşı son derece hassas oldukları bir dönemde taraftar kitlesinin, yöneticilerin dikkatini çekme ihtimali tamamen göz ardı edilemez. Diğer taraftan gerek Rodos gerekse ilk Limni sürgününde, ayrıntılar bilinmese de, mevcut ifadelerden, çevre tarafından kolay kolay kabul edilemeyecek tasavvufî yorumlarının etkili olduğunu düşünebiliriz (Kılıç, 2007: 154).

8.NİYÂZÎ-İ MISRÎ SÜRGÜNÜNÜN SİYASAL, SOSYAL VE KÜLTÜREL ETKİLERİ

Mehmet Niyâzî-i Mısırî'nin yaşadığı dönemden günümüze kadar çok önemli etkileri olmuştur. Onun fikirleri kabul etmeyen birçok kimse onun aleyhinde çok ağır tenkitlerde bulunmuşlardır. Yaşadığı 17.yy da yaygın olan tarikat düşmanlığına ek olarak, bazı düşünceleri de ulemaca tam olarak anlayamamıştır. Cifir ilmi ile ilgili düşünceleri bazı eserlerinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin peygamber olduğunu söylemesi halk tabakasının tam olarak anlaşılmadığından düşmanları tarafından aleyhinde kullanılmıştır.

Mısırî o dönemde adeta tüm alemleri ıslah etmek gibi son derece ağır bir sorumluluk üstlenmiş. Osmanlı idaresini düzeltmek gibi bir misyonu varmış gibi hareket etmiştir. Başta padişah olmak üzere dinin ileri gelenleri olan ulema, sadrazam ve vezirlerin bile tüm yanlışlıkları düzeltmek için hayatını hiçe sayarak daima sözünü esirgmeden, hak bildiği yolda yürüyen bir kişi olmuştur.

Mısırî'nin zaman geçtikçe fikirleri tevil edilmiş, yahut unutulmuş, geriye şöhreti ve şiirleri kalmış, mecmualarını gören ve okuyabilen kalmamış, fakat o tasavvuf ehlinin derin bir hürmet halesi içine girmiştir (Gölpınarlı,1953:224)

Konuyla ilgili olarak, adı birçok maceraya karışan tarihçi ve müzikolog Prens Demetrius Kantemir, Hz İsa'nın ismi geçen bazı şiirleri örnek göstererek abartılı bir şekilde Niyâzî'nin Hristiyanlığa meylectiği söyleyecek kadar bir takım iddialarda bulunmuş. Buna Karşılık J.Von Hammer bu şiirlerin uydurma olduğunu söyleyerek bu iddianın yalan olduğunu söylemiştir. Daha sonra Gibb bu şiirlerin Niyâzî Divanında yer almasına rağmen Prens Demetrius Kantemir'in bu fikirlerin uydurma olduğunu ilave etmiştir (Erdoğan,2008:111)

8.1. Siyasal Etkileri

Osmanlı devletinin kuruluşundan beri dini akımlar ile siyasetin çok yakın ilişkileri olmuştur. Osman Bey- Şeyh Edipali ilişkisi ile başlayan bu süreç yüzyıllarca devam etmiş. Hemen hemen her padişah ile bir tasavvuf şeyhi ve medrese ilişkileri çok yaygın ve yoğun ilişkiler içinde hareket edilmiştir. Osmanlı Siyasetinde her şey devlet içindi. Din ve din adamlarında devlet için ve devletin

bekası için konuşmaları, davranmaları ve düşünmeleri beklenirdi. Devlet için bir tehlike sezildiğinde hangi mezhepte olursa olsun ve tasavvuf ehline bakılmaksızın tarikatın ileri gelenleri bertaraf edilmiş, sürülmüş yada kalabent edilmiştir.

Osmanlılar da tarikat ve siyaset ilişkisi de çok dramatik olmuştur. Saray çevresi kendisine yakın gördüğü bir tarikata yakınlık göstermiş. Fakat yeri geldiğinde bu kişiler ve tüm tebası sürgüne gönderilmiştir. Padişah ve saraya yakın olan bir takım din adamları kendisi gibi düşünmeyen başka din adamları için sürekli bir kötüleme kampanyaya başlatarak diğer dini grupların padişahın gazabına uğratmak için müthiş bir kampanya başlatmışlardır. Kendisi de bir din adamı olan Vani Mehmet Efendi Mısırî'nin sürgün edilmesinde çok önemli rol oynamıştır.

Mehmet Niyâzî-i Mısırî den önce de Siyasal iktidar için tehlike arz edildiğinden bahisle sürgüne gönderilen kişiler olmuştur. Bu asırda **Karabaş Şeyh Ali Azîz Efendi** 1679 yılında Limni adasına, yine **Osman Fazlı Atpazarî** 1690 tarihinde Kıbrıs'taki Magosa kalesine, **İsmail Ankaravî** 1631 de kaynaklarda yeri belirtilmeyen bir yere sürgün gönderilmiştir.

Niyâzî Mısırî'den sonra 18 Y.Y da ve 19.Y.Y boyunca bu sürgünler devam etmiştir. Bunlardan en önemlisi de şüphesiz çok önemli Tasavvuf simalarından **Halid'i Bağdadi**'nin sürgüne gönderilmesidir.

8.2.Sosyal ve Kültürel Etkileri

Osmanlı Devletinin sosyal yaşamında Niyâzî-i Mısırî'nin yadsınamaz etkileri olmuştur. Mısırî 'nin ölümünden günümüze kadar sosyal ve kültürel etkileri unutulmuş. Ancak Divanı ve diğer bazı yazma eserleri son yıllarda Bilim, Edebiyat, Tasavvuf ve Musiki çevrelerinin ilgi ve alakaları hızlı bir şekilde artmıştır.

Mısırî sadece bir şair olmayıp o aynı zamanda bir mürşit olarak çok tüm halk katmanları üzerinde çok etkili olmuştur. Tarikat konusunda derin bilgisi sayesinde Yunus Emre'nin yolunda hatta onun pek çok eserlerini izah ederek ilerlemiştir. Tasavvuf konusunu şiir diline dökme konusunda büyük bir ustalık ve maharet göstermiştir (Gölpınarlı,1953:123) .

Niyâzî bir taraftan Yunus mektebinden mezun olurken, öbür taraftan Fuzûli'yi de okumayı ihmal etmemiştir (Erdoğan, 2008: 87).

O kendine çok zor bir misyon belirlemiştir. Tüm Osmanlı Devletinin ıslah edilmesi gibi zor bir misyon. Hatta siyasal iktidarı yani padişahı, sarayı, vezirazamı yola getirme, ıslah etme akıl verme gibi tevili zor bir görev üstlenmiştir. Onun bu düşünce ve inancı sebebiyle 18 yıl sürecek olan sürgün hayatı yaşamasına sebep olmuştur.

9.NİYÂZÎ-İ MISRÎ VE TASAVVUF ANLAYIŞI

Niyâzî-i Divân-ı için de İhramcızâde İsmail Efendi Hazretleri;

“Gardaşlarım! Dört ilâhî kitaptan sonra beşinci bir kitap gelse Niyâzî'nin Divânı olurdu ”sözünü çok yerinde söylemiştir.

Niyâzî Divanı için, Kenan Erdoğan, **”adeta bir el kitabı, bir ilmihal kitabı gibi değerlendirilmiş ve çok tutulmuştur”** demiş ve çok meşhur bir divan olduğunu dile getirmiştir.

Tasavvuf gibi engin ve derin bir konuyu, biz burada ünlü tasavvuf şairi Niyâzî-i Mısırî Hz.'nin dilinden anlatmaya çalışacağız. Denilebilir ki, Tasavvufu Niyâzî'den daha güzel şiir diline döken olmamıştır. Ancak dilinin ağırlığı, zaten ağır ve derin olan bu konunun anlaşılmasını daha da zorlaştırmaktadır (Kayhan,1994:1).

Biz burada Niyâzî-i'nin bazı şiirlerini vererek konuya yaklaşılmaya çalışacağız. Şiirlerin önce beyitleri, sonra her bir beytin altında açıklaması verilecektir. Nakaratların bulunduğu şiirlerde nakarat ilk geçtiği yerde açıklanacak, sonraki tekrarlarında bir daha ele alınmayacaktır. Yorum ve açıklamalar, parantez içinde verilecektir (Kayhan,1994:1).

Ey gönül gel Hak'ka giden râhı bul

Ehli dert olup derun-u âhı bul

Canın ilindeki şems-ü mahı bul

Âdem isen semme vechullah-ı bul

Kande baksan ol Güzel Allah'ı bul

Ey gönül, gel Hak'ka giden yolu bul. Derd ehlinden olup gönül ahını bul. (Çünkü Hak'kı özlemeyen, onun için dert çekmeyen, onu bulamaz. Can ve ten, ruh ve beden demektir.)

Ruhunun içindeki, yani ruh alemindeki güneşi ve ay'ı bul. (Burada güneşten kasıt Allah, aydan maksat da Hz. Peygamber olsa gerekir. Çünkü geceleri ay, güneşin ışığı bizlere yansıttığı gibi, Allah hakkında bilgiye de Allah'ın Resulü sayesinde erişebiliyoruz. Işın doğrusunu Allah daha iyi bilir.) (Kayhan,1994:1).

İnsan isen (yani insan denmeğe lâıyk, kâmil bir insan isen) "semme vechullah"ı bul. (Burada Kur'an'daki bir ayete gönderme yapılmaktadır : "Feeynema tuvellü fesemme vechullah" (2:115). Yani : "Her nereye baksan Allah'ın yüzü oradadır." Niyazi diyor ki, bu ayeti sadece söz olarak bilme, işin tahkikine, gerçekleşmesine eriş, nereye baksan Allah'ı gör.) Nereye baksan o güzel Allah'ı bul

Devlet-i dünyaya mağrur olma sen

Lezzet-i cahına mesrur olma sen

İzzetim buldum deyu hor olma sen

Âdem isen semme vechullah'ı bul

Kande baksan ol güzel Allah'ı bul

Dünya zenginliği seni gururlandırmasın. Mevkilerinin, makamlarının lezzeti de seni sevindirmesin. Yüksek şerefe kavuştum diyerek kendini küçük düşürme, başkalarını da küçük görme.

Gerçi Allah'a ibadet de güzel

Zühd ü takva ve kanaat de güzel

Halvet ehline keramet de güzel

Âdem isen semme vechullah'ı bul

Kande baksan ol güzel Allah'ı bul

Gerçi (bütün dindarların yaptığı gibi) Allah'a ibadet de güzel. Dinin gereklerini dikkatlice yerine getirmek, Allah'tan çekinmek ve onun verdiklerine kanaat etmek de güzel. Halvet (uzlet, yalnızlık) ehline keramet de güzel. (Nitekim halvete çekilenlerden birtakım olağanüstü haller, kerametler zuhur edebilir.) Fakat bunların hepsinden daha değerlisi, baktığı her yerde Allah'ı görmektir (Kayhan,1994:2).

*Ol sana açmış durur daim gözün
Sen yitirmişsin ha ararsın özün
Bî-cihet göstermiş eşyada yüzün*

Âdem isen semme vechullah'ı bul

Kande baksan ol güzel Allah'ı bul

O, seni devamlı gözler. Sen ise özünü kaybetmiş, devamlı onu ararsın. Bütün nesnelere, yön ayırımı olmaksızın yüzünü göstermiştir.

*Arife eşyada esma görünür
Cümle esmada müsemma görünür
Bu Niyazi'den de Mevla görünür*

Adem isen semme vechullah'ı bul

Kande baksan ol güzel Allah'ı bul

Ârif (yani bilge) bütün nesnelere Allah'ın isimlerini (esmasını) görür. Bütün isimlerde görünen ise, isimlenen; yani Hak'kın kendisidir. Ârif olan kişi, (herşeyde Hak'kı gördüğü için) bu Niyazi'nin suretinde, şeklinde de O'ndan gayrısını görmez.

*Aşına-yı aşk olandan âh ü zâr eksik değil
Küşte-i bahre demadem ruzigar eksik değil*

Aşk'a tanış, âşinâ olandan ağlama eksik olmaz. (Çünkü daima Sevgili'nin özlemi içindedir.) Denizin kaybolması için her an rüzgâr eksik değildir. (Rüzgâr esince deniz dalgaları, bu dalgalar denizi örter, gizler Tıpkı bunun gibi, her an yaratılmakta olan sonsuz sayıda varlıklar, şekiller de Cenabı Hak'kın varlığını örtmüş, gizlemiştir.) (Kayhan,1994:2).

*Ol cemal-i mutlakın aşkında arttııkça niyaz
Ol kadar naz arttırır bir gülizar eksik değil*

O mutlak güzelliğin aşkından dolayı âşığın yakarışı arttııkça, o gül yanaklı da nazını o kadar arttırır.

*Yeri cennet, baktığı didar olursa aşıkın
Vech-i nurudan âni yakmaya nâr eksik değil*

Âşık cennette olup Sevgili'ye baktığı zaman, O'nun yüzünün ışığından âşıkı yakacak ateş eksik olmaz.

*Bu nişanı âşıkın, rahat ölür gam dirilir
Hayret ender hayreti leyl ü nehar eksik değil*

Âşığın işareti, belirtisi odur ki, rahatı kalmaz, Sevgili'den uzak kaldıkça her an kederli olur. (Buna karşılık Sevgili de ona perdeleri açar, onun için) âşığın hayret içinde hayreti, hayranlığı gece gündüz eksik olmaz. (Nitekim Allah'ın Resulü, "Allah'ım, benim hayretimi arttır" buyurmuştur.) (Kayhan,1994:3).

*Şem-i aşka Mısrîya yandır özün yok ol müdam
Âşika her yokluğun üstünde var eksik değil*

Ey Niyazi Mısrî, özünü aşk mumunun ateşiyle yak, devamlı yok ol. Çünkü Sevgili için her yok oluşa karşılık, sevgili âşığa daha büyük bir varlık ihsan eder.

*İster isen bulasın cânânı sen
Gayre bakma, sende iste, sende bul
Kendi mir'atında gözle anı sen
Gayre bakma, sende iste, sende bul*

Sen Sevgili'yi bulmak istersen, onu kendinden başka yerde arama. Onu kendi gönül aynanda gözle. (Yani kalbinde. Nitekim Allah, kudsi hadiste buyuruyor : "Yerlere ve göklere sığmam, ancak mümin kulumun kalbine sığarım.")

*Her sıfat kim sende var, izle anı
Gör ne sırdan feyz alır, gözle anı
Erişince zâtına, özle ânı
Gayre bakma, sende iste, sende bul*

(İnsan, Hak'kın: 1. Ef'aline (yani fiillerine, eylemlerine); 2. Sıfatlarına (yani niteliklerine, özelliklerine); 3. Zâtına (yani özüne) bir aynadır. Zattan sıfatlar, sıfatlardan da fiiller türer. Böylece, belli bir sıfattan türeyen fiiller tevhid edilince (birlenince) o sıfata, sıfatların tevhid edilmesiyle zata erişilmiş olur. Bunlara *Tevhid-i Efal* ve *Tevhid-i Sıfat* denir. Zata da *Temkin* (kalıcılık) kazandırmakla, *Tevhid-i Zat* gerçekleşmiş olur.) Sıfattan zata geç, hangi sırdan kaynaklandığını, beslendiğini anla. O zat sırrına varınca da durma, devam et, o halin kalıcı olmasını özle

*Kenz-i mahfi, âşikâr hep sendedir
Yaz ve kış, leyl ü nehar hep sendedir
İki âlemde ne var hep sendedir
Gayre bakma, sende iste, sende bul*

(Kenz-i mahfi, "gizli hazine" demektir. "*Küntü kenzen mahfiyen...*" diye başlanan kudsi hadiste, şöyle buyuruluyor: "Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, beni bilsinler diye halkı yarattım.") Gizli, açık hazine hep sendedir, yaz ve kış, gece, gündüz hep sendedir, iki âlemde (dünya ve ahiret, madde ve mânâ) ne varsa hepsi sendedir. (Çünkü insan, "nüsha-i câmiâ"dır, cem edici bir kitaptır, herşeyi kendinde toplar) (Kayhan,1994:3).

*"Men aref" sırrına er, ko gafleti
Gör ne remzeler bu insan sureti
Haşrî neşreyle tamuyu cenneti
Gayre bakma, sende iste, sende bul*

(Hz. Ömer'den rivayet edilen bir hadisi şerifte şöyle buyurulmaktadır: "*Men arefe nefsehu fekad arefe rabbehu.*" Yani "Nefsini bilen Rabbini bilir.") Bu sözün sırrına er, gafleti, bilgisizlik ve umursamazlığı bırak. Bu insan biçiminin neyi temsil

ettiğini, simgelediğini gör. (insan, bütün ilahi isimlerin mazharı, yani belirli yeridir. Melekler ise sadece kuvvet isimlerinin mazharıdır.) Cehennemi, cenneti derle ve yay.

*Haşri sûri halin inkâr eyleme
Gülsen iken yerini hâr eyleme
Enfüsü, âfâki bil, âr eyleme
Gayre bakma, sende iste, sende bul*

("Sûr", burada çift anlamlı olarak kullanılmıştır. Birincisi, kıyamette Sûr üflenince ölümler haşrolur, yani dirilir ve derlenir, ikincisi, bu haşroluş gene suretlerde, şekillerde olmaktadır. Kur'an'da bildirilen herşey gibi, haşr da haktır, gerçektir.) Bunu inkâr edip de, yerin gül bahçesi iken, onu ateş ve diken haline getirme. Nefsleri ve ufukları bil, çekinme. (Kur'an'da buyruluyor : "*Senürihim ayâtinâ fil âfâk...*" "Biz ayetlerimizi, işaretlerimizi ufuklarda ve kendi nefslerinde göstereceğiz" (41:53). Nefsin Nur-u Muhammedi (Muhammedi ışık), görünen alemin de; Tafsilat-ı Muhammedi(ayrıntılar) olduğu söylenmiştir. Peygamber Efendimiz, bunu şöyle açıklıyor: "Allah önce benim nurumu yarattı, başka herşeyi de o nurdan yarattı.")

*Zât-ı Hak'kı anla zatındır senin
Hem sıfatı hep sıfatındır senin
Sen seni bilmek necatındır senin
Gayre bakma, sen de iste, sende bul*

Şunu anla: Hak'kın zatı, senin özündür. Sıfatları da senin niteliklerindir. (Burada gene Tevhid-i zat ve Tevhid-i sıfata, ayrıca insanın "nüsha-i câmiâ" oluşuna işaret var.) Senin kendini bilmen, senin kurtuluşundur. ("Nefsini bilen, Rabbini bilir." Rabbini bilip tanımaktan da büyük kurtuluş olmaz.)

*Sureti terk eyle, mânâ bula gör
Ko sıfatı, bahri zata dala gör
Ey Niyazi, şark u garba dola gör
Gayre bakma, sende iste, sende bul*

Biçimi, şekilleri terk et, ruh ve anlam bul. Sıfatlardan geç, zat denizine dal. Ey Niyazi, doğuya ve batıya dol. (Çünkü o deniz, herşeyi kapsar.)

*Evvelimde dinmez idi âh ü efgânım benim
Gece gündüz, bilmez, idi zâr ü giryânım benim*

Daha önce (Sevgili'ye olan özlemimden) benim âhım, feryadım bitmezdi. Gece gündüz durmadan ağlardım.

*Düştü aşk odu bu cana, yaktı kül etti beni
Kül olunca yanmaz oldu nâr-ı sûzânım benim*

Aşk ateşi ruhuma düştü, beni yaktı, kül etti. Kül olunca yakıcı ateşim yanmaz oldu, söndü (Kayhan,1994:5).

*Hâr u hâşâk-ı enaniyet yanalı aşk ile
Arş ü Kürsiden geniş açıldı meydânım benim*

Nefsin (benliğin) ateşi ve değersizliği aşk ile yanalı beri, benim meydanım Arş ve Kürsi'den (bir bakıma gök ve yerden) daha geniş açıldı. (Burada, yukarıda geçmiş olan "... Mümin kulumun kalbine sığarım" kudsî hadisine işaret vardır.)

*Ar ü namus şişesin' yerlere çalıp kırmadan
Vech-i Hak'kı olmadı her yüzde seyrânım benim*

(Burada "ar ve namus şişesini kırmak"tan kasıt, asla edepsizlik demek değildir. Şişe, insanın parça benliği, yani nefsidir. Parça (cüz'i) benliği Hak'ka ulaştırmak için, aradaki tüm engelleri, perdeleri kaldırmak lazımdır. İnsandaki utanç duygusu da bir perdedir, insan kuldur, kusurludur. Hata ve günahlarından dolayı Allah'a karşı mahcupdur (perdelidir), utanç duyar. Ancak öyle bir nokta gelir ki, bu çeşit düşünceler, manevî ilerlemeye bir engel teşkil etmeğe başlar. Bu engel aşılabilirse, "Hak'kın yüzünden gayri herşey yok olur" (*Küllî şey'in hâliku illâ vecheh*; 55:26) ve her yüzde Hak'kın vechesi seyredilmeğe başlanır. Burada, yukarıda ele alınan "semme vechullah"a da (2: 115) gönderme vardır. Bu arada,

Arapça'da veche'nin sadece yüz demek olmayıp, öz ya da gerçek anlamına geldiğini de hatırlayalım.) (Kayhan, 2004:5).

*Rahat ile istedim, vaslını kahretti bana
Derde düşüp ağlayınca güldü cânânım benim*

(Rahatlık olunca vuslat, yani kavuşma olmaz. Çünkü rahatlığın olduğu yerde özlem yoktur. Sevgili, ancak özlem çekip ağlayana güler, yüzünü gösterir.)

*Top ile çevgânı sundu bana cânân lütfile
Bendedir amma görünmez top ve çevgânım benim*

Sevgili bana lütfetti, top ve çevganı sundu. (Çevgân, topa vurmaya yarayan bir sopadır, "top ile çevgân bendedir" demek, Tevhid ilminde reisim demektir. Tasavvufta, çevgân Allah'ın iradesini, top da insanı temsil eder.)

*Hayret ender hayrete şöyle düşürdü gönlümü
Şerh olunmaz bu dil ile şimdi hayrânım benim*

Sevgili, gönlümü hayret içinde hayrete düşürdü. (Çünkü onun tecellileri, sonsuzdur. Hz. Peygamber, "Allah'ım, hayretimi arttır" buyurdu.) Şimdi benim hayranlığım, bu dil ile anlatılamaz.

*Âlem ol vech-i âmâ'dır, hayret andandır bana
Bu vücudum ay bın' örttü mihr-i rahşânım benim*

Kâinat, âmâ'nın yüzü, özüdür, ben o nedenle şaşkınlıktayım. Parlak güneşim, bu vücudumun ayıbını örttü. (Allah'ın Resulüne sordular: "Allah, evreni yaratmadan evvel nerede idi?" Buyurdu ki : "Altında ve üstünde hava olmayan (yani uçsuz bucaksız) bir âmâ'da (ince bulutta) idi." Bu konudaki diğer bir hadiste şöyledir: "Allah var idi, onunla birlikte hiçbir şey yoktu." İmam-ı Ali Hz.'nin buna ilavesi meşhurdur: "El'an kemâkân" (halen de öyledir). Parlak güneşim doğunca, bu bedenim, ayıplarıyla birlikte yok oldu, yalnız o kaldı.) (Kayhan,2004:6).

*İptida azmeyleyince bu cihan iklimine
Bir libasım yok idi kim örte üryânım benim*

Başlangıçta bu cihana gelmeye kalkıştığım da, çıplaklığımı örtecek bir elbisem yoktu. (Burada çeşitli anlamlar var. 1. Bir çocuk, dünyaya çıplak gelir. 2. Varolan alem, bir elbisedir. 3. Mürid manevi yolculuğa başladığında çıplaktır, üzerini örtecek Tevhid kaftanını giymemiştir.) (Kayhan,1994:6).

*Hep birer kaftan verildi dostlarıma hem bana
Onların daha durur, eskidi kaftânım benim*

Dostlarıma ve bana, bu yola başladığımızda birer Tevhid elbisesi giydirildi. Ancak onlar onu kullanmadılar, verilen uygulamaları yapmadılar, onun için kaftanları eskimedi ve ilk makamda kaldılar. Bense ilerledim.

*Suya vardık onlar ile, kaplarını doldurdular
Ben de vardım, testimi mahvetti ummânım benim*

(Vaktiyle bir mürid, bir arif kişiye giderek ondan marifet ilmini öğrenmek istemiş. O sırada deniz kenarında bulunuyorlarmış. Arif, ilme talip olana demiş ki : "Şu kevgiri al, denizden doldur." Mürid çok denemiş, fakat başaramamış. Kevgiri denize daldırıldığında içi su doluyor, fakat çıkarır çıkarmaz boşalıyormuş. Sonunda hocası : "Dur da göstereyim," demiş. Kevgiri elinden kaptığı gibi, denize fırlatmış. Kevgir dibe batmış. Efendisi müride dönmüş: "İşte, kevgiri suyla doldurmanın yolu budur."

Aynı şekilde, Niyazi ile dostları su kenarına vardılar. Onlar az bir şey aldılar. Herkes kendi kabı kadar su aldı. Niyazi'ye gelince, onun testisi denizin dibine battı, yok oldu. Testi mesti kalmadı. Yani kendini (nefsini) ifna (mahv ve yok) etti. *Fena Fillah* makamına ulaştı.)

*Derler imiş : Halka-i zikre girip dönmez, niçin?
Ben dönerdim lik gözden mahfi devrânım benim*

Zikir halkasına niçin girip dönmez, diye soruyorlar. Ben dönüyordum, lakin dönüşüm, gözlerden gizli idi.

(Burada tasavvuftaki *devir*, *devran* ya da *devriye* kavramına atıf vardır. Kainat, Allah'tan gelmiş ve Allah'a dönecektir. Bu sürekli hareket, bir daire ile temsil edilir. Bu daire bir inen yay (*kavs-i nüzul*), bir de çıkan yaydan (*kavs-i uruc*) oluşmaktadır. İniş kısmında Muhammedi veya İlahî nur'dan; önce Akl-ı Evvel (ilk akıl), sonra da sırasıyla Nefs-i Kül (evrensel nefis), Tabiat, Heyula (ilk madde), Cism-i Kül (evrensel beden), Suret (şekil) ve Arş yaratılmıştır. Buraya kadar olan kısım Devre-i Arşîye'dir ki, buna son beyitte rastlayacağız. İniş yayı devam eder: Kürsi, Dokuz Felek (gök) ve Dört Unsur (ateş, hava, su, toprak) (Kayhan,2004:7).

Burada iniş kavsi sona erer ve çıkış kavsi başlar. Topraktan madene, sonra sırasıyla bitki, hayvan, cin, melek, insan ve sonunda Hak'ka vasıl olan İnsan-ı Kâmil'e varılır.

Kısacası, Niyazi diyor ki : Ben bu iniş-çıkış halkasını dönüyordum da, kimse farkında değildi.)

*Halk bir kez dönmeden ben nice kez devreyledim
Bilmediler devrimi yanımda yârânım benim*

Yanımdaki dostlarım bile devredişimin farkına varmadılar.

*Yâr ile ahdeyledim kâh dağılıp kâh cem olam
Tâ ezel budur ânınla ahd ü peymânım benim*

Sevgili ile, kah dağılıp (kesret/çokluk alemine inip), kâh toplanmak (vahdet/ birliğe yükselmek) üzere sözleştim. Tâ ezelden beri onunla söz ve yeminim budur.

*Ânın için kâh cem'im, kâh perişan tâ ebed
Döndü kaldı üstüme cem ü perişânım benim*

Onun için ebediyete (sonsuz geleceğe) kadar kâh cem olmuş (toplanmış) durumdayım (vahdetteyim), kâh çokluktaım (çokluk ise perişanlıktır). Bu iki hal de benim üzerime kaldı (Kayhan,1994:).

*Döndürür daim Muid ismi takoz/ası beni
Nokta-i zatım değil, surette ceylanım benim*

Muid (Allah'ın Güzel isimleri'nden - Esmâül Hüsna'sından - "iade eden") isminin zorlaması, manevi baskısı beni daima böyle döndürür. (O halden o hale iade eder.) Ama zatımın noktasında değil (çünkü zatta değişiklik olmaz), benim dönüp dolanışım şekillerdedir.

*Devre-i arşiye'den her kim haberdar olduysa
O duyar ancak, Niyazi, ilm ü irfânım benim*

(Devre-i arşiye, yukarıda *devran* kavramında açıklanmıştı.) Onu kim bildiyse, benim de ilim ve irfanımı ancak o anlar.

*Ol menem kim vâkıf-ı esrar-ı ilm-i Âdemim
Kâşif-i genc-i hakikat, hem hayat-ı âlemim*

O benim ki : (Kâmil) İnsan olma sırlarına vâkıfım. Gerçek (Hak) hazinesini keşfedenim ve âlemin hayatıyım. (Alem benimle — Kâmil İnsan ile — değer ve canlılık kazanır.)

*Bende mahfi oldu gaybül gaybın esrarı hemin
Bendedir sır-rı emanet, âna kenzi müphemim*

Hem bende gizlendi. Görünmezin de Görünmezinin sırları. "Emanet" sırrı bendedir, ona belirsiz, bilinmez bir hazineyim. (Kur'an'da buyuruluyor ki: "Biz emaneti göklere ve yere teklif ettik, onlar reddettiler. Emaneti (taşımayı) ancak insan kabul etti" (33:72). Niyazi, emaneti taşıyan bir insan olduğunu, fakat herkesin ondaki bu gizli hazineyi göremeyeceğini söylüyor.) (Kayhan,1994:8).

Ben cemâl-i Hak'kı cümle şeyde zâhir görmüşem

Bu merâyâya anınçün baktığımca hürremim

Ben Hak'kın yüzünü/güzelliğini her şeyde açıkça görmüşüm. ("Nereye baksan Allah'ın yüzü oradadır" — 2:115.) Onun için bu aynalara baktığım ölçüde sevinçli oluyorum. (Her aynadan bana Hak'kın güzelliği yansıyor.)

Her sözüm miftah-ı küfl-i "Küntü kenz" olmuşdürür

Hem dem-i İsa ile her bir nefeste mahremim

Her sözüm, "Gizli Hazine" kilidinin anahtarı olmuştur. ("Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim..." - Kudsi Hadis. Yani benim her sözüm, Hak'kın sırlarını açar.) Hem Hz. İsa'nın soluğuyla her nefeste sırdaşım. (Hz. İsa, nefesiyle hastaları iyi eder, ölüleri diriltirdi. Benim nefesim de öyledir.)

Cümle mevcudatı verdim ben vücud-u vahid'e

Zât ü esmâ ve sıfâtın ile hâlâ yek demim

Ben tüm varlıkları bir tek bedene verdim. (Hepsini tevhid ettim/birledim, cem ettim/topladım.) Senin özün, isimlerin ve sıfatlarınla hâlâ biraradayım.

Yerde gökte her ne ki var, bağlıdır başı bana

Âşikâre vü nihâne, ben tılsım-ı âzamım

Açık ve gizli, yerde gökte ne varsa, başı bana bağlıdır. Ben en büyük tılsımım (hazineyi koruyan duayım).

Ben o Mısır'yim vücudum Mısır'ına şah olmuşum

Hâdisim gerçi veli mânâda sır-rı akdemim

Ben o (Niyâzî-i) -Mısır'yim ki, vücudumun ülkesine padişah olmuşum. (Nefsimi yenmişim.) Gerçi sonradan yaratılmayım ama ruh olarak, mânâ olarak en eski sırrım. Özüm, kâinat yaratılmadan önceki özden bir parçadır.)

Yukarıda misrî'nin divanında geçen bir bölümde tasavvuf ilmine dair özet bir anlatım yapıldı. Yüzyıllardır dilden dile dolaşan bu şiirler çok daha derin manalar ihtiva ettikleri bir gerçektir. Bu konu hakkında daha fazla bilgi “Divanı İlahiyat” adlı eserinde mevcuttur. Bu konu daha çok tasavvuf ve edebiyat üzerine çalışma yapan araştırmacıları ilgilendiğinde derin bir inceleme yapılmamıştır.

DÖRDÜNCÜ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME

Çalışmanın dördüncü ve son kesiminde, çalışmanın araştırılması ve hazırlanması sırasında elde edilen önemli bulguların ortaya konulduğu bulgular bölümü, bu bulgulardan yola çıkarak mevcut durum ve sorunlar için önerilen çözüm yollarının sıralandığı öneriler başlığı yer almaktadır. Son olarak da konu ile ilgili değerlendirmelerin yapıldığı araştırmanın genel değerlendirmesinin ele alındığı sonuç bölümü yer almaktadır.

10. BULGULAR, ÖNERİLER VE SONUÇ

Bu bölümde, çalışmanın konusu oluşturan Osmanlı'da siyasal bir ceza aracı olarak sürgün Niyâzî-i Mısırî Örneği çerçevesinde konunun araştırmasında elde edilen bulgular sıralanmıştır. Daha sonra bu bulgular ışığında ortaya konulan öneriler sıralanmaktadır. Bölümün sonunda ise çalışmanın genel bir özetinin sunulduğu sonuç bölümü yer almaktadır.

10.1. Bulgular

Osmanlı'da siyasal bir ceza aracı olarak sürgün çerçevesinde Niyâzî-i Mısırî Örneği konulu araştırmadan elde edilen bulgular maddeler halinde aşağıdaki gibi sıralanabilir.

1. XVI. yüzyılda Hamza Bâlî'nin çevresinde toplanan ve ondan sonra da "Hamzevî" adıyla anılan Bayrâmî melâmîleri, melâmeti tam mânâsı ile temsil eden kişilerdi. Bunlar tarikat erbâbının tekke, esmâ ile sülûk, evrad, husûsî kisve ve kendilerine âit âyinlerle, törelerle halktan ve diğer tarikatlerden uzaklaşmış, vakıfla geçim esaslarını kabul etmemiş, tasavvuf ehlerinden ayrılmışlardır. Vahdeti, bir zevk, bir şuhûd ve tahakkuk olarak kabul etmişler; her zaman bir kişiyi muktedâ tanıyıp ona bağlılıkla, aşk ve cezbe ile yol alınacağını, tarikatin, şerîatle hakikat arasında bir berzah olduğu kanâatini gütmüşlerdir. Tarikatlere, bu inançla "Turuku berzahiyye" demişler, geçim hususunda da çalışmayı esas tutmuşlardır, (bk. A. Gölpınarlı *Mevlânâ Celâleddîn*, üçüncü baskı, İstanbul, 1959: 140-152).

2. Osmanlı sarayına musallat olan “Hamzaviler” Padişahı da etkileyip sesli zikri yasakladıkları gibi tekkeleri de birer birer kapatırlar. Bu kişilerin tasavvuf ehline olan gizli düşmanlığı açığa çıkmış. Hatta işi dahada ileri götürerek tekkelere fiili saldırıya kadar götürmüşlerdir. Mısırî bu uygulamaya karşı sonuna kadar direnir. Baskı ve korkutmalara aldırılmaz. Tabi bunun bedelini de ömrünün en verimli yılları olan toplamda 18 yıl sürgünde geçirerek öder.

3. Osmanlı tahtına Kırım Tatar Han’larının geçmesi gerektiğine inanan Mısırî, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in nübüvvet sahibi olduklarını, kendisinin İsa ve Mehdi olduğu şeklinde, halk arasında anlaşılması zor, tevil edilmesi güç olan fikirleri de dillendirmesi, siyasi otoritenin dikkatinden kaçmadığı gibi, onu susturmak veya en azından halktan tecrit etmek için fırsat kolladılar. Osmanlı devletinin “duraksama” devrinde yaşayan Mısırî bu duraksamanın sebebi olarak gördüğü devlet idaresini şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. Bunu camilerde vermiş olduğu vaazlarında çok sesli olarak dile getirmiştir. Bu fikirleri sebebiyle saray çevresi bürokrasinin tepkisini çekmiştir.

Mısırî, geleneksel tasavvuf ve tarikat mensuplarından farklı olarak, çok taraflı düşünce özelliği ile günümüz entellektüel hayatına hala çok şeyler katabilecek bir şahsiyettir. Bu çok taraflı düşünce yapısı ile Mısırî: 300 yıldır fikirlerinden hala bahsedilmesi bunun en güzel delilidir.

4. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere iki şiirinde, Malatya’yı merkeze alarak Malatya-Şehir-Hakikat-Cennet gibi. Kavramları bir araya getirerek gerçek bir Malatya sevdalısı olarak Malatyalıların gönlünde taht kurmuştur. Bu konuda “aspozi”ile ilgili bir güzel şiir de dile getirmiş.

5. Şeyh Bedrettin hayranlığından ve siyasi otoritenin haksızlık, baskı ve hoşgörüsüzlüklerine karşı olan duruşuyla devrimci bir kişilik sergileyerek Türkiye solunun da sevgi ve saygısına mazhar olmuş. İrfan Sofraları adlı eserini yazarken Şeyh Bedrettin’in “Vâridât” adlı eserinden etkilenerek yazmıştır. Fikirleri net ve berrak bir şekilde dile getirmiş. Başta Vanî Mehmet Efendi olmak üzere

sayılmayacak kadar düşman kişilerce baskı, şiddet, sürgüne muaruz kalmış.Ama bütün bu baskılara asla boyun eğmemiştir.

6. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e nebi diyecek kadar sevgisini ileriye götürmüş bu yaklaşımı ile Alevilerin gönlünde yer edinmiş. Abdülbâki GÖLPINARLI bu konuda çok geniş kapsamlı bir araştırma yapmıştır. Mısırî'nin bu nebilik iddiasını sık sık dile getirdiği için bazı kesimlerin tepkisine de çektğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bununla ilgili olarak Vassaf Bey'in Gazzîzâde'nin Vâkıât adlı eserinde naklettiği bir rivayete göre, bir gün bir sufi şeyhüslama gelerek "Hz.Hüseyin'e peygamber diyenin cezası nedir ?" diye sormuş, o da "Mısırî'den gayri kim bunu söylerse katlolunur, ancak o söylemişse bir hikmeti vardır, biz anlara dil uzatmaya kadir değiliz." diye cevap vermiştir. Bu örnek de gösteriyor ki bu konuda o dönemin şeyhüslamının dahi ne kadar Mısırî'nin fikirlerine güven duyduğunun açık bir delilidir.

7. Tevhit ve şeriat kavramlarını çokça işleyen yanıyla radikal İslami hareketlerin ve geniş halk kitlelerin hayranlığını kazanmış. Eserleri bir rehper eser olarak kabul görmüş,çoğu eseri başucunda bulunacak eser olarak takdir ve iltifata layık görülmüştür.

8. Bütün tarikatları içine alan söylemi ve derin tasavvufî yorumlarıyla bütün tasavvuf çevrelerin en beğenilen üstadı olmuştur. Pek çok tarikat ehli kendisinde etkilenmiştir. Onun söylemleri ve düşünceleri pek çok tarikatta bir ilke olarak kabul görmüştür.

9. Anadolu'ya ve Türkçeye olan hayranlığından dolayı milliyetçi çevrelerin romancısı olarak bilinen Emine Işınsu'nun "BUKAĞI" adlı romanı Mısırî'nin hayatını ele alınmış. Türk milliyetçilerinin hayranlığını kazanmıştır.

10. Yanlı değerlendirmelere rağmen Sabetay Sevi ile olan sözde ilişkisinden ötürü gayrimüslimlerin dikkatini çekebilecek potansiyelde bir çekim alanına sahiptir.

Ünlü tarihçi, müzikolog Prens Dimitri KANTEMİR (1673-1727 yıllarında İstanbul'da yaşamış Romanya Boğdan Prensi) Mısır'ın sadece İslam aleminde değil, Hıristiyan aleminde de çok saygı gördüğü onun bir "aziz" olduğunu çeşitli eserlerinde çokça dile getirmiştir. Dimitri KANDEMİR'in bu görüşleri bilim çevrelerince şiddetle ret edilmiş, bu düşüncelerin Mısır'ın batılı düşünürleri dahi etkilediğinin bir delili olarak algılanması gerektiği ifade edilmiştir.

11. 1656 yılında Bursa'ya giden Niyâzî-i Mısırî burada çok kalabalık bir halk kitlesi ile karşılaşır. Bu kalabalık padişahın yakın çevresindeki saray ileri gelenlerini başta veziriazam, şehhülislam ve Vani Mehmet Efendiyi korkutuyor. Bu sırada meydana gelen isyanlar ve celali ayaklamaları tüm saray çevresinde bir korku ve vehim meydana getiriyor.

12. Hak sözü söylemesi gerektiğinde Padişah ve devlet erkânında bile çekinmemesi ve gerçekleri saptırmadan dosdoğru söylemesi. Bunda 1656 senesinde hocası Ümmî Sinân'ın "Mısırî Efendi! Bundan sonra korkma, konuş!" diyerek bir latif izin vermesi etkili olmuştur.

13. Mısırî, Mutlak monarşi olan padişahlık sistemini ilk kez eleştirmiş. Tahta Kırım Tatar hanlarından birinin geçmesi gerektiğini söylemiştir. Bu görüş o dönemde kolay hazmedilecek bir düşünce değildi. Bir bedel ödenmesi gerekiyordu. Bu bedeli de ayağında bukağı ile 18 yıl süren sürgün hayatı ile ödenmiştir.

Osmanlı tahtına Kırım Tatar Hanlarının geçmesi gerektiğine inanan Mısırî, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in nübüvvet sahibi olduklarını, kendisinin İsa ve Mehdi olduğu şeklinde, halk arasında anlaşılması zor, tevil edilmesi güç olan fikirleri de dillendirmesi, siyasi otoritenin dikkatinden kaçmadığı gibi, onu susturmak veya en azından halktan tecrit etmek için fırsat kolladılar.

Nitekim bu muhalif konuşmaları onun 1672-73 yılında Rodos Adasına sürgün edilmesine neden olacaktır. Bu ilk sürgün yaklaşık dokuz ay sürmesine rağmen Mısırî, artık hayatının son nefesine kadar bu tutumunu sürdüreceğini ortaya koymuş oldu. 1677 yılında ikinci kez sürgün edildiğinde ise bu kez Rodos yerine, Limni

Adası kendisi için uygun görülmüştü. Burada on beş yıl kalacaktır. Burada kaldığı süre içerisinde sarayın çeşitli baskı ve işkencelerine maruz kaldığını kendi el yazısı ile tuttuğu hatıralarında açıklıkla ifade etmiştir. Bu baskı ve işkenceler onun psikolojisini bozacak ve ruhunda derin izler oluşturacaktır

14. 1691 yılına kadar yaklaşık on beş yıl Limni Adasında sürgün hayatı yaşayan Mısrî, Bursa'ya döndüğünde herkes onun susup bir kenarda oturacağını “padişah ve milleti için hayır dualarla meşgul olacağını” umuyordu. Oysaki bu beklenti içerisinde olanlar onu hiç tanımayanlardı. Nitekim Mısrî'nin saraya boyun eğeceğini umanlar kısa bir süre sonra hayal kırıklığına uğrayacaklardır. Zira, Bursa'ya dönüşünün daha on altıncı ayında; Avusturya seferine hazırlanan Osmanlı ordusuna müritleriyle birlikte katılmak üzere Edirne'ye doğru harekete geçti. Padişah, Mısrî'nin Bursa'da oturmasını ve hayır dualarla meşgul olması için mektup gönderdiyse de Mısrî, ferman dinlemeyip yoluna devam etti. Müritleriyle merkeze yönelen Mısrî'nin bu girişiminin bir ayaklanmaya yol açacağı konusunda endişeye düşen Sadrazam Bozoklu Mustafa Paşa gerekli tedbirleri almakta gecikmedi. Mısrî, Edirne'ye ulaşır ulaşmaz tutuklanır, bir tahtı revana bindirilip Boğaz Hisarında ki Kaptan Paşaya teslim edilir.

Bu sürgün Mısrî'nin son sürgünü olacaktır. 78'lik bu “asi ruhlu adam” Limni'ye gönderildikten kısa bir süre sonra, yani 16 Mart 1694 Çarşamba günü kuşluk vaktinde, dünyada ki sorumluluğunu yapmış olmanın huzuru içerisinde, ruhunu Allah'a teslim etti.

10.2.Öneriler

Osmanlıda siyasal bir ceza aracı olarak sürgün: Niyâzî-i Mısrî Örneği çerçevesinde bu konudaki çalışmamız ile ilgili olarak ortaya konulabilecek öneriler şöyle sıralanabilir.

1.Mehmet Niyâzî-i Mısrî ülkemizde tam olarak tanıtılmamış ve yeterince bilinmemektedir. Bazı araştırmacı yazarlar bu eksikliği gözler önüne sermek için “Bilinmesi İstenmeyen Adam.” nitelendirmesi yapmışlar. Mısrî'nin tanıtımı için Malatya Belediyesince yılda bir kez ulusal sempozyum düzenlenmektedir. Bu

sempozyumun çok yararlı olduğu bir gerçektir. Buna benzer bilimsel, kültürel ve edebi etkinlikler çok daha artırılmalıdır. Ulusal sempozyumun uluslararası olarak tertibi ile tüm dünyaya yaygınlaştırılmasıyla bu değerlerden tüm insanlığın faydalanması sağlanmalıdır.

2.Mısırî'nin hayatı ve başta divanı olmak üzere eserleri üzerine son yıllarda Akademik çevrelerce çok sayıda kitap, makale, araştırma, tebliğ ve buna benzer bilimsel nitelikte çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar son derece memnuniyet vericidir. Bu çalışmalara katkıda bulmak için İnönü Üniversitesi' de "Niyâzî-i Mısırî Araştırma Merkezi" kurmuştur. Bu araştırma merkezinin aktif olarak çalışması için her türlü maddi ve manevi destek verilmelidir.

3."Niyâzî Divanı" Divanı İlahiyat gönül dünyasında, tasavvuf ehli olanlar ve edebiyat sevenler tarafından en çok okunan, en çok baskısı yapılan, şerh ve tahmis yapılan bir eserdir. Bu divanın kültürel zenginliğinden sadece akademik çevrelerin değil halkımızın da okuması ve istifade edilmesi için çok daha çaba gösterilmeli,yeni harflere çeviri yapılarak,halkımızın hizmetine sunulmalıdır.

4.Mehmet Niyâzî-i Mısri sadece divanı olan "Divan-ı İlahiyat" adlı eseriyle değil, "İrfan Sofraları" gibi diğer pek çok eseri de gönül dünyamıza hitap edecek kadar kıymetli eserler bırakmıştır. Bu eserlerinde dilimize uygun bir şekilde çeviri ve sadeleştirilmesi yapılarak okuyucuların hizmetine sunulmalıdır.

5.Mısırî'nin mezarı Yunanistan'ın limni adasında bulunmaktadır. Osmanlı döneminde önemli bir sürgün yeri olan Limni adası bu gün Yunanistan devleti tarafından bir turizm yeri olarak dizayn edilmiştir. Mezarının ve çevresinin bakım ve onarımı için Kültür ve Turizm Bakanlığı, Malatya Valiliği ve Malatya Belediyesince daha fazla ilgi ve alaka gösterilmelidir. Son yıllarda Malatya Belediyesinden bir ekip buraları ziyaret ederek limni belediyesini ziyaret etmiş. Limni Belediye Başkanı da Malatya'ya gelerek Malatya belediyesinden Niyâzî-i Mısırî ile ilgili bilgi ve kültürel bilgi alış verişinden bulunmuştur.

6.Niyâzî-i Mısırî Osmanlı Döneminde iki önemli fikir akımının en önemli temsilcisidir. Bu fikir akımlarından birincisi "Vahdeti-i Vücût" anlayışıdır. Bu fikir

akımının asıl temellerini Muhittin İbnü'l Arabi atmıştır. Sadreddin Konevi ise (Bu kişinin de aslen Malatyalı olduğu rivayet edilmektedir. EK-8 bkz:Wikipediya.org) bu düşünce akımının konu,ilke ve sistematüğını açıklayarak metafiziksel bir doktrin haline getirilmiştir.Vahted-i Vücüt anlayışına karşı olanlar Niyâzî-i Mısrî'ye de karşı çıkmışlar ve aleyhinde çok ağır propaganda yapmışlardır.Bu konu Tasavvuf araştırmacıları tarafından net olarak açıklandığında Mısrî'nin ne kadar haklı olduğu ortaya çıkacaktır.

7.Mısrî'nin ısrarla savunduğu diğer fikir akımı ise cehr'i zikir (zikir meclisinde açık ve sesli zikir) ve devrân konusudur. Bu konuda en büyük tepkiyi de o dönemde tekke ve zikir karşıtlığı ile bilinen kadızadeler göstermiştir. Zaman geçtikçe Mısrî davasında haklı olduğunu ispatlamış, bir dönem yasaklanan cehrî zikir yine padişah fermanı (Sultan Avcı Mehmet) ile serbest bırakılmıştır. Osmanlının yükseliş döneminde Tekke ve Medrese el ele gitmiş. Bu iki kurum arasında fikir ve gönül birliğı kurulmuştur.17.Yüzyıldan itibaren bu fikir ve gönül bağı kopmuş. Anlaşılmaz bir şekilde medrese taraftarları tekke ve tasavvuf aleyhinde saldırı geçmişlerdir. Tekke ve Medreseler çok geniş halk kesimince benimsenen, saygı gösterilen o dönemin en önemli ilim ve irfan yuvaları iken nasıl olmuş da birer çatışma ve düşman haline getirilmiştir. Bu çatışmalarda binlerce insan öldürülmüş, idam edilmiş ve sürgününe gönderilmiştir. Bu çatışma ve düşmanlığın çok iyi araştırılması ve tahlil edilmesi gerekir. Farklı dil, din ve milletlere engin bir hoşgörü gösteren Osmanlı idaresinin nasıl oluyurda dili, dini, Allahı, peygamberi aynı olan; sadece çok önemsiz görüş ayrılıkları hoşgörü ile karşılanmayıp, kanlı bir şekilde sona erdirme yoluna gidilmiştir. Bu konularında tarih araştırmacıları tarafından çok iyi incelenmeli ve tarihten ders çıkartılmalıdır.

8.Mehmet Niyâzî-i Mısrî'ye hak etmediğı 18 yıllık sürgün yaşamı için devletçe "İade-i İtibar" yapılmalıdır. Ayağında bukağı ile gömüldüğü rivayet edildiğe göre bu bile tek başına çok ağır bir insanlık ayıbıdır. Malatya'da sadece yılın belli günlerinde değil, yıl boyunca anılması ve anlaşılması için kültürel, eğitsel. tanıtıcı ve kalıcı etkinlikler yapılmalıdır.

9. Niyâzî-i Mısırî'nin hak ettiği şekilde anmak ve anlamak için “Niyâzî-i Mısırî'yi Anma Yılı” tertip edilmelidir. Bu etkinliğin sadece ulusal düzeyde değil uluslararası düzeyde yapılması için “UNESCO” nezninde çalışmalar yapılmalıdır.

10.3. Genel sonuç

XVII. Yüzyılda sosyal, siyasal ve kültürel hayatta da belirttiğimiz gibi, bu yüzyılda Sakarya ve Abaza şeyhinin isyanı ve katli Urmiye şeyhinin öldürülmesi, sahte mehdinin isyanı gibi hareketler yanında, geçmiş yüzyıllarda da Şeyh Bedrettin olayı ve şeyhlikten şahlığa çıkan din ve mezhebi bir siyasal propaganda aracı olarak çok etkili kullanan, Safevîler ve daha birçok olumsuz örnekler; İdarecilerde, Manevî nüfûz sahibi kimselere karşı büyük bir korku ve çekingenlik meydana getirmiştir.

Mehmet Niyâzî-i Mısırî'nin şöhretini çekemeyenler her dem ona düşmanlık yapmışlar. Ona akla hayale gelmeyecek hiçte hak etmediği ithamlar, iftiralar, işkenceler, zehirleme teşebbüsleri ve nihayetinde 18 yıl süren sürgün hayatı yaşamasına sebep olmuşlar.

Vahdet-i Vücûd anlayışının Osmanlıda en güçlü temsilcisi ve yegâne savunucusu Mısırî olmuştur. İbnü'l Arab'ının “Fusûsu'l Hikem” adlı eserinde savunduğu bu görüş Osmanlı ilmiye sınıfında çok tartışılmış ve çok farklı ve derin görüş ayrılığına sebep olmuştur.

Osmanlıda kuruluş ve yükseliş döneminde bir uyum içinde olan Medrese-Tekke ikilisi arasında 17. yüzyıldan itibaren epistemojik bir kopuş yaşanmıştır. Bu kopuş başlangıçta çok yumuşak ama zaman geçtikçe çok sertleşmiştir. Tekkelerin yıkılması, şeyhlerin ve müritlerin idam edilmesi, sesli zikir ve devranın yasaklanması bu işe gönül vermiş tasavvuf ehli binlerce kişiyi iktidar karşı olan güvenini sarsmıştır.

Bu yasak ve baskıya boyun eğmeyen Niyâzî-i Mısırî ve Tasavvuf ehli kişiler boyun eğmek yerine mücadele yolunu seçmişler. Sonuçta çok acı ve ızdırapla yoğrulmuş bir yaşamada katlanmak zorunda kalmışlar.

Mehmet Niyâzî-i Mısırî Sürgün yaşamında dahi rahat bırakılmamış. Çeşitli suikastlara maruz kalmış. Onu zehirlemek, ortadan kaldırmak ,rahatsız etmek ve gözetlemek için pek çok kişi görevlendirilmiştir.Ancak bunların hiç biri muvafık olmamışlardır.

Osmanlı padişahı 2.Ahmet başlangıçta Mısri'ye çok saygı ve hürmet göstermiştir. Ancak sarayı çevreleyen dalkavuk ve kötü niyetli idareciler Mısırî hakkında yalan ve yanlış birtakım bilgiler vermişler. Padişahı dahi yanıltarak sürgün fermanlarının çıkartılmasına sebep olmuşlardır.

Mehmet Niyâzî-i Mısırî Osmanlı Devleti aleyhine hiçbir olumsuz taşkınlığı tesbit edilmemiştir. 18 yıllık sürgün hayatında isyan etme, baş kaldırma gibi bir davranış içinde olmamıştır. Ancak o kötü yönetim ve kötü yöneticilerin korkulu rüyası olmuş. Onları hiçbir zaman rahat bırakmamış eserlerinde ve vaazlarında onları şiddetle eleştirmiştir.

Hoşgörüsüzlükte sınır tanımayan Kadızadeler grubuna karşı kendi döneminde tekkelerin yılmaz savunucusu olmuştur.

Onun tüm yaşamı boyunca inandığı tek bir davası vardı. Bu dava tüm âlemi ıslah etme davasıydı. Bunun için de bir yerlerde başlamak gerekliydi. En zor yerde sarayda, padişahın çevresinde, vezirlerden, din adamlarında ve en zor yerden başlaması uzun ve meşakethli bir süreçte bereberinde getirmişti.

KAYNAKÇA

- ATEŞ, Süleyman, (1971), Niyâzî-i Mısırî, İrfan Sofraları, Ankara.
- ALKAN, T., ERGİL, D. (1980), Siyaset Psikolojisi, Turhan Kitabevi, Ankara,
- AŞKAR, Mustafa, (2004),Niyâzî-i Mısırî Hayatı, Eserleri, Görüşleri, İnsan Yayınları, İstanbul.
- AŞKAR, Mustafa,(1998),Niyâzî-i Mısırî ve Tasavvuf Anlayışı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- AŞKAR, Mustafa, (2012), “Hz. Niyâzî-i Mısırî'nin Vahdet-i Vücut Anlayışı”, Keşkül, Kış 2012, S.21, s.77-81.
- ALTUN, Mehmet ,(2004), “Jön Türklerin Korkulu Sürgün Yeri Fizan Denen Şu Yer”, Toplumsal Tarih, Mayıs, N:125,s.29
- ALTUNTAŞ, İsmail Hakkı,(2007),Gavs-ül Âzam İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Sivasî Nakşi Haki Tarikati İlm-i Ledün Sırları *Kitap+. - İstanbul : Gözde Matbaa,
- BARKAN, Ömer Lütfi, (1952), Osmanlı İmparatorlugunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C:13,N:1-2,Ekim-1951/Temmuz.
- BARKAN, Ömer Lütfi,(1992), “XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tespiti ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar”, İstanbul.
- BERGSON, Henri, (1989),*Zihin Kudreti*, (çev.: Miraç Katırcıoğlu), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.
- BEETHAM, David; BOYLE, Kevin, (2005),80 Soru 80 CevapDemokrasinin Temelleri, Çev. Aslıhan Zeynep Kopuzlu, Adres Yayınları: Ankara.
- BİRGE, John kingsley, (1965),The Bektashi Order of Dervishes, london,
- BURKAY Hasan, (2010), Menâkıb-ı Şerefiyye [Kitap]. - Ankara (Beş Cilt) : Çınar Yayınları, 1995

- Carl VETT,(1925), trc: Prof. Dr. Ethem CEBECİOĞLU, Kelâmi Dergâhından Hatıralar(İstanbul - 1925) [Kitap]. - Ankara : [s.n.], 1993.
- CEYHAN, Semih, (2012), “Niyazi Mısrî Hazretleri ve Vahdet-i Vücut ”, Keşkül,Kış 2012, S.21, s.82-88
- ÇAHA, Ömer, (2004)Türkiye’de Seçmen Davranışları ve Etkin Propaganda, Fatih Üniversitesi Yayınları, İstanbul,
- ÇAM, Esat, (2002), Siyaset Bilimine Giriş, Der Yayınları: İstanbul.
- DAŞÇIOĞLU, Kemal, (2007),Osmanlı’da Sürgün, Yeditepe Yayınları, İstanbul-s.17
- DEMİRCİ, Mehmet , (1986),”Limni’de Bir Türk Velisi”,Tercüman Gazetesi,17 Temmuz.
- DEMİRLİ, Ekrem, (2005), Sadreddin Konevî’de Bilgi ve Varlık, İz Yayınları, İstanbul.
- DOĞRAMACI, Baha ,(1944),*Niyâzî-i Mısrî,Hayatı,Tarikatı,Eserleri*,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü,Mezuniyet Tezi No:184.
- ERDOĞAN, Kenan ,(1998), *Niyâzî-i Mısrî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara,
- ERDOĞAN, Kenan , (2008), *Niyâzî-i Mısrî (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri)ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Akçağ Yayınları,Genişletil 2.Baskı,Ankara,
- ERDOĞAN, Mustafa, (2006), Demokrasi ve Siyaset, Türk Harp-İş Sendikası Yayınları: Ankara.
- ERİM, Neşe, (1994), Osmanlı İmparatorluğunda Kalebentlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme, Osmanlı Araştırmaları, C.4,1984,s.82
- GÖRMEZ, K.(1999),“Türkiye’de Siyasal Yapı Ve Siyasal Kültür”, Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:1, s.13-18,
- GÖLPINARLI, Abdalbaki,(1989),Mevlana’dan Sonra Mevlevilik,2.Baskı, İstanbul.
- GÖLPINARLI, Abdalbaki,(1985),100 Soruda Tasavvuf,2.Baskı, İstanbul

- GÖLPINARLI, Abdalbaki,(1972), Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi,1.Baskı,İstanbul
- GÖLPINARLI, Abdalbaki,(1972),Niyâzî-i Mısrî, Şarkiyat Mecmuası, C.VII,İstanbul
- GÖLPINARLI, Abdalbaki,(1961),Yunus Emre ve Tasavvuf, İstanbul
- GÖLPINARLI, Abdalbaki,(1965),Yunus Emre Risalat al Nushiyye ve Divan,İstanbul
- GÜNDÜZ, İrfan, (1989),Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri,Doktora Tezi,İstanbul.
- GÜLMEN Yüksel,(1979),Türk Seçmen Davranışında Ekonomik ve Sosyal Faktörlerin Rolü, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Yayın No:2531, Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul,
- HÜSEYİN, Vassâf (Osmanzade),Sefîne-i Evliyâ, Süleymaniye Kitaplığı, Yazma Bağışlar,2309,C.II
- İBRAHİM Hakkı, (1974),*Marifetname*, (sad.: Turgut Ulusoy), Bahar Yayınları, İstanbul, c. I.
- İMÂM Gazâlî, *İhyâ'u Ulûmid'dîn*,(2004), Hikmet Neşriyat, İstanbul, c. III.
- İZUTSU, Toshihiko,(1999), *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar Kavramlar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- İBN HALDUN, *Mukaddime*, (2004),(haz.: Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul, c. I.
- İNALCIK, Halil,(1958), “Osmanlı Hukukuna Giriş, Örfî- Sultanî Hukuk ve Fatih'in Kanunları, Siyasi İlimler ve Hukuk”, C. XIII, No:2, (İnalcık, Örfî- Sultanî Hukuk).
- İNALCIK, Halil,(2009), “Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim”,Haziran, İstanbul,
- JUNG, Carl Gustav,(2004), *İnsan Ruhuna Yöneliş*, (çev.: Engin Büyükinâl), Say Yayınları, İstanbul.

- KARA, Mustafa ,(2012), “Bursa’da Üç Mısırî Dergahı ”, Keşkül, Kış 2012, S.21,s.30-42.
- KARA, Mustafa ,(1994), Niyâzî-i Mısırî, Ankara.
- KARA, Mustafa ,(1990), Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler,2.Baskı,Bursa.
- KARA, Mustafa ,(1993),Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler, C.II,Bursa.
- KAPANİ, Münci ,(2009), **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi,23. Basım : Ankara.
- KARDAM, Ahmet, (1998),**Türkiye’de Siyasi Kutuplaşma ve Seçmen Davranışları**, Alfa Yayınları, İstanbul,
- KAVRUK, Hasan, (2004), Niyâzî-i Mısırî Hayatı-Sanatı-Eserleri ve-Türkçe Şiirleri, Malatya Belediyesi Kültür Yayınları No:10, Malatya
- KAVRUK, Hasan,(2011),Malatyalı Niyâzî-i Mısırî, Dîvân-ı İlâhiyât, Malatya Belediyesi Kültür Yayınları,No:11.
- KAVRUK, Hasan,(2009),”Hatıralar Işığında Niyazi Mısırî”,A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 39, Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı,Erzurum.
- KAYHAN, Hacı Ahmet, (1994), İrfan Okulunda Oku, Bizim Büro Basım evi, Ankara
- KEPECİOĞLU, Kamil, Bursa Kütüğü,I-IV,BEEK,Genel,4519-4522
- LİNGS, Martin, (2006),The Book of Certainly-Yakîn Risalesi, Çev.: Veysel Sezgin, Vural yayıncılık, İstanbul.
- MASSİGNON, Louis,(2006), İslâm Tasavvufu, çev.: Mehmed Ali Aynî, Ataç yayınları, İstanbul.
- MEDKÛR, İbrahim,(2002), *İbn Arabî ve Spinoza’da Vahdet-i Vücûd*, İbn Arabî Anısına (Makaleler) İçinde, çev.: Tahir Uluç, İnsan Yayınları, İstanbul.
- MEVLANA, *Dîvân-ı Kebîr*, (2000),haz.: Abdülbâki Gölpınarlı, KBY, Ankara , I-VII.

- MEVLANA, *Mesnevî ve Şerhi*,(1989), trc. Abdülbâki Gölpınarlı, KBY, İstanbul.
- MEHMED,Şemseddin,(1998),Gülzâr-ı Mısırî,Ankara
- MERİÇ, Cemil, (2004), Bu Ülke, İletişim Yayınları: İstanbul.
- MİLL, J.Stuart ,(2005), Özgürlük Üstüne ve Seçme Yazılar, Belge Uluslararası Yayıncılık, İstanbul.
- NİCHOLSON, Reynold A, (1975),The Mysticism of İslâm, (Schocken Boks), I. Edetion, New York.
- NİYÂZÎ-İ MISRÎ, Dîvân, Süleymaniye Kütüphanesi,(Düğümlü Baba Bölümü),No.410,İsatanbul.
- NİYÂZÎ-İ MISRÎ, Mevâidü'l İrfân(İrfan Sofraları),Selimağa Kütüphanessi,(Hüdayî Bölümü),v.96a.
- NİYÂZÎ-İ MISRÎ, Risâle-i Esmâ, Süleymaniye Kütüphanesi, H.Mahmut Efendi),No:3346,v.50a,İstanbul.
- NİYÂZÎ-İ MISRÎ, Risâle-i Vahdet-i Vücûd, Süleymaniye Kütüphanesi, H.Mahmut Bölümü,no.3299/3,v.67a,İstanbul.
- NİYÂZÎ-İ MISRÎ [Kitap]. - [s.l.] : Bursa Sultan Orhan Kütüphanesi 690, Mecmua-i Kelimât-i Kudsiye-i Hazreti Mısri- 1223.
- NİYÂZÎ-İ MISRÎ, *Ta'birâtü'l-Vâkı'ât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, No: 3346/10.
- ORTAYLI, İlber,(2001), “Osmanlı Devleti’nde Kadı”, DİA-24, İstanbul .
- ÖDEN, Merih, (2003), Seçmenlerin Kişi Tercihî Açısından Seçim Sistemleri, Ankara, Yetkin Yayınları,
- ÖZSOY, O, (2002),Türkiye’de Seçmen Davranışları Ve Etkin Propaganda, Alfa Basım Yayım, İstanbul,
- SCWARZ, Fernand, (1997),Kadîm Bilgeliğin Yeniden Keşfi, çev.: Ayşe Meral Aslan, İnsan Yayınları, İstanbul.

- ŞEN, Murat “Osmanlı Hukukunun Yapısı”,Yeni Türkiye, Yıl: 6, Ocak-Şubat 2000, Sayı: 31, 701 Osmanlı Özel Sayısı, s. 686-69
- TAMDOĞAN, Işık, (2007) “Atı Alan Üsküdar’ı Geçti ya da XVIII. Yüzyılda Üsküdar’da Şiddet ve Hareketlilik İlişkisi”, Osmanlı“da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar, Derleyenler: Noémi Lévy, Alexandre Toumarkine, İstanbul, s. 80-95.
- TATÇI, Mustafa, (2012), “Hz. Pir Niyâzî-i Mısrî’nin Manevi Eğitimi”, Keşkül, Kış 2012, S.21,s.4-21.
- TATÇI, Mustafa, (2012), “Sürgünlerde Bir Veli: Niyâzî-i Mısrî (k.s) ”, Keşkül, Kış 2012, S.21,s.54-59.
- TATÇI, Mustafa, (1991), “ Niyâzî-i Mısrî’nin Tasavvufi Bir Rüya Tabirnamesi” Türk Folklor Arş. Ankara s.85-96.
- TATÇI, Mustafa, (1991), “ Niyâzî-i Mısrî’nin Bir Cifriyesi”,Dergah Dergisi,
- TATÇI, Mustafa, (1988), “Niyâzî-i Mısrî’nin Tasavvufi Bir Risalesi:Eşrâtu’s Sâat,Dolunay Dergisi,S.32-33,Kahramanmaraş.
- TATÇI, Mustafa-Çeltik, Halil, (1995),*Türk Edebiyatında Tasavvufi Rü’yâ Ta’bir-nâmeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- TATÇI, Mustafa-Kurnaz, Cemâl, (2002),*Miyâr’ı Tarikat (Tarikat Âdabı)*, Alperen Yayınları, Ankara.
- TEKELİ, Hamdi,”Gazzi Ahmet Efendi”,DİA,XIII,539
- TÜRK’ÖNE, Mümtaz’er ,(2006), Siyaset, Lotus Yayınevi: Ankara.
- UZER, İhsan,(1945),Bursa Mahallesi ve Sokakları Regberi,Bursa
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı,(1988) “Osmanlı Devleti’nde İlmiye Teşkilatı, Ankara.
- VASSAF, Hüseyin, *Sefinetü’l-Evliyâ V*, İstanbul: Süleymaniye Ktp. Yazma : 2308, 85.
- VASSAF, Osman zade Hüseyin, (2006), Prof.Dr. Mehmet AKKUŞ- Prof.Dr. Ali YILMAZ Sefine-i Evliya [Kitap]. - İstanbul

VERGİN, Nur (2008), Siyasetin Sosyolojisi, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık: İstanbul.

ZUBAIDA, Sami, (2008), “İslam Dünyası’nda Hukuk ve İktidar”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.malatyaguncel.com/> 11 Eylül 2008 Perşembe

www.osmanlı.org.tr Erişim: 23.05.2011

<http://niyazimisri.blogspot.com/>

<http://www.malatya.bel.tr/>

<http://www.malatyaguncel.com/>

<http://www.malatyahaber.com.tr/>

<http://tr.wikipedia.org>

<http://forum.islamiyet.gen.tr>

<http://sufizmveinsan.com/aksam/niyazimisri.html>

<http://www.islamvetasavvuf.org/node/14092>

<http://wowturkey.com/forum/>

<http://www.niyazimisri.com/>

<http://www.btch.org.tr/page/?p=icerik&q=niyazi-misri>

<http://www.harbiforum.org/edebiyat-tr/>

<http://silsile.tr.gg/Niyaz-i-Misri.htm>

<http://bursaulucami.blogspot.com/2013/02/ulucamide-bir-mumcu-niyazi-misri.html>

<http://www.yakamozyakut.com/kultur-sanat/mehmet-niyz-i-misr-h2735.html>

<http://www.timas.com.tr/kitaplar/edebiyat/roman/anka.aspx>

<http://blog.milliyet.com.tr/malatyalı-niyazi-i-misri-ve-at-sinekleri/Blog/?BlogNo=359815>

<http://www.malatyahaber.com/makale/malatyalı-niyazi-i-misri>

http://www.dertlidolap.com/index.php?option=com_content&view=article&id

<http://hakkiyigit.com.tr/?p=213>

<http://www.insanyayinlari.com.tr/index.php/duyurular/basin-odasi/57-2014-niyazi-misri-yili-olsun.html>

<http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=491>

<http://mihenkdergisi.com/Yazi-Niyazii Misri Hayati ve Gorusleri-513344.html>

<http://www.kitapyurdu.com/kitap/default.asp?id=567619>

<http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/taed/article/viewFile/2145/2144>

<http://www.antoloji.com/muhammed-niyazi-misri/hayati/>

<http://www.ihvanforum.org/showthread.php?50643-Mehmet-Niyazi-M%C4%B1sri-Efendi-Hazretleri>

<http://www.memurlar.net/haber/301821/>

<http://www.yagmurdergisi.com.tr/archives/yazdir/mehmet-niyazi-hisri-ve-ey-gonul-gel-gayridan-gec-askla-eyle-iktida>

http://www.muhammedinur.com/Niyazi_Misr%C3%AE-AD48.html

<http://www.risalehaber.com/niyazi-i-misriye-buyuk-vefasizlik-145785h.htm>

<http://www.sonhabermalatya.com/yasam/niyazi-misri-anildi-h1691.html>

http://www.hobihaber.com/news_detail.php?id=3629

<http://www.basaksehirtimes.com/guncel/niyazi-misri-zeytinburnunda-anildi-h275.html>

<http://www.malatyabirgun.com/niyazi-misri-aniliyor.html>

<http://www.ihvanforum.org/archive/index.php/t-50643.html>

<http://niyazimisridivani.blogspot.com/>

<http://ismailhakkialtuntas.com/tag/niyazi-misri/page/2/>

<http://www.edebiyadvesanatakademisi.com/edebiyad/414-niyazi-misri-hayati-edebi-y%C3%B6nu-ve-siirlerinden-secmeler.html>

<http://www.bugun.com.tr/son-dakika/caglari-asan-mutasavvif-misri-memleketinde-yad-ediliyor-haberi-99291>

<http://www.malatyaaktuel.com/inx/haber-20815-Tugrulca-dan-Niyazi-Misri-Kitabi.html>

<http://www.gazetesivas.com/niyazi-misri-divani>

http://www.niyazimisri.com/haber_detay.asp?id=26

<http://niyazimisri.blogspot.com/2009/01/niyazi-msrinin-eserleri.html>

http://hznizyazi.blogspot.com/2012_05_01_archive.html

<http://www.istanbultimes.com.tr/zeytinburnu/niyazi-misri-zeytinburnunda-anidi-h5633.html>

<http://www.malatyahakimiyet.com/inx/haber-8924-Niyazi-Misri-Anlatildi.html>

<http://www.nadirkitap.com/divan-i-niyazi-tas-baski-mehmed-niyazi-misri-kitap2260808.html>

<http://haber.rotahaber.com/ahmed-husrev-efendi-ve-niyazi-misri-276781.html>

<http://www.netpano.com/haber/2850/Bir/Niyazi/M%C4%B1sri/Vard%C4%B1/Allah/Dostu/1>

http://kitapzamani.zaman.com.tr/kitapzamani/newsDetail_getNewsById.action?newsId=1356

<http://www.fikirhaber.com/burc-i-belada-bir-merd-i-huda-niyazi-i-misri.html>

<http://www.sondakika.com/haber/haber-prof-dr-akkus-niyazi-misri-guzel-hizmetleriyle-4061638/>

<http://www.turkceciler.com/niyazi-misri.html>

<http://www.hayatikimdir.com/kimdir/niyazi-misri-kimdir>

<http://www.sosyalbilimlerliseleri.com/misri-niyazi.html>

<http://www.haberler.com/iii-uluslar-arasi-niyazi-misri-sempozyumu-4053502-haberi/>

<http://www.mustafatatci.com/>

http://www.hernefes.com/files/hernefes_12_06.pdf

<http://www.yeniasir.com.tr/Yazarlar/mehmet.demirci/2012/11/26/limnide-bir-turk-velisi>